

ACTA SCIENTIARUM POLONORUM

Czasopismo naukowe założone w 2001 roku przez polskie uczelnie rolnicze

Administratio Locorum

Gospodarka Przestrzenna

Real Estate Management

12(2) 2013



Bydgoszcz Kraków Lublin Olsztyn
Poznań Siedlce Szczecin Warszawa Wrocław

Rada Programowa *Acta Scientiarum Polonorum*

Józef Bieniek (Kraków), Wiesław Nagórko (Warszawa), Janusz Prusiński (Bydgoszcz),
Ewa Sobecka (Szczecin), Jerzy Sobota (Wrocław), Barbara Gąsiorowska (Siedlce),
Krzysztof Szkucik (Lublin), Waldemar Uchman (Poznań), Ryszard Żróbek (Olsztyn)

Rada Naukowa serii *Administratio Locorum*

Christian Ahl (Getynga), Koloman Ivanička (Bratysława), Arturas Kaklauskas (Wilno),
Davorin Kerekovič (Zagrzeb), Alina Maciejewska (Warszawa), Tadeusz Markowski (Łódź),
Ewa Siemińska (Toruń), Khac Thoi Nguen (Hanoi), Maria Trojanek (Poznań),
Ivančica Schrunck (Minnesota),
Ryszard Żróbek (Olsztyn) – przewodniczący, redaktor naczelny serii

Agnieszka Dawidowicz – sekretarz rady i zespołu redakcyjnego

Redaktorzy tematyczni serii *Administratio Locorum*

Gospodarka przestrzenna i kataster – Kazimierz Zwirowicz
Gospodarka i wycena nieruchomości – Sabina Żróbek
Zarządzanie nieruchomościami – Andrzej Muczyński

Opracowanie redakcyjne
Agnieszka Orłowska-Rachwał

Projekt okładki
Daniel Morzyński

Redakcja informuje, że wersją pierwotną czasopisma jest wydanie papierowe

Kwartalnik jest także dostępny w formie elektronicznej
(<http://wydawnictwo.uwm.edu.pl>, podstrona *Czytelnia*)

ISSN 1644-0749

© Copyright by Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
Olsztyn 2013



Redaktor Naczelny – Aurelia Grejner
ul. Jana Heweliusza 14, 10-718 Olsztyn
tel. 89 523 36 61, fax 89 523 34 38
e-mail: wydawca@uwm.edu.pl
www.uwm.edu.pl/wydawnictwo/

Nakład 300 egz. Ark. wyd. 8,7; ark. druk. 7,0
Druk: Zakład Poligraficzny UWM w Olsztynie, nr zam. 662

OD REDAKCJI

Jesteśmy w przededniu kolejnej oceny czasopism naukowych. Należy mieć nadzieję, że kwartalnik *Administratio Locorum* zostanie dostrzeżony i uzyska właściwą liczbę punktów jako czasopismo naukowe o dobrym poziomie – prezentujące opracowania związane z zagospodarowaniem przestrzeni zarówno wiejskiej, jak i zurbanizowanej.

Zeszyt 12(2) zawiera dziewięć artykułów dotyczących między innymi oceny innowacyjnej architektury dużego miasta, jak i oceny krajobrazu w strefie podmiejskiej Getyngi.

Zdaniem W. Budnera i K. Pawlickiej atrakcyjność miasta jest ważnym czynnikiem tworzącym jego konkurencyjność oraz wizerunek. Miasto, aby być atrakcyjne, musi być przyjazne dla ludzi i oferować wiele różnorodnych rozrywek o powszechnym dostępie. Nie ma możliwości jednak jednoznacznego zdefiniowania upodobań użytkowników przestrzeni zurbanizowanej.

W innym opracowaniu autor (T. Dudek) zwraca uwagę na potrzebę określenia zapotrzebowania na miejsca wypoczynkowe i rekreacyjne w Rzeszowie. W pracy, wytypował między innymi fazy wydzielenia drzewostanu o najwyższej przydatności do użytkowania rekreacyjnego.

Scalenie gruntów wpływa na kształtowanie krajobrazu wiejskiego. Problemem tym zajmują się M. Dudzińska i K. Kocur-Bera, które przeprowadzając analizy porównawcze w Polsce i w wybranych krajach europejskich, zaprezentowały procedury szczegółowe związane z przekształcaniem granic struktury własności na obszarach wiejskich.

Odrębnym zagadnieniem jest analiza związana z użytkowaniem wyciągów narciarskich w świetle orzecznictwa. A. Klimach koncentruje się w tym opracowaniu na problemach definicji obiektów podlegających opodatkowaniu oraz wskazuje rozbieżności w stosownych przepisach szczegółowych.

Artykuł przeglądowy na temat systemu planowania przestrzennego w RFN opracowali G. Olejniczak i J. Hiernik. Autorzy analizowali cele i zasady porządku przestrzennego na różnych szczeblach.

Specjalistyczna praca M. Osiekowicz i T. Podciborskiego traktuje o zasadach oceny ładu przestrzeni cmentarzy za pomocą przyjętych przez autorów wskaźników i mierników. T. Podciborski i M. Krukowska zajęli się natomiast oceną atrakcyjności parku miejskiego.

L. Szűcs i A. Jaszczak w artykule o wartości krajobrazu i przekształceniach obszarów podmiejskich zwracają między innymi uwagę na indywidualny charakter obszaru podmiejskiego Getyngi.

Ochroną różnorodności biologicznej w mieście zajmowała się natomiast E. Trzaskowska. Autorka zwraca uwagę na potrzebę ochrony tej różnorodności.

Życzę przyjemnej lektury.

Przewodniczący Rady Naukowej
serii *Administratio Locorum*



prof. dr hab. inż. Ryszard Żróbek

OCENA INNOWACYJNEJ ARCHITEKTURY POZNANIA A WZROST ATRAKCYJNOŚCI MIASTA

Waldemar W. Budner, Kinga Pawlicka

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Streszczenie. Atrakcyjność miasta jest ważnym czynnikiem tworzenia jego konkurencyjności oraz wizerunku. Na atrakcyjność miasta ma wpływ architektura, która wyraża jego historię, kulturę oraz tożsamość. Nowoczesne i innowacyjne budynki w mieście przyczyniają się do wysokiej jakości życia i zapewniają funkcjonalne oraz estetyczne przestrzenie. W pracy przedstawiono ocenę wpływu innowacyjnej architektury na atrakcyjność Poznania oraz ocenę walorów wybranych nowych obiektów architektonicznych w Poznaniu. Badano opinie mieszkańców miasta i aglomeracji poznańskiej. Oceniono nowe obiekty architektoniczne o różnorodnych funkcjach.

Słowa kluczowe: atrakcyjność miasta, architektura, innowacje

WSTĘP

Przestrzeń kreowana przez człowieka – jeśli jest piękna i harmonijna, kształtuje wrażliwość i upodobania społeczeństwa, rozbudza jego kreatywność, dając przy tym zadowolenie. Przyczynia się też do podniesienia atrakcyjności miejsca. Atrakcyjne miasta charakteryzują zazwyczaj z jednej strony walory naturalne: rzeźba terenu oraz towarzyszące jej komponenty przyrodnicze z dużą ilością zieleni; z drugiej zaś elementy antropogeniczne: skryształizowane zespoły urbanistyczne, zespoły przestrzenne składające się z zabudowy i zieleni oraz elementy infrastruktury technicznej czy harmonijne zespoły architektoniczne (nowoczesna architektura dobrze skomponowana ze starszymi dzielnicami miasta). Fryszak [2008, s. 304] uważa, że o atrakcyjności miejsca decydują dzieła architektoniczne, które wpływają na podnoszenie konkurencyjności miasta. Miejsce rozumiane jako dzieło architektoniczne podnosi jego rangę i tworzy ikonę miasta.

Poprawa wyglądu i atrakcyjności przestrzeni przekłada się na korzyści finansowe płynące dla miasta. Gyurkovich [za: Kobylarczyk 2005, s. 7] twierdzi, że człowiek jest istotą społeczną – realizującą potrzebę bycia wśród innych, a miasto oferuje swym mieszkańcom możliwości wyboru różnych miejsc kontaktów i spotkań. Atrakcyjność miejskich budowli i przestrzeni publicznych jest magnesem przyciągającym ludzi do miast, tworzy podstawy ich ekonomicznej konkurencyjności.

Głównym celem opracowania jest ocena przez mieszkańców Poznania i aglomeracji poznańskiej wpływu innowacyjnej architektury na atrakcyjność Poznania oraz ocena walorów wybranych nowych obiektów architektonicznych w Poznaniu. Ocenie podlegają wybrane obiekty powstałe po 2003 r. Ich dobór był celowy, a kryterium wyboru poza czasem powstania stanowiła jego architektura oraz pełnione funkcje. Dodatkowo w pracy podjęto próbę określenia znaczenia architektury (szczególnie innowacyjnej) dla podniesienia atrakcyjności miasta.

Na potrzeby analizy przeprowadzono ankietę. Wykorzystano kwestionariusz ankietowy składający się z trzech pytań i metryczki. Kwestionariusz był w większości oparty na pytaniach z szeregowaniem (tzw. rangowanie). Badanie zrealizowano w kwietniu i grudniu 2012 r. Obydwa badania przeprowadzono w Poznaniu, ankietując w sumie 300 dorosłych osób. Nie jest to wprawdzie próba reprezentatywna ilościowo, mimo to upoważnia autorów do wyciągania wniosków, w tym także do uogólniania pewnych dominujących tendencji i preferencji mieszkańców.

Podjęte postępowanie badawcze wzorowane jest na doborze kwotowym próby, z jednoczesną analizą cech osobowych (tzw. metryczka). Wśród ankietowanych mężczyźni i kobiety stanowili po 50%. W strukturze wieku dominowały osoby młode w przedziale od 18 do 29 lat (41%), dalej po 18% dwie grupy 40–49 lat i powyżej 60 roku życia. Najmniejszy odsetek stanowili respondenci z przedziału 30–39 lat (13%) oraz 50–59 (10%). W badaniach wzięty udział osoby dobrze wykształcone. 67% legitymowało się wyższym wykształceniem, 29% średnim, a pozostałe 4% przyznawało się do wykształcenia na poziomie zawodowym. Pod względem statusu zawodowego dominowały osoby pracujące (41%), dalej studenci i uczniowie (34%), emeryci (19%) oraz przedsiębiorcy (6%). Większość ankietowanych (74%) to mieszkańcy samego Poznania. Ich dopełnienie – 26%, stanowili mieszkańcy pozostałej części aglomeracji poznańskiej.

Uwzględniając wszystkie kryteria charakteryzujące czynnik ludzki, uzyskano profil typowego respondenta, którym okazuje się dobrze wykształcony, aktywny zawodowo, mieszkaniec aglomeracji poznańskiej, relatywnie młody lub w średnim wieku.

ARCHITEKTURA JAKO WYZNACZNIK ATRAKCYJNOŚCI MIASTA

Jest wiele cech, które czyni miasto atrakcyjnym¹. Miasto, aby było atrakcyjne musi być przyjazne przede wszystkim dla ludzi. Będzie spełniony ten wymóg, gdy znajdą oni zatrudnienie za odpowiednią płacę. Miasto atrakcyjne będzie również wtedy, gdy będzie można poczuć się w nim bezpiecznie. Niska przestępczość, bezpieczne ulice są ważnymi

¹ W opracowaniu celowo pominięto inwestycyjny i gospodarczy aspekt atrakcyjności miasta.

cechami atrakcyjnego miasta. Na takie miano zasłużyły ono również wtedy, gdy ludzie nie będą się w nim nudzić. Miasto musi oferować mnóstwo różnorodnych rozrywek o powszechnym dostępie (np.: kino, teatr, centrum handlowe czy park wodny). Miasto atrakcyjne jest miastem zadbanym, czyli takim, na którego ulicach i chodnikach można się sprawnie poruszać, nie ma dziur, jest czysto. Te czynniki właśnie kształtują atrakcyjność miast.

Kostaszk-Romanowska [2011, s. 163] określa wizerunek miasta poprzez siłę, wyrazistość oraz unikatowość. Wszystkie te cechy mogą również wyznaczać jego atrakcyjność. Determinantą siły wizerunku jest jego niezmiennosc, zakorzenienie w świadomości użytkowników przestrzeni, a więc mieszkańców, władz samorządowych, turystów oraz inwestorów. Z kolei wyrazistość wizerunku miasta stanowią symbole wartości oraz atuty danego obszaru. Dzięki unikatowości możliwe jest konkurowanie między miastami, które wyróżniają swoje oferty inwestycyjne, gospodarcze, kulturowe czy edukacyjne.

Z kolei atrakcyjność architektoniczna miasta może być postrzegana z punktu widzenia obserwatora wewnętrznego – mieszkańca oraz użytkownika zewnętrznego. Mieszkańcy miasta oceniają jego atrakcyjność, dzieląc przestrzeń na dobre i złe dzielnice. Jak twierdzi Jałowiecki [2000, s. 81], „ma to charakter stereotypu, gdyż składa się na to pewna zbitka cech architektonicznych, urbanistycznych i społecznych danego obszaru, które określają jego standard, wygląd zewnętrzny oraz cechy mieszkańców”. Zakorzenione opinie mają silny charakter wartościujący, wpływając na wybory lokalizacyjne mieszkańców. Zła sława danej dzielnicy w przeszłości rzutuje na wybór jej jako ewentualnego miejsca zamieszkania w przyszłości, nawet jeśli została ona całkowicie zrewitalizowana.

Inną koncepcję stereotypowego pojmowania przestrzeni przez mieszkańców miasta zaprezentował Bogdanowski. Założenia swoje oparł na więzi z otoczeniem i poczuciu tożsamości. Przywiązanie oraz akceptacja rodzinnego środowiska powoduje odrzucenie jego negatywnych walorów. Na pojmowanie przestrzeni ma duży wpływ świadomość estetyczna jej członków wykształcona w procesie edukacji. Warto podkreślić, że każda społeczność lokalna waloryzuje miasto w odrębny, specyficzny sposób [Skiba 2007].

Niezależnie czy obserwator jest użytkownikiem zewnętrznym, czy wewnętrznym miasta, jego stosunek podczas obcowania z przestrzenią miejską jest niemal zawsze mieszaniną postaw [Wejchert 1984, s. 96]: estetycznej, gnostycznej i marzycielskiej. Wybór jednej z nich determinowany jest przez wiele czynników, m.in. nastrojów, cel poruszania się po przestrzeni zurbanizowanej oraz warunki zewnętrzne. Postrzeganie estetyczne krajobrazu zmienia się również w zależności od cech obserwatora, wieku czy poziomu wykształcenia. Główne znaczenie ma tutaj metoda postrzegania, podporządkowania wrażeń oraz układ form wizualnych i funkcjonalnych.

Szczegółowe znaczenie dla atrakcyjności miasta ma jego centrum, będące jego wizerunkiem. Z tego względu centra miast są wybierane przez polityków i planistów jako najbardziej strategiczne obszary, w których należy tak skoncentrować ograniczone zasoby środków publicznych, by maksymalnie zwiększyć atrakcyjność miasta. Jeżeli centra są związane z funkcjami rozrywkowymi oraz infrastrukturą kulturową, taką jak teatry, muzea, galerie, działają jak silny magnes dla kreatywnych ludzi, oferując atrakcyjne możliwości życia.

Wejchert [1984] twierdzi, że o walorach architektonicznych miasta i jego indywidualnych cechach decydują zespoły wtopione w tło, jak i eksponowana zabudowa pozostająca w pamięci odbiorców. Dlatego analiza czynników determinujących atrakcyjność architektoniczną miasta powinna uwzględniać przenikanie się cech występujących w poszczególnych ich grupach oraz różnorodność struktur przestrzennych miasta. Piękno architektoniczne powstaje w fazie sporządzania planu dwuwymiarowego, który można nazwać obrazem zamierzonego porządku, ładu przestrzennego. Pełni on rolę podstawy, a zatem na podobnych planach mogą powstać zespoły przestrzenne o różnych walorach.

Podstawę oceny walorów architektonicznych stanowi forma – nawet w okresie modernizmu, kiedy to znaczenie jej zmalało. Książkiewicz [2010] do kryteriów formy architektonicznej zalicza: trafność wyrażenia treści, aktualność, autentyczność, atrakcyjność, oryginalność oraz tożsamość kulturową. Ważne jest, aby zachować powiązania budynków z formami i przestrzeniami towarzyszącymi, które składają się na architektoniczną spójność. Możliwość wpływania takiej całości na emocje ułatwia identyfikację i zapamiętywanie obiektu. Dodatkowo przyczynia się to do wzmacniania atrakcyjności miejsca poprzez kreowanie niejednoznaczności wpływającej na oryginalność odbioru [Gołaczewska 1997, s. 47].

ARCHITEKTURA TRADYCYJNA VERSUS INNOWACYJNA

Architektura, ogólnie rzecz ujmując, zajmuje się również organizowaniem przestrzeni używanej przez człowieka. Wprowadzono wiele jej rodzajów, by pasowała do stylu życia w określonym środowisku oraz na danym obszarze. Do dwóch głównych różnicujących kategorii należą architektura nowoczesna i tradycyjna. W środowisku architektów i specjalistów trwa debata na temat różnic, przewagi jednej kategorii nad drugą oraz ich współistnienia. Występują różne poglądy: jedne oddzielają tradycyjną architekturę od nowoczesnej, inne traktują z kolei architekturę nowoczesną jako kontynuację tradycyjnej.

Za nowoczesną architekturę uznaje się tendencje, które miały początek w XXI w., charakteryzujące się uproszczoną, niekiedy futurystyczną formą, a przede wszystkim innowacyjnością projektu. Z drugiej strony jest tradycyjna architektura klasyfikowana głównie jako zabytki. Różnica między tradycyjną a nowoczesną architekturą jest taka, że na przykładach zakwalifikowanych do pierwszej z nich widać wszędzie skupienie się na wewnętrznych funkcjach budynku, a na tych do drugiej – na jego funkcjach wewnętrznych [*Traditional vs ...* 2011]. Kolejną kwestią różnicującą dwa pojęcia jest to, że „tradycyjność” jest niezmienna, a nowoczesność jest nietrwała i ulotna. Dlatego coś jest nowoczesne tylko w stosunku do jego sytuacji i przestrzeni.

W. Gropius oraz L. van der Rohe [Savio 2006, s. 12] uznawali, że zmiany w tradycji są potrzebne do rozwiązywania problemów w zakresie mieszkalnictwa, budownictwa oraz urbanistyki. Oznacza to, że jeśli tradycja nie jest odnawiana, modernizowana sama przestaje istnieć, a przynajmniej będzie sprzeczna ze swoim pierwotnym przeznaczeniem. Współcześnie funkcjonuje też inne podejście, według którego zakłada się nadawanie nowych funkcji starym budynkom, przy czym nie zapomina się o odrestaurowywaniu

zabytków z zachowaniem ich pierwotnej formy. Przykłady można by mnożyć. Jednym z najbardziej głośnych w ostatnich latach jest kompleks Leisure & Commercial Centre Las Arenas w Barcelonie.

Budowle z początku XX w. i dużo starsze muszą dzielić przestrzeń miejską z najnowszymi inwestycjami. Ważne jest, aby była zachowana równowaga między architekturą innowacyjną a tradycyjną. Wynika to z założenia, że jeden styl nie może mieć pierwszeństwa nad drugim. Niestety wiele miast zniszczonych m.in. podczas II wojny światowej, nie tylko w Polsce, odbudowano bez dbałości o zachowanie pierwotnych walorów architektonicznych i urbanistycznych. Najczęściej przywracano do poprzedniego stanu tylko zabytki o największych walorach architektonicznych, a w miejscu pozostałych budowano nowoczesne biurowce, pawilony usługowe oraz inne obiekty, zniekształcając poprzednie formy urbanistyczne. Dopiero w latach osiemdziesiątych XX w. zaobserwowano potrzebę zmiany podejścia do odbudowy zabytków architektury [Chmielewski 2001, s. 170].

Obecnie miasto potrzebuje specyficznej infrastruktury koncentrującej ambitne projekty architektoniczne. Najbardziej akceptowane są nowe, opłacalne koncepcje w planowaniu przestrzennym koncentrujące się wokół wypełnień i nowych miast, które są oparte na materiałach charakterystycznych dla danego otoczenia. Rozumie się przez to, korzystanie z historycznych form i materiałów, które zostały wykorzystane w regionie ze względu na klimat społeczny, gospodarczy oraz środowiskowy [Henry 2008]. Rozpowszechnianie nowych trendów powinno się jednak odbywać z zachowaniem ludzkiej skali, czyli proporcji podobnych do tych, które ma człowiek. Jest to tendencja, która pojawiła się w renesansie, obecnie obserwujemy do niej powrót. Skala układu przestrzennego jest nierozzerwalnie związana z komunikacją tak pieszą, jak i mechaniczną, co wpływa na istotę kształtowania ciągów i wnętrz krajobrazowych. Szerokie ulice pozwalają na swobodną percepcję, co przyczynia się do uczucia swobody. Mimo prostoty form ich przebieg powinien być zróżnicowany, a zamknięcia widokowe powinny podkreślać efekt całości, łącząc się z otaczającym krajobrazem [Kadelska 2001, s. 52].

CHARAKTERYSTYKA WYBRANYCH INNOWACYJNYCH OBIEKTÓW POZNANIA

Do badania wybrano 11 nowoczesnych obiektów położonych w Poznaniu. Dobór obiektów był celowy. Wspólną cechą wszystkich była ich nietypowa architektura. Ponadto kryterium wyboru stanowił rok powstania (wszystkie są stosunkowo nowe lub bardzo nowe, a najstarszy powstał w 2006 r.). Wszystkie też pełnią funkcje publiczne – choć różnorodne. Sklasyfikowano je w czterech grupach: handel i usługi, komunikacja, kultura i sztuka oraz sport i rekreacja (tab.1). Poza terminalem lotniska, wszystkie budynki zlokalizowane są w ścisłym centrum miasta lub na jego obrzeżu.

Tabela 1. Charakterystyka wybranych do badania obiektów architektonicznych Poznania
 Table 1. Characteristics of selected for testing architectural objects in Poznań

Kategoria/ Funkcja Category/ /Facility	Nazwa obiektu Name of the object	Oddanie do użytku Comissioning	Lokalizacja Location	Kategoria/ Funkcja Category/ /Facility	Nazwa obiektu Name of the object	Oddanie do użytku Comissioning	Lokalizacja Location
Handel i usługi Business and services	Andersia Tower	2007	ścisłe centrum miasta city center	komu- nikacja communica- tion	Dworzec Główny PKP Poznań Central railway station	2012 (I etap) nadaw budowie (first stage) it is still under construction	miasta city center
	City Park	2007	obrzeże centrum oddalone o ok. 3 km suburb about 3 km away of city center		terminal Ławica Poznań Airport	2012	peryferie miasta ok. 7 km od centrum suburb about 7 km away of city center
	Galeria Malta Malta Shopping Mall	2007	obrzeże centrum oddalone o ok. 3 km suburb about 3 km away of city center	kultura i sztuka culture and art	Zamek Królewski The Royal Castle	2013	ścisłe centrum miasta city center
	Hotel Sheraton Sheraton Poznań Hotel	2006	ścisłe centrum miasta city center		Biblioteka Raczyńskich Raczyński Library	2012	ścisłe centrum miasta city center
	Stary Browar Stary Browar Shopping Mall	2003 – I etap 2003 – first stage, 2007 – II etap 2007 – second stage	ścisłe centrum miasta city center	sport i rekreacja sport and recreation	Stadion Miejski Urban Stadium	2011	dzielnica Grunwald ok. 5 km od centrum Grunwald district about 5 km from the city center
					skie Malta Thems	2011	obrzeże centrum miasta oddalone ok. 4 km suburb about 4 km away of city center

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Andersia Tower znajduje się na placu Andersa. Jest najwyższym budynkiem (102,1 m) w Poznaniu, a zarazem najwyższym hotelem w Polsce. Dwudziestodwukondygnacyjny wieżowiec zaliczany jest do klasy A. Obecnie na powierzchni 44 tysięcy m² mieści się kompleks handlowo-hotelowy [epoznan.pl. 2013].

City Park jest kompleksem architektonicznym składającym się z apartamentów, pięciogwiazdkowego hotelu oraz galerii handlowej. Zlokalizowany jest pomiędzy ul. Ułańską, Wyspiańskiego i Wojskową. Dawniej znajdowała się w tym miejscu siedziba piętnastego pułku ułanów poznańskich. Projekt uzyskał nagrodę im. Jana Baptisty Quadro. Kompleks składa się z trzech budynków, z których dwa są po rewitalizacji, natomiast trzeci jest całkowicie nowy [City Park... 2013].

Galeria Malta znajduje się na skrzyżowaniu ulic abp Baraniaka i Katowickiej nad małowniczym J. Maltańskim. Całkowita powierzchnia tego kilkukondygnacyjnego budynku wynosi 162 000 m². Jego architektura nawiązuje do otoczenia poprzez umieszczenie na elewacji figur symbolizujących obszar Malty. Cechą wyróżniającą obiekt jest pierwsza w Poznaniu wisząca kładka, o długości 160 m, łącząca galerię z terenem rekreacyjnym [Galeria Malta... 2013].

Hotel Sheraton mieści się przy ul. Bukowskiej w sąsiedztwie Międzynarodowych Targów Poznańskich. Ten pięciogwiazdkowy – luksusowy hotel na ośmiu kondygnacjach posiada 180 pokoi, w tym 12 apartamentów. Ostatnie piętro, z widokiem na południową stronę miasta, przeznaczone jest pod funkcję rekreacyjno-sportową. Znajduje się tam m.in.: basen, sauna, siłownia oraz sala do masażu [Sheraton Poznań... 2013].

Galeria Stary Browar jest to centrum handlu, sztuki i biznesu znajdujące się przy ul. Półwiejskiej. Budynek ma sześć kondygnacji i łączną powierzchnię 130 000 m². Obiekt powstał w wyniku rewitalizacji Browaru Huggera. Stary Browar otrzymał liczne nagrody m.in.: Ikonę Polskiej Architektury, został oznaczony jako najlepsze centrum handlowe na świecie i w Europie [Stary Browar... 2013].

Dworzec PKP znajduje się pomiędzy ul. Głogowską a Mostem dworcowym. Po zakończeniu pierwszego etapu budowy (maj 2012) obiekt jest rozbudowywany. Koncepcja zakłada powstanie Zintegrowanego Centrum Komunikacyjnego, w skład którego wejdzie dworzec kolejowy, obiekty handlowo-usługowe, hotel oraz połączenie z terminalem autobusowym [Polskie Koleje Państwowe. 2013].

Terminal międzynarodowego lotniska Ławica jest usytuowany przy ul. Bukowskiej. W nowoczesnym budynku o powierzchni 18 000 m² znajduje się strefa przylotów. Budynek ma przypominać swoim kształtem spadochron i nawiązuje do powstałego 10 lat wcześniej bliźniaczego terminalu odlotów, tworząc jeden z najciekawszych architektonicznie terminali w Europie [Port Lotniczy. 2013].

Zamek Królewski znajduje się na Wzgórzu Przemysła. Jest aktualnie budowanym obiektem, którego planowe zakończenie wyznaczone jest na koniec 2013 r. [Komitet Odbudowy... 2013]. Trzykondygnacyjny budynek z charakterystyczną wieżą jako punktem widokowym ma przypominać historyczny zamek. Będzie on pełnił funkcję muzealną i reprezentacyjną.

Biblioteka Raczyńskich znajduje się przy al. K. Marcinkowskiego. Budynek składa się z sześciu kondygnacji o powierzchni całkowitej 11 738 m² [Urbanity. 2013]. Współczesna materiałowo fasada budynku nawiązuje do neoklasycystycznej formy starej biblioteki. Nowy budynek jest zintegrowany funkcjonalnie i komunikacyjnie z już istniejącym.

Stadion Miejski klubu piłkarskiego Lech Poznań mieści się przy ul. Bułgarskiej. Cechą charakterystyczną obiektu jest kremowy dach z modularnym podziałem co 9 metrów. Część dachu nad trybuną numer dwa jest konstrukcją ruchomą mającą zapewnić odpowiedni dostęp światła [Architektura Info. 2012].

Termy Maltańskie są kompleksem sportowo-rekreacyjnym zlokalizowanym przy ul. Termalnej nad J. Maltańskim. Budynek o powierzchni 27 050 m² jest drugim co do wielkości tego typu obiektem w Europie. W skład obiektu wchodzi baseny sportowe i rekreacyjne oraz strefa saun [Termy Maltańskie. 2013].

ANALIZA WYNIKÓW ANKIETOWYCH

W pierwszym pytaniu ankiety pytano respondentów czy nowoczesna i innowacyjna architektura wpływa na podniesienie atrakcyjności miasta. Z pięciu możliwych odpowiedzi najczęściej, bo aż 64% odpowiedziało, że architektura wywiera zdecydowanie duży wpływ na podniesienie atrakcyjności miasta. Kolejne 30% respondentów twierdziło podobnie, choć już mniej stanowczo. Zatem przytłaczająca większość respondentów jest zdania, że nowoczesna i innowacyjna architektura ma wpływ na podnoszenie atrakcyjności miasta. Nieliczna grupa (4%) jest niezdecydowana, a marginalne 2% odpowiedzi uznaje brak związku między atrakcyjnością miasta a jego architekturą. Obliczona średnia ważona ocen respondentów w skali od 5 do 1 wyniosła aż 4,56.

Następnym zadaniem respondentów było wskazanie obiektów, które mają największe walory architektoniczne. Badani musieli wybrać tylko pięć obiektów i uszeregować je w kolejności, przypisując im wartość od 5 (jako najwyższą) do 1 (jako ocenę najniższą). W ten sposób obliczono średnią ważoną dla każdego z nich – będącego wskaźnikiem rankingowym (tab. 2.).

W utworzonej klasyfikacji najbardziej atrakcyjnej architektonicznie budowli/budynku najwyższe uznanie wśród respondentów uzyskał Stary Browar. 188 spośród 300 respondentów wskazało na ten obiekt, który uzyskał średnią ocen 4,36. Drugie miejsce w rankingu zdobył budowany jeszcze Zamek Królewski ze średnią oceną 3,44 (149 wskazań respondentów). Kolejne miejsca od 3–10 dzieliła stosunkowo niewielka różnica ocen. Wskaźnik rankingowy wynosił od 2,78 dla City Park do 2,48 dla dziesiątej Andersia Tower. Zdecydowanie najniższą ocenę odstającą od wcześniejszych otrzymał Hotel Sheraton. Ocenilo go tylko 107 respondentów, a obliczony wskaźnik wyniósł zaledwie 1,82. Warto też zwrócić uwagę na fakt, że bardzo nowoczesny terminal Portu Lotniczego Ławica wskazało zaledwie 55 ankietowanych. Mimo to średnią ocenę 2,49 należy uznać za wysoką. Z jednej strony, o niskiej liczbie wskazań zadecydowała z pewnością peryferyjna lokalizacja. Spośród analizowanych obiektów port lotniczy jest najbardziej oddalony od centrum Poznania. Z drugiej strony, stosunkowo małe grono respondentów oceniło wysoko walory architektoniczne i funkcjonalne terminalu.

Tab. 2. Ocena atrakcyjności walorów architektonicznych wybranych obiektów Poznania – wskaźnik rankingowy
 Table. 2. The assessment of architectural values of selected objects in Poznań – ranking index

Nazwa obiektu Name of the object	Liczba wskazań na 1. pozycji indications in 1st position	Liczba wskazań na 2. pozycji indications in 2nd position	Liczba wskazań na 3. pozycji indications in 3rd position	Liczba wskazań na 4. pozycji indications in 4th position	Liczba wskazań na 5. pozycji Number of indications in 5th position	Ogólna liczba wskazań Number of indications	Wskaźnik rankingowy Ranking Index
Stary Browar Stary Browar Shopping Mall	117	40	17	9	5	188	4,36
Zamek Królewski The Royal Castle	44	36	30	19	20	149	3,44
City Park	11	30	34	42	20	137	2,78
Dworzec Główny PKP Poznań Central railway Station	8	50	38	47	36	179	2,70
Stadion Miejski Urban Stadium	14	52	37	42	51	196	2,67
Biblioteka Raczyńskich Raczyński Library	10	26	28	19	39	122	2,58
Galeria Malta Malta Shopping Mall	0	39	36	33	33	141	2,57
Termy Maltańskie	7	21	25	33	26	112	2,55
Terminal Ławica Poznań Poznań Airport	3	6	23	6	17	55	2,49
Andersia Tower	5	21	27	32	29	114	2,48
Hotel Sheraton Sheraton Poznań Hotel	0	8	24	16	59	107	1,82

Źródło: opracowanie własne
 Source: own study

Należy rozważyć, co zdecydowało o kolejności obiektów w tym rankingu. Odpowiedź nie jest jednoznaczna. Najwyższa pozycja Starego Browaru to niewątpliwie wypadkowa splotu kilku różnych czynników. Wśród nich należy wskazać:

- rozpoznawalność obiektu, który stał się nowym oryginalnym wizerunkiem miasta, mającym swoisty *genius loci*, który sprawia, że przestrzeń starego browaru jest jedyna w swoim rodzaju, o specyficznym przyjaznym klimacie;

- obiekt ma walory unikalności. Jest innowacyjny i piękny architektonicznie, w zgodnej ocenie respondentów, a ponadto ma wysoki prestiż. Należy więc do obiektów o walorach przestrzeni publicznej o wysokiej jakości;

- lokalizacja obiektu zapewnia wysoką dostępność przestrzenną. Do Starego Browaru można dotrzeć różnymi drogami i w różny sposób.

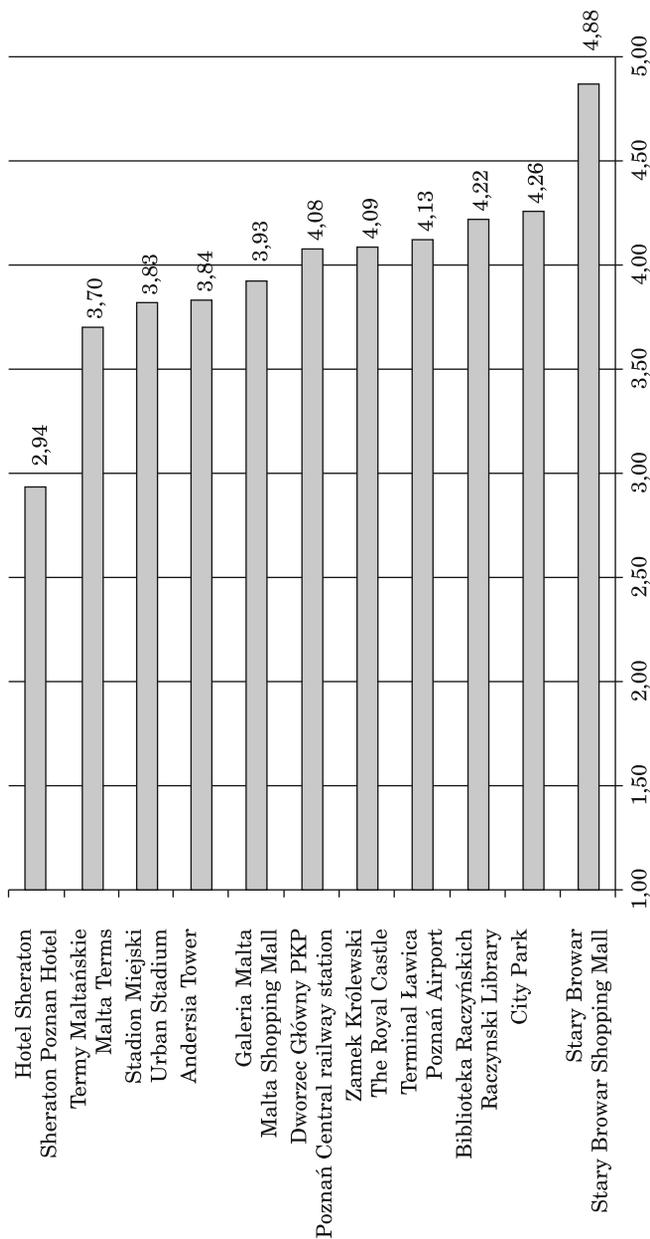
W zgodnej ocenie respondentów, drugą pozycję uzyskał Zamek Królewski. Podczas badań ankietowych jego budowa była jeszcze niezakończona, ale bryła zamku była już zamknięta, a prace przeniesiono do wnętrza. Wysoka pozycja zamku w rankingu może stanowić zaskoczenie, ponieważ jego bryła jest kontrowersyjna. Wynika to z braku pełnej dokumentacji rekonstruowanego zamku króla Przemysła II. Z tego względu niektóre media okrzyknęły go pejoratywnie „Zamkiem Gargamela”. Określenie to funkcjonuje w świadomości niektórych mieszkańców Poznania, co w świetle wyników badań wydaje się nieuzasadnione. Respondenci uznali go jednoznacznie za oryginalny, bardzo ładny i prestiżowy. Jego lokalizacja na wzgórzu powoduje, że jest rozpoznawalny. Ma możliwość bycia wizerunkiem – ikoną miasta, analogicznie jak np. Stadion Miejski po turnieju UEFA EURO 2012.

W zestawieniu (tab. 2.) najniższą ocenę uzyskał Hotel Sheraton (1,82). W opinii respondentów jest to budynek najbrzydszy, o najmniej innowacyjnej i pozbawionej oryginalności bryle. Prawdopodobnie właśnie dlatego był drugim pod względem rozpoznawalności obiektem w zestawieniu.

Zadaniem respondentów była też ocena analizowanych obiektów według trzech aspektów. Mieli stwierdzić: na ile są one estetyczne, czy są odpowiednie w stosunku do pełnionych funkcji oraz czy poprawnie wkomponowano je w otoczenie. Zastosowano analogiczną, jak wcześniej, pięciostopniową skalę ocen.

Zdecydowanie wyróżniającym się pod względem estetyki architektonicznej budynkiem jest Stary Browar (ocena: 4,88). Określony jest przez respondentów również jako najlepiej spełniający swoje funkcje oraz bardzo dobrze wkomponowany w otoczenie (rys. 1–3). W każdym z trzech kryteriów Stary Browar uzyskał najwyższe oceny, zdecydowanie przewyższające pozostałe obiekty. Jak już wspomniano wcześniej, najwyraźniej odbiegającym od kanonu piękna budynkiem jest luksusowy Hotel Sheraton. Pozostałe dziewięć obiektów mieści się w ocenie dobrej $4,0 \pm 0,30$. Należy to interpretować jako estetyczną akceptację nowej poznańskiej architektury przez mieszkańców.

Spośród trzech kryteriów, branych pod uwagę, najwyższą ogólnie sumę średnich ocen respondenci przypisali kategorii adekwatność architektury do pełnionej funkcji (44,8 pkt). Również wysoko, choć nieco niżej, oceniono ogólną estetykę obiektów (43,9 pkt). Z kolei najniższą sumaryczną ocenę (41,7 pkt) uzyskało wśród respondentów wkomponowanie obiektów w otoczenie, które nie zawsze jest właściwe i odpowiednie do otoczenia. W tym przypadku rozrzut ocen średnich jest najbardziej zauważalny. Widać

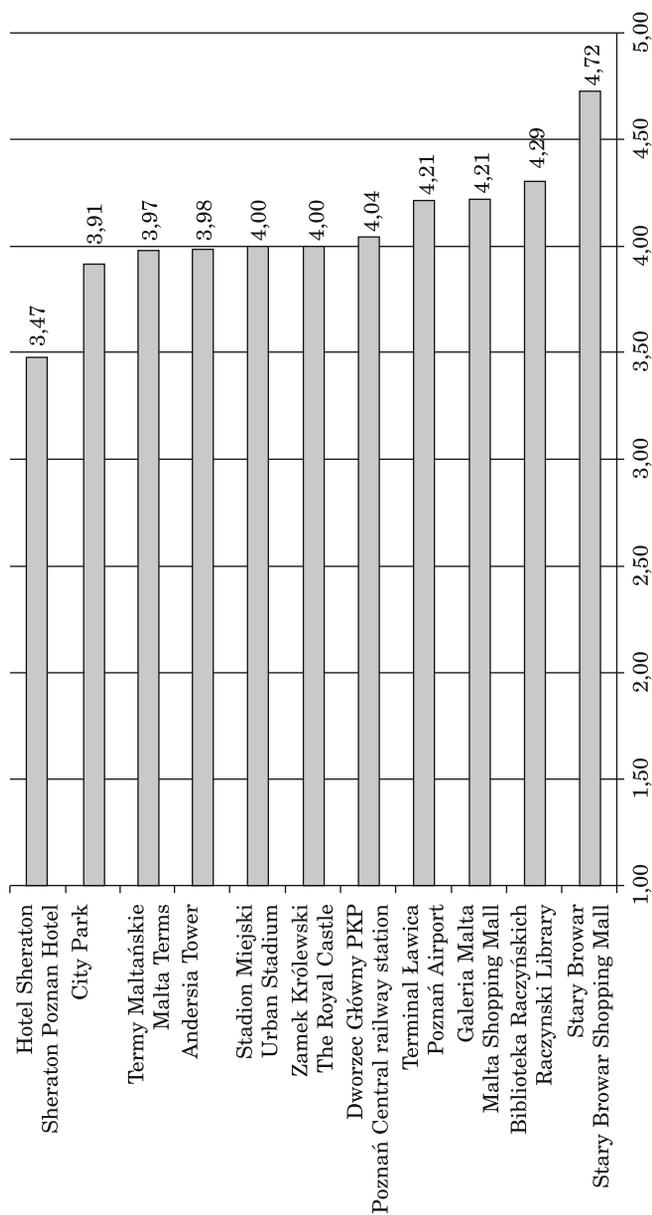


Rys. 1. Ocena estetyczna wybranych obiektów architektonicznych Poznania

Fig. 1. Aesthetic evaluation of selected architectural objects in Poznań

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

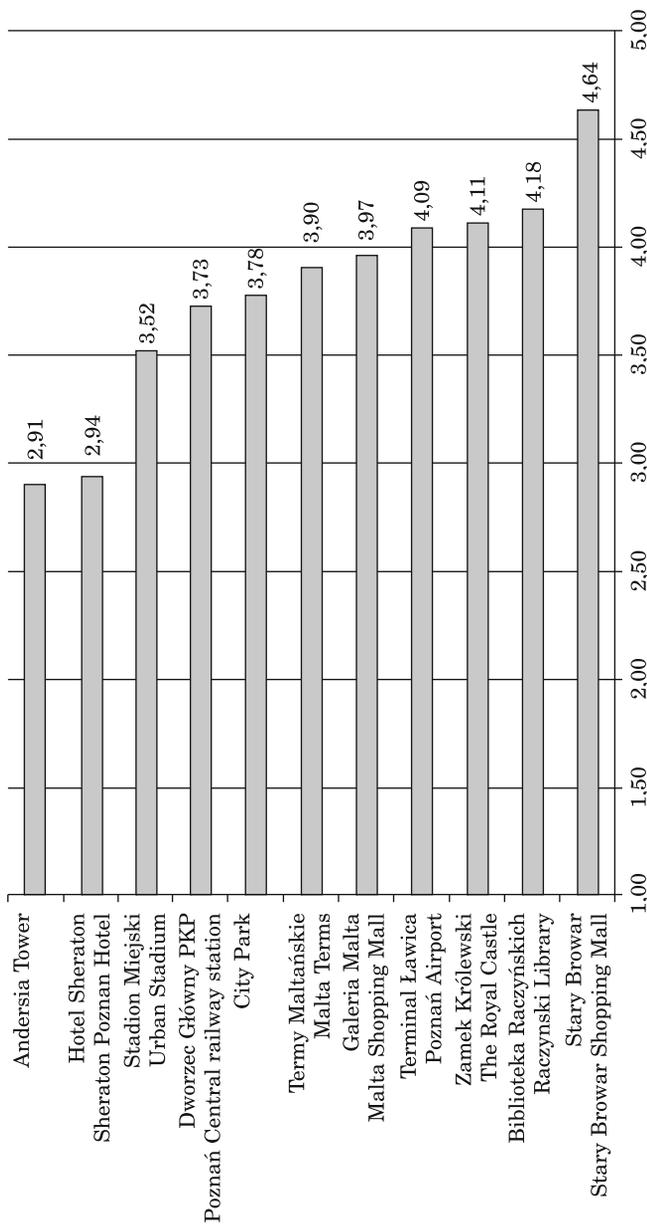


Rys. 2. Ocena adekwatności architektury obiektu do pełnionej funkcji

Fig. 2. Assessment of the adequacy of object's architectural features in regard of its function

Źródło: opracowanie własne

Source: own study



Rys. 3. Ocena wkomponowania wybranych obiektów Poznania w otoczenie

Fig. 3. Assessment of Poznań's selected objects' integration in the environment

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

też wyraźnie, jak ważną rolę mieszkańcy Poznania przypisują relacjom konkretnego obiektu, jego sylwetce i stylistyce, z otoczeniem. W ten sposób wyrażają swoją dezaprobatę dla budynków supernowoczesnych, ale nieprzystających do otoczenia o odmiennej, bardziej tradycyjnej architekturze.

ZAKOŃCZENIE

W wyniku przeprowadzonych badań można stwierdzić, że innowacyjna architektura odgrywa istotną rolę w kreowaniu wizerunku miasta i jego atrakcyjności. Oryginalne budynki, będące ikonami miasta, zwracają uwagę nie tylko mieszkańców, ale również, a może przede wszystkim, użytkowników zewnętrznych: turystów, przyjezdnych, sfery biznesu itp. Rozwój obszarów miejskich zdeterminowany jest przez nowe obiekty, które tworzą przestrzenie mające pozytywny wpływ na otoczenie. Można przyjąć, że dobrze zaprojektowana i funkcjonalna przestrzeń o wysokiej dostępności jest niezwykle ważna dla miejskiej tożsamości. Przynosi korzyści społeczne, gospodarcze oraz poprawia jakość środowiska miejskiego. Przyczynia się również do podniesienia konkurencyjności oraz atrakcyjności miasta. Obecnie miasta starają się zdobyć przewagę konkurencyjną, a jednym z elementów ją tworzących jest innowacyjna architektura. Wartość przestrzeni miejskiej jest określona m.in. przez kompozycję, estetykę oraz zróżnicowanie funkcji. Badania psychologów środowiskowych pokazują, że preferowane są przestrzenie czytelne, spójne oraz niepowtarzalne. Nie możliwe jest jednak jednoznaczne zdefiniowanie upodobań użytkowników przestrzeni. Główne różnice w postrzeganiu atrakcyjności miasta dotyczą użytkowników wewnętrznych przestrzeni, a nie jej obserwatorów.

Współczesne tendencje architektoniczne oparte są na koncepcji architektury zrównoważonego rozwoju oraz architekturze uspołecznionej. Innowacyjna architektura powinna posługiwać się rozwiązaniami przyjaznymi środowisku. Nowoczesne obiekty muszą być wprowadzane ze szczególnym uwzględnieniem już istniejącego otoczenia. Planowanie z udziałem społeczeństwa staje się coraz ważniejszym aspektem procesu projektowania. Efektem tego są obiekty o wysokiej jakości, które podnoszą estetykę miast.

Należy także podkreślić, że analiza materiału empirycznego dowodzi, iż postrzeganie architektury jest bardzo zróżnicowane przez respondentów. Jest to szczególnie zauważalne w obiektach, które dopiero powstały lub są na etapie prac budowlanych. Istotnym elementem jest również ich lokalizacja w mieście i dostępność. W przeprowadzonym badaniu ankietowym pokazano, że nowoczesne budynki, ich forma architektoniczna i funkcje, mają wpływ na podnoszenie atrakcyjności miasta. Badanie pozwoliło też na stworzenie rankingu nowych budynków/budowli Poznania według atrakcyjności architektonicznej oraz wybranych kryteriów ocen. Najbardziej atrakcyjnym nowym obiektem Poznania w opinii respondentów jest Stary Browar. Wbrew obiegowej opinii kreowanej przez media bardzo pozytywnie oceniany jest Zamek Królewski. Uwagę zwraca również bardzo wysoka ocena Biblioteki Raczyńskich według przyjętych trzech kryteriów szczegółowych. Najniższą ocenę spośród rozpatrywanych obiektów uzyskał Hotel Sheraton.

PIŚMIENNICTWO

- Architektura Info, <http://www.architektura.info.pl>, dostęp: 17.12.2012.
- Chmielewski J.M., 2001. Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast. Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa.
- City Park Development, <http://www.citypark.com.pl>, dostęp: 6.05.2013.
- epoznan.pl, <http://www.epoznan.pl>, dostęp: 17.04.2013.
- Europejska stolica kultury 2016. Kandydat Poznań, <http://www.2016poznan.pl>, dostęp: 17.12.2012.
- Galeria Malta, <http://www.galeriamalta.pl>, dostęp: 4.05.2013.
- Gołaczewska M., 1997. Estetyka pięciu zmysłów, PWN, Kraków.
- Henry J., 2008. Innovative concepts in urban planning, <http://en.allexperts.com/q/Architecture-2369/2008/1/innovative-concepts-urban-planning.htm>, dostęp: 13.12.2011.
- Jałowiecki B., 2000. Percepcja przestrzeni Warszawy. Studia Regionalne i lokalne, nr 2(2).
- Kadelska M., 2001. Odbiór i estetyczne formułowanie krajobrazu. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Olsztyn.
- Kobyłarczyk J., 2008. Strefa centralna niewielkich miast europejskich jako atrakcyjne środowisko zamieszkania. Czasopismo Techniczne. Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków.
- Komitet Odbudowy Zamku Królewskiego w Poznaniu. Organizacja Pożytku Publicznego, <http://www.zamek-krolewski.poznan.pl/>, dostęp: 6.05.2013.
- Kostaszuk-Romanowska M., 2011. Rola pozytywnych i negatywnych skojarzeń w kreowaniu wizerunku miasta. [W:] Kreowanie wizerunku miasta. Red. A. Grzegorzczak, A. Kochanec, Wyższa Szkoła Promocji, Warszawa.
- Książkiewicz S., 2010. Miejsce szuka formy – forma szuka funkcji, <http://www.gazetainvestor.pl/architektura/miejsce-szuka-formy-forma-szuka-funkcji>, dostęp: 29.01.2012.
- Polskie Koleje Państwowe, <http://www.pkpsa.pl/>, dostęp: 19.04.2013.
- Port lotniczy Poznań-Ławica, <http://www.airport-poznan.com.pl>, dostęp: 16.04.2013.
- Savio A. M., 2006. The spirit of the new. Tradition and Modernity in Modern Architecture. Roskilde University.
- Sheraton Poznań Hotel, <http://www.sheraton.pl>, dostęp: 6.05.2013.
- Skiba M., 2007. Rozmyte miary przestrzeni miejskiej – w poszukiwaniu piękna. Czasopismo Techniczne, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków.
- Stary Browar – Centrum Sztuki i Biznesu, <http://www.starybrowar5050.com>, dostęp: 6.05.2013.
- Termy Maltańskie, www.termymaltanskie.con.pl, dostęp: 17.12.2012 r.
- Traditional vs modern architecture, 2011, OPpapers.com, <http://www.oppapers.com/essays/Traditional-Vs-Modern-Architecture/>, dostęp: 16.12.2011.
- Urbanity, <http://www.urbanity.pl>, dostęp: 17.12.2012.
- Wejchert K., 1984. Elementy kompozycji urbanistycznej. Arkady, Warszawa.

THE ASSESSMENT OF THE INNOVATIVE ARCHITECTURE OF POZNAŃ AND THE GROWTH OF ATTRACTIVENESS OF THE CITY

Abstract. Attractiveness of a city is an important factor in creating its competitiveness and image. Architecture that expresses one city's history, culture and identity has an impact on city's attractiveness. Modern and innovative buildings contribute to high

quality of life and create functional and aesthetical spaces. This thesis presents the impact of innovative architecture on Poznań's attractiveness evaluated by the inhabitants of the agglomeration and the values of selected new architectural objects of the City. These new facilities were assessed on a variety of functions.

Key words: attractiveness of the city, architecture, innovation

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 22.04.2013

WYZNACZENIE OBSZARÓW LEŚNYCH PRZYDATNYCH DO CELÓW WYPOCZYNKOWYCH W NAJBLIŻSZYM SĄSIEDZTWIE RZESZOWA

Tomasz Dudek

Uniwersytet Rzeszowski w Rzeszowie

Streszczenie. Praca stanowi kontynuację podjętego problemu zapotrzebowania na miejsca wypoczynkowe i rekreacyjne dla coraz liczniejszych mieszkańców Rzeszowa. W wyniku realizacji kolejnych etapów badań (waloryzacja rekreacyjna lasów, inwentaryzacja sieci komunikacyjnej, wywiad terenowy) wytypowano w najbliższym sąsiedztwie Rzeszowa trzy wydzielienia drzewostanowe o najwyższej przydatności do użytkowania rekreacyjnego.

Słowa kluczowe: rekreacja, lasy, użytkowanie lasów, okolice Rzeszowa

WSTĘP

W rozwijających się miastach, w których rośnie liczba mieszkańców wzrasta zapotrzebowanie na miejsca wypoczynku i rekreacji. Potrzeby wypoczynkowe ludności realizują się najpełniej w środowisku odmiennym od codziennego [Krzyszowska-Kostrowicka 1997], dla mieszkańców aglomeracji miejskich – jest to środowisko naturalne [Bell i in. 2004], leśne [Ważyński 1997]. Taki stan powoduje, że miejskie tereny zielone, w tym lasy, nie są w stanie zaspokoić potrzeb mieszkańców i istnieje konieczność odpowiedniego zagospodarowania lasów podmiejskich. Problem ten dostrzega wiele państw Zachodniej Europy (Belgia, Dania, Irlandia, Holandia, Wielka Brytania), traktując zalesianie otoczeń aglomeracji miejskich jako priorytet przyjętych programów zalesieniowych [Konijnendijk za Kaliszewski 2006]. Jednocześnie należy sobie zdawać sprawę z zagrożeń, które niesie dla środowiska leśnego nadmierne i nieprzemysłane użytkowanie rekreacyjne. Z danych (*Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe*) wynika, że zagrożenie spowodowane użytkowaniem turystycznym i rekreacyjnym stanowi trzeci najważniejszy czynnik zagrażający trwałości lasów, zaraz po chorobach powo-

dujących ich zamieranie, gradacjach szkodników owadzych i masowo występujących grzybach chorobotwórczych [MCPFE Report za Paschalis 2009]. W celu przeciwdziałania dewastacji lasów przez źle pokierowany ruch turystyczny należy ocenić siedliska i wyznaczyć miejsca o większej naturalnej odporności na szkody powodowane przez rekreantów. Zagospodarowanie rekreacyjne wyznaczonych miejsc oprócz zwiększonej wartości rekreacyjnej zabezpiecza środowisko przed dodatkowymi uszkodzeniami.

O przydatności obszarów do celów turystycznych decydują w szczególności walory krajobrazowe [Kryszak i Kryszak 2010, Meyer 2008], dlatego przeprowadzono wstępne badania, które miały na celu wytypowanie miejsc o najwyższych walorach krajobrazowych położonych w najbliższym sąsiedztwie Rzeszowa. Stwierdzono, że w odległości do 10 km od śródmieścia Rzeszowa ponad 39% obszarów cechuje się wysokimi walorami krajobrazowymi [Dudek 2012].

Celem pracy jest wyznaczenie terenów leśnych przydatnych do celów wypoczynkowych dla coraz liczniejszych mieszkańców Rzeszowa.

MATERIAŁ I METODY

Przyjęty cel osiągnięto w wyniku realizacji kolejnych etapów badań:

1. Wskazano obszary o najwyższych walorach krajobrazowych w najbliższym sąsiedztwie Rzeszowa [Dudek 2012].
2. Oceniono przydatność drzewostanów dla potrzeb rekreacji.
3. Przeprowadzono inwentaryzację sieci komunikacyjnej oraz określono położenie drzewostanu w obrębie kompleksu leśnego.
4. Przeprowadzono wywiad terenowy.

OCENA PRZYDATNOŚCI DRZEWOSTANÓW NA POTRZEBY REKREACJI

Kontynuując podjęty problem zapotrzebowania na miejsca wypoczynkowe i rekreacyjne dla mieszkańców Rzeszowa, autor dokonał waloryzacji rekreacyjnej lasów leżących w wyznaczonych polach o najwyższej klasie estetyczności krajobrazu. Waloryzację przeprowadzono metodą opracowaną przez Instytut Badawczy Leśnictwa [Łonkiewicz i Głuch za Kikulski 2006]. W metodzie tej jednostką waloryzacyjną jest oddział, który ocenia się według wydzielenia o największej powierzchni. W pracy oceniono wszystkie wydzielenia drzewostanowe, których powierzchnia była większa niż 0,50 ha, aby zwiększyć dokładność metody IBL.

Głównymi kryteriami oceny terenów leśnych w przyjętej metodzie są siedliskowy typ lasu i klasa wieku drzewostanu (tab. 1). Dodatkowo stosuje się kryteria uzupełniające (tab. 2), które w określonych okolicznościach mogą prowadzić do podwyższenia lub obniżenia stopnia przydatności drzewostanów do rekreacji. W pracy podnoszono stopień, gdy co najmniej dwa kryteria uzupełniające otrzymały plus, a obniżano, gdy co najmniej dwa otrzymały minus.

Tabela 1. Waloryzacja rekreacyjna terenów leśnych – kryteria główne [Łonkiewicz i Głuch za Kikulski 2006]

Table 1. Main criteria of assessment of forest area recreational values

Klasa wieku drzewostanu Class age of forest	Grupy siedliskowych typów lasu – Groups of forest habitation				
	borowe świeże fresh coniferous forest	lasowe świeże fresh broadleaved forest	borowe suche dry coniferous forest	wilgotne moist	bagienne boggy
≥ VI	4	4	3	1	0
V	4	3	2	1	0
IV	3	2	1	1	0
III	2	1	1	0	0
II	1	1	0	0	0
I	0	0	0	0	0

Tabela 2. Waloryzacja rekreacyjna terenów leśnych – kryteria uzupełniające [Łonkiewicz i Głuch za Kikulski 2006]

Table 2. Supplementary criteria of assessment of forest area recreational values

Nazwa Name	Podstawa do zawyżenia stopnia „+” Reason for increase plus degree	Podstawa do zaniżenia stopnia „-” Reason for decrease minus degree
Skład rodzajowy drzewostanu Species composition of forst stand	sosna + liściaste pine and Leafy trees	świerk, świerk + jodła spruce, spruce and fir
Zwarcie drzewostanu Distribution of trees	luźne scattered	pełne full
Występowanie podrostów i podszytów Occurrence of undergrowth layer	umiarkowane moderation	bardzo liczne very numerously
Pokrywa gleby Soil cover	mszysto-czernicowa, czernicowa moss-bilberries soil, bilberries soil	ściółkowo-chrobotkowa, mszysto-chrobotkowa forest bed-greygreen reindeer lichen soil, moss-greygreen reindeer lichen soil

W zastosowanej metodzie wyróżniono 5 stopni przydatności drzewostanów do rekreacji:

- 4 – drzewostany o bardzo dużej przydatności,
- 3 – drzewostany o dużej przydatności,
- 2 – drzewostany o średniej przydatności,
- 1 – drzewostany o małej przydatności,
- 0 – drzewostany nieprzydatne.

INWENTARYZACJA SIECI KOMUNIKACYJNEJ ORAZ OKREŚLENIE POŁOŻENIA DRZEWOSTANU W OBRĘBIE KOMPLEKSU LEŚNEGO

Inwentaryzację sieci komunikacyjnej oraz określenie położenia drzewostanów o bardzo dużej lub dużej przydatności do rekreacji przeprowadzono w oparciu o materiały kartograficzne [Mapa przeglądowa... 2004; Mapa gospodarczo-przeglądowa... 2004]. Oceniając sieć komunikacyjną, brano pod uwagę: możliwość dojazdu z Rzeszowa, gęstość sieci i rozmieszczenie dróg, obecność i przebieg szlaków turystycznych, ścieżek rowerowych, konnych i itp.

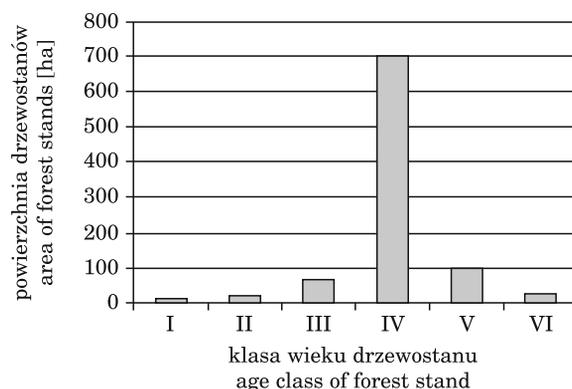
WYWIAD TERENOWY

Na koniec zweryfikowano otrzymane wyniki, przeprowadzając rekonesans w terenie, podczas którego określano: zgodność drzewostanu z jego opisem taksacyjnym, rodzaj nawierzchni, stan istniejących i obecność potencjalnych miejsc parkingowych, obecność punktów widokowych, naturalnych przerzedzeń (luk, polan) możliwych do zagospodarowania rekreacyjnego, możliwość dojazdu z Rzeszowa transportem publicznym.

WYNIKI

Kryteriami głównymi oceny były siedliskowy typ lasu oraz klasa wieku drzewostanu. Na badanym terenie odnotowano tylko jeden siedliskowy typ lasu – las wyżynny wariant typowy (Lwyż). Pod względem przydatności na potrzeby rekreacji Lwyż ustępuje jedynie borowym siedliskom świeżym. Wśród siedlisk wyżynnych jest to siedlisko najczęściej spotykane, a zarazem o największych możliwościach lasotwórczych. Gatunkami głównymi tworzącymi drzewostany na siedlisku Lwyż w VIII Karpackiej krainie przyrodniczo-leśnej są: buk pospolity (*Fagus sylvatica*), dąb bezszypułkowy (*Quercus petraea*), dąb szypułkowy (*Quercus robur*) oraz jodła pospolita (*Abies alba*). Domieszkowo występują: modrzew europejski (*Larix decidua*), świerk pospolity (*Picea abies*), klon zwyczajny (*Acer platanoides*), klon jawor (*Acer pseudoplatanus*), lipa (*Tilia sp.*), wiąz (*Ulmus sp.*) [Sikorska 2002].

Drzewostany reprezentowały klasy wieku (liczone co 20 lat) od I do VI, przy czym najliczniej klasę IV (61–80 lat). Rozkład badanych drzewostanów w klasach wieku przedstawiono na rysunku 1. Rozkład ten znacznie odbiega od rozkładu normalnego, jednak należy pamiętać, że badaniami objęto niewielką powierzchnię drzewostanów wybranych ze względu na położenie na obszarach o najwyższej klasie estetyczności krajobrazu i w odległości do 10 km od śródmieścia Rzeszowa [Dudek 2012]. Znaczna przewaga w badanej grupie drzewostanów starszych klas wieku (drzewostany powyżej 61 lat stanowiły aż 90% powierzchni) wpływa korzystnie zarówno na walory krajobrazowe, jak również na ich przydatność na potrzeby rekreacji.



Rys. 1. Rozkład badanych drzewostanów w klasach wieku

Fig. 1. Classification of forest stands in classes of age

Wyniki waloryzacji rekreacyjnej terenów leśnych położonych w najbliższym sąsiedztwie Rzeszowa umieszczono w tabeli 3. Oceniono łącznie 139 wydziełów drzewostanowych leżących we wcześniej wyznaczonych kwadratach o najwyższej wizualnej atrakcyjności krajobrazu. Oceniane lasy stanowią własność skarbu państwa i zarządzane są przez Nadleśnictwo Strzyżów. Sumaryczna ich powierzchnia wynosi 922,90 ha, z czego 39% stanowią drzewostany o dużej lub bardzo dużej przydatności do rekreacji, zaś mało przydatne bądź nieprzydatne – mniej niż 10%.

Tabela 3. Powierzchnia lasów okolic Rzeszowa według stopni przydatności drzewostanów do rekreacji
Table 3. Area of forests of Rzeszów surroundings by degrees of recreational suitability

Stopień przydatności drzewostanów do rekreacji Degree of recreational suitability	Liczba wydziełów drzewostanowych Number of forest stands	Powierzchnia drzewostanów Area of forest stands [ha]	Udział wg powierzchni Percentage by area [%]
4	10	97,14	10,53
3	24	259,18	28,08
2	62	477,83	51,77
1	35	69,95	7,58
0	8	18,80	2,04

Na podstawie analizy materiałów kartograficznych spośród drzewostanów zaliczonych do 3 i 4 stopnia przydatności wytypowano te położone bezpośrednio przy drodze publicznej. W ten sposób otrzymano osiem wydziełów o powierzchniach od 8,34 do 24,34 ha, w których przeprowadzono wywiad terenowy (tab. 4).

W trakcie wywiadu terenowego odrzucono trzy wydziały drzewostanowe (59 c, 72 b, 42 a) ze względu na złą jakość nawierzchni drogowej (gruntowa nieutwardzona), co wyklucza możliwości dojazdu samochodem osobowym. Wydział 60 a wykluczono ze względu na brak możliwości dojazdu środkami masowego transportu, zaś 72 b – z powodu

Tabela 4. Wyniki wywiadu terenowego wspomagającego ocenę przydatności drzewostanów do rekreacji
 Table 4. Results of local interviews supporting the evaluation of the usefulness of forest stands for recreation

Wydzielone drzewostanowe Forest stand	Powierzchnia Area [ha]	Zgodność dst. z opisem taksacyjnym Forest stand accordance to taxation description				Nawierzchnia/ dostępność Road surface/ accessible	Parking Car park	Punkty widokowe Viewpoints	Polany Forest clearing	Szlak turystyczny Tourist route	Dojazd transportem publicznym Public transport access
59 c	15,77	–	niedostępny not accessible	–	–	–	–	–	–	–	
*56 g	8,34	zgodny compatible	asfaltowa asphalt road	obecny available	brak lack	0,40 ha	ścieżka rowerowa bicycle lane	tak – MPK yes – bus			
60 a	24,34	zgodny compatible	asfaltowa asphalt road	możliwy possible	brak lack	brak lack	brak lack	brak lack			
77 b	13,65	–	niedostępny unavailable	–	–	–	–	–	–	–	
42 a	22,52	–	niedostępny unavailable	–	–	–	–	–	–	–	
45 a	21,96	zgodny compatible	asfaltowa asphalt road	obecny available	brak lack	0,56 ha	ścieżka rowerowa bicycle lane	tak – MPK yes – bus			
70 a	19,61	zgodny compatible	asfaltowa asphalt road	obecny available	brak lack	0,20 ha	ścieżka rowerowa bicycle lane	tak – MPK yes – bus			
72 b	18,87	zgodny compatible	asfaltowa asphalt road	możliwy available	brak lack	brak lack	ścieżka rowerowa bicycle lane	tak – MPK yes – bus			

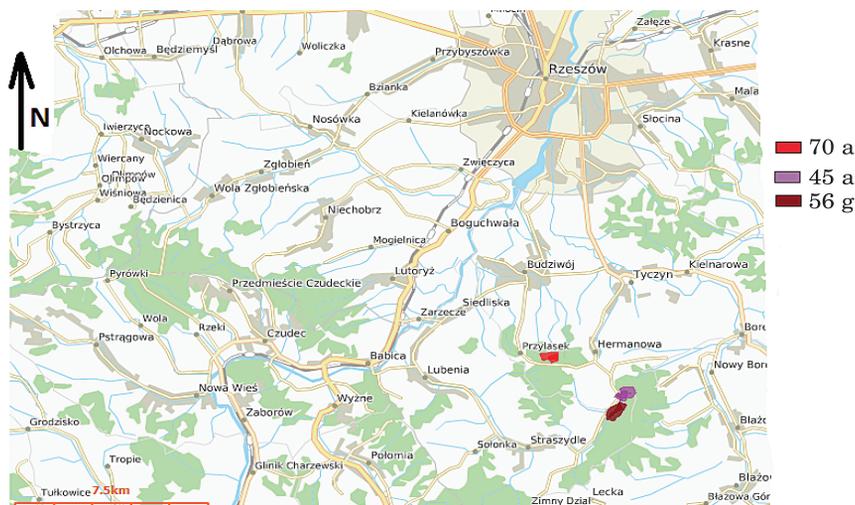
* obszary leśne przewidziane do rekreacyjnego zagospodarowania i udostępnienia mieszkańcom Rzeszowa

* there have been highlighted forest areas predicted for recreational developing and making available for residents of Rzeszów

nieobecności naturalnych przerzedzeń drzewostanu możliwych do rekreacyjnego zagospodarowania oraz miejsc parkingowych. Tworzenie nowych miejsc parkingowych wiąże się z wyższymi kosztami udostępnienia drzewostanów oraz koniecznością wycinki drzew.

PODSUMOWANIE

W wyniku realizacji kolejnych etapów – opisanych w rozdziale materiał i metody – wytypowano trzy wydzielania drzewostanowe o najwyższej przydatności do użytkowania rekreacyjnego (rys. 2).



Rys. 2. Położenie wydzieli drzewostanowych wyznaczonych do rekreacyjnego zagospodarowania
Fig. 2. Location of forest stands designated for recreational developing

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Lasy Państwowe* [2012]

Source: own study based on *Lasy Państwowe* [2012]

Do wybranych lasów można dojechać z Rzeszowa zarówno środkami masowego transportu (przystanki MPK w odległości poniżej 0,5 km), jak również samochodami osobowymi lub rowerami (odległość od miasta < 10 km). W wytypowanych miejscach są parkingi dla kilku samochodów. Ponosząc niewielkie nakłady finansowe i bez potrzeby wycinki drzew, można je powiększyć. W wybranych wydzieleniach drzewostanowych lub w ich bezpośrednim sąsiedztwie znajdują się polany (łąki, nieużytki) należące do Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasów Państwowych (PGL LP). Dodatkowo przez wyznaczone tereny leśne przebiegają ścieżki rowerowe: Tyczyn – Błażowa (wydzielenie 56 g), Tyczyn – Nowy Borek (45 a), Tyczyn – Budziwój (70 a).

Struktura własności wybranych obiektów oraz polityka PGL LP, w której od kilku lat coraz większy nacisk kładzie się na użytkowanie pozaprodukcyjnych funkcji lasów (w tym użytkowanie rekreacyjne), stwarzają możliwości rekreacyjnego zagospodarowania i udostępnienia wytypowanych terenów leśnych dla coraz liczniejszych mieszkańców Rzeszowa.

PIŚMIENNICTWO

- Bell P.A., Greene T. C., Fisher J.D., Baum A., 2004. Psychologia środowiskowa. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Dudek T., 2012. Ocena walorów krajobrazowych okolic Rzeszowa. *Acta Sci. Pol., Administratio Locorum* 11(1), 65–71.
- Kaliszewski A., 2006. Lasy miejskie – przegląd wybranych zagadnień na podstawie literatury. *Leśne Prace Badawcze* 1, 103–118.
- Kikulski J., 2006. Przydatność wybranych obszarów leśnych Bolimowskiego Parku Krajobrazowego do turystyki i rekreacji. *Sylvan* 6, 40–49.
- Kryszak A., Kryszak J., 2010. Walory przyrodniczo-krajobrazowe i kulturowe doliny rzeki Główna. *Acta Sci. Pol., Administratio Locorum* 9(3), 63–69.
- Krzymowska-Kostrowicka A., 1997. Geoekologia turystyki i wypoczynku. PWN, Warszawa.
- Lasy Państwowe, <http://www.lasy.gov.pl/mapa>, dostęp: 21.04.2012 r.
- Mapa przeglądowa walorów przyrody Nadleśnictwa Strzyżów, obręb Strzyżów, skala 1 : 50 000. Biuro Urządzenia Lasu i Geodezji Leśnej, Przemyśl 2004.
- Mapa gospodarczo-przeładowa drzewostanów Leśnictwa Hermanowa, skala 1:10000. Biuro Urządzenia Lasu i Geodezji Leśnej, Przemyśl 2004.
- Meyer B., 2008. Krajobraz jako element atrakcyjności turystycznej obszaru. *Studia krajobrazowe jako podstawa właściwego gospodarowania przestrzenią. Praca zbiorowa pod red. A. Zaręby, D. Chylińskiej.* Wyd. Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, 119–126.
- Paschalis-Jakubowicz P., 2009. Leśnictwo a leśna turystyka i rekreacja. *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej* 4(23), 29–35.
- Sikorska E., 2002. Siedliska leśne. Cz. II. Siedliska obszarów wyżynnych i górskich. Wyd. Akademii Rolniczej, Kraków.
- Ważyński B., 1997. Urządzenie i zagospodarowanie lasu dla potrzeb turystyki i rekreacji. Wyd. Akademii Rolniczej, Poznań.

DESIGNATING FOREST AREAS USEFUL FOR LEISURE PURPOSES SURROUNDING AREAS OF RZESZÓW

Abstract. The study is a continuation of the undertaken problem of the demand for leisure and recreational places for constantly growing number of residents of Rzeszów. In result of realization of consecutive research stages (forest area recreational values, stocktaking of the transport system, local interviews) There were selected 3 forest stands in surrounding areas of Rzeszów, with the highest usefulness for the recreational use.

Key words: recreation, forest, forest utilization, Rzeszów surroundings

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 19.06.2013

RAMY INSTYTUCJONALNE SCALENIA GRUNTÓW – PORÓWNANIE W POLSCE I W WYBRANYCH KRAJACH EUROPY

Małgorzata Dudzińska, Katarzyna Kocur-Bera

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Streszczenie. Obecnie konsolidacja gruntów musi być postrzegana w szerszym sensie jako element rozwoju terenu, który jest wprowadzany do celów: tworzenia korzystniejszych warunków gospodarowania, wzrostu wydajności, zmniejszenia kosztów produkcji, tworzenia odpowiedniej infrastruktury, poprawy struktury agrarnej.

Celem pracy jest przedstawienie ram instytucjonalnych zabiegu scalenia gruntów w wybranych krajach Europy. W dokumencie przeprowadzono analizę tego postępowania na podstawie zasad obowiązujących w trzech państwach: w Polsce, na Litwie i w Norwegii. Polskę i Litwę wybrano jako państwa z bloku wschodniego, w których przeprowadzono reformy rolne. Z makroekonomicznego punktu widzenia reforma była zjawiskiem niekorzystnym. Parcelacja uderzała w wielko- i średniopowierzchniowe gospodarstwa towarowe produkujące na rynek, w których miejsce powstawały gospodarstwa małe, funkcjonujące głównie na własne potrzeby właścicieli będących w stanie sprzedawać tylko niewielkie nadwyżki wytworzonych produktów. Norwegia to państwo, gdzie istnieją niekorzystne warunki gospodarowania spowodowane położeniem geograficznym, klimatem i ukształtowaniem terenu. W pracy zastosowano metodę analizy logicznej oraz opisowej na podstawie polskiej i zagranicznej literatury przedmiotu. Analizowano głównie wytyczne i przepisy dotyczące scaleń w Polsce, Litwie i Norwegii.

Słowa kluczowe: scalenie gruntów, parcelacja, obszary wiejskie

WSTĘP

Scalenie gruntów jest podstawowym narzędziem umożliwiającym poprawę lub przebudowę ich struktury przestrzennej. W każdym z krajów, niezależnie od czynników, które przyczyniły się do utworzenia warunków niezbyt sprzyjających rolnictwu, prace scaleniowe wprowadzane są w tych samych celach: tworzenia korzystniejszych warunków gospodarowania, wzrostu wydajności, zmniejszenia kosztów produkcji, tworzenia odpowiedniej infrastruktury, poprawy struktury agrarnej.

Osobną kategorią prac scaleniowych są prace prowadzone w związku z realizacją różnego rodzaju inwestycji naruszających istniejącą strukturę przestrzenną na obszarach, na których są lokalizowane. Inwestycje te, zajmując często stosunkowo niewielką pod względem powierzchni część wsi, powodują nieodwracalne zmiany w jej strukturze przestrzennej. Przecinają całe kompleksy działek oraz odcinają siedliska gospodarstw od gruntów leżących po drugiej stronie projektowanej drogi ekspresowej lub autostrady, ponieważ ich parametry wykluczają zarówno wykorzystanie ich jako elementów sieci dróg transportu rolnego, a nawet samo połączenie taką siecią. Scalenia o charakterze infrastrukturalnym zaczęły pojawiać się od niedawna w Polsce i w przeważającej części związane są z realizacją programu budowy autostrad oraz dróg ekspresowych [Dobrowolski i in. 2007].

Scalenia gruntów są realizowane w większości państw europejskich, a procedura scaleniowa jest dość podobna. Można jednak znaleźć różnice na każdym etapie jej realizacji. Różnice te wynikają z polityki rolnej państwa, uwarunkowań prawnych, zasad planowania przestrzennego przyjętego w kraju, uwarunkowań fizjograficznych oraz głównych celów, którym ma służyć procedura.

W dokumencie przeprowadzono analizę tego postępowania na podstawie zasad obowiązujących w trzech krajach: w Polsce, na Litwie i w Norwegii. Polskę i Litwę wybrano jako państwa z bloku wschodniego, w których przeprowadzono reformy rolne. Polska ma doświadczenie w pracach scaleniowych. Litwa niedawno realizowała projekt pilotażowy na swoim obszarze. Norwegia to państwo, gdzie mamy niekorzystne warunki gospodarowania spowodowane położeniem geograficznym, klimatem i ukształtowaniem terenu.

UWARUNKOWANIA PRZESTRZENNE W ANALIZOWANYCH PAŃSTWACH

Porównanie uwarunkowań przestrzennych w Polsce, na Litwie i w Norwegii przedstawiono w tabeli 1.

ANALIZA PORÓWNAWCZA WYBRANYCH KRAJÓW

Wybrane kraje przyjęte do analizy mają różne uwarunkowania przestrzenne. Struktura agrarna Polski i Litwy jest mało korzystna i nie sprzyja racjonalnemu wykorzystaniu ziemi, mimo że w ostatnich latach obserwuje się zmniejszenie liczebności małych gospodarstw, a zwiększenie należących do grupy powierzchniowej 10–50 ha [Rural development programme... 2006]. Nadal dominują jednak małe gospodarstwa o niskiej dochodowości. Barię rozwoju obszarów wiejskich jest również nienajlepszy stan infrastruktury technicznej, dlatego wymaga on przebudowy lub modernizacji zarówno w Polsce, jak i na Litwie.

Dwa analizowane kraje – Polska i Norwegia mają dużą powierzchnię – 312,6 tys. i 304,2 tys. km² (tabela 2). Trzeci kraj – Litwa jest prawie pięciokrotnie mniejszy i dysponuje powierzchnią 62,6 tys. km². Liczba gospodarstw w prezentowanych krajach też jest

Tabela 1. Porównanie analizowanych państw
Table 1. Comparison of the analyzed countries

<p>Obszary wiejskie zajmują ponad 93% powierzchni kraju (291 tys. km²). Tereny te w 2009 r. zamieszkiwało 14,9 mln mieszkańców, tj. 39% ludności Polski. Gęstość zaludnienia na obszarach wiejskich w 2009 r. wyniosła 51 os./km². Wskaźnik ten dla obszarów miejskich oraz całego kraju wyniósł odpowiednio 1088 os./km² oraz 122 os./km² [Obszary wiejskie... 2011].</p> <p>Rural areas occupy over 93% of the country (291,000 km²). In 2009, these areas were inhabited by 14.9 million people, i.e. 39% of the Polish population. The population density in rural areas in 2009 amounted to 51 persons/km². The same indicator for urban areas and the entire country was 1,088 person/km² and 122 persons/km², respectively [Obszary wiejskie... 2011].</p> <p>W 2010 r. liczba gospodarstw rolnych ogółem wynosiła 2278 tys. Spośród 1563 tys. gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych – 1559 tys. było gospodarstw indywidualnych [Powszechny spis rolny... 2010].</p> <p>In 2010, the number of total agricultural farms was 2,278,000. Out of 1,563,000 farms with the area above 1 ha of farmland – 1,559,000 were individual farms [Powszechny Spis Rolny... 2010].</p> <p>Działalność rolniczą prowadziło 1891 tys. gospodarstw, w tym 1484 tys. jednostek o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych.</p> <p>W 2010 r. średnia wielkość gospodarstwa rolnego wyniosła 6,82 ha użytków rolnych, w tym gospodarstwa o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych – 9,79 ha [Obszary wiejskie... 2011].</p>	<p>Obszary wiejskie na Litwie stanowią 97,4% łącznej powierzchni kraju; zamieszkuje je 33,4% ogółu ludności. Powierzchnia Litwy to 62 678 km², z czego 2005 r. 47,7% było wykorzystywane rolniczo. Liczba pracujących w sektorze rolniczym w 2010 r. wynosiła 369 tys. osób, które stanowią 11% ogółu zatrudnionych [Rural development programme...2006].</p> <p>Rural areas in Lithuania account for 97.4% of the total country area, and are inhabited by 33.4% of the total population. The area of Lithuania is 62,678 km², of which 47.7% was used for agricultural purposes in 2005. The number of persons working in the agricultural sector in 2010 was 369,000, which constituted 11% of total employed persons [Rural development programme... 2006].</p> <p>Na Litwie jest 364,4 tysiące gospodarstw prowadzących działalność rolniczą; Pomad 164,5 tys. gospodarstw ma powierzchnię rolną mniejszą niż jeden hektar i roczny dochód rolnicy poniżej LTL 5000 (około 1500 Euro) [Lietuvos statistikos... 2012].</p> <p>In Lithuania, there are 364,400 farms carrying out agricultural activity. Over 164,500 farms have farmland of an area below one hectare and an annual income below LTL 5000 (about 1,500 euro) [Lietuvos statistikos... 2012].</p> <p>Średnia wielkość gospodarstwa wzrosła do 13,8 ha w 2010 r. W 2010 r. było 3,8 tys. gospodarstw posiadających ponad 100 ha gruntów rolnych. Stanowiły one 2% wszystkich gospodarstw i posiadały 42% użytków rolnych. Od 2003 r. liczba gospodarstw większych niż 1 ha zmniejszyła się o ponad 26% w porównaniu z 2003 r.</p>	<p>Norwegia jest najbardziej na północ wysuniętym krajem Europy. Całe terytorium kontynentalnej Norwegii to ok. 304 280 km². Państwo to rozciąga się wzdłuż zachodniej części Półwyspu Skandynawskiego, jedna czwarta Norwegii leży na północ od koła podbiegunowego. Klimat w Norwegii jest znacznie łagodniejszy, w porównaniu z innymi terytoriami o tej samej szerokości geograficznej, dzięki działaniu ciepłego Prądu Norweskiego. Niekorzystne warunki klimatyczne i topograficzne mają wpływ na specyficzną strukturę gospodarstw rolnych w tym kraju.</p> <p>Liczba ludność liczy 4,9 mln, a gęstość zaludnienia wynosi 15 mieszkańców na km² [Struktura rolnictwa. 2012].</p> <p>Norway is the northernmost country of Europe. The entire territory of continental Norway covers about 304,280 km². This country is spread along the western part of the Scandinavian Peninsula, with a quarter of Norway situated north of the polar circle. The climate in Norway is much milder than other territories sharing the same latitude, due to the warm Norwegian Current. Unfavourable climatic and topographic conditions contribute to the specific farm structure in this country.</p> <p>Its population is 4.9 million, with a population density of 15 inhabitants per km² [Struktura rolnictwa. 2012].</p> <p>Średnia wielkość gospodarstwa wynosiła 22,2 ha w 2012 r. Od 1999 r. powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach wzrosła</p>
---	---	---

<p>Agricultural activity was carried out by 1,891,000 farms, including 1,484,000 units above 1 ha of farmland.</p> <p>In 2010, the average size of an agricultural farm amounted to 6.82 ha of farmland, in which farms with an area exceeding 1 ha of farmland – 9.79 ha [Obszary wiejskie... 2011].</p> <p>Najwięcej gospodarstw rolnych odnotowano w województwach: małopolskim (12,4% ogółu gospodarstw w kraju), mazowieckim (12,2%), podkarpackim (11,5%) i lubelskim (11,3%), a najmniej w województwach: lubuskim (1,9%), opolskim (2,0%) zachodniopomorskim (2,1%) oraz pomorskim (2,7%).</p> <p>The largest number of farms was recorded in the following provinces: Małopolskie (12.4% of total farms in Poland), Mazowieckie (12.2%), Pokarpackie (11.5%) and Lubelskie (11.3%), and the lowest in: Lubuskie (1.9%), Opolskie (2.0%), Zachodniopomorskie (2.1%) and Pomorskie (2.7%).</p>	<p>Największy spadek zaobserwowano w liczbie gospodarstw posiadających 2–5 oraz 5–10 ha użytków rolnych (o 37% i 30%).</p> <p>Rozdrobniona struktura powierzchniowa litewskich gospodarstw jest efektem przeprowadzonej tam w 1991 r. reformy ziemskiej, w której przewidywano zwrot upaństwowionej własności byłym właścicielom lub ich spadkobiercom (do maks. 80 ha, w tym do 50 ha użytków rolnych) oraz nadanie ziemi (do 50 ha) osobom zainteresowanym prowadzeniem działalności rolniczej. Działanie to miało na celu stworzenie nowego systemu ziemskiego, który powinien umożliwić społeczny i gospodarczy rozwój kraju [Trystuła 2008].</p> <p>In 2010, the average size of the farm increased to 13.8 ha. In 2010, there were 3,800 farms of over 100 ha of farmland. Those farms accounted for 2 percent of all farms, and occupied 42% of farmland. Since 2003, the number of farms larger than 1 ha decreased by over 26% in comparison to 2003, with the largest decrease observed in the number of farms of 2–5 and 5–10 ha of farmland (by 37% and 30%, respectively).</p> <p>The broken area structure of Lithuanian farms is an effect of the land reform carried out in 1991, which provided for return of nationalized properties to their owners or their heirs (up to 80 ha, in which up to 50 ha of farmland) and granting land (up to 50 ha) to persons interested in running agricultural activity. It was aimed at creating a new land system, which should enable social and economical development of the country [Trystuła 2008].</p>	<p>o 50%. Z ogólnej powierzchni użytków rolnych w 2012 r., w pełni uprawiane grunty rolne objęły powierzchnię 820 tys. ha [Struktura rolnictwa. 2012].</p> <p>In 2012, the average size of the farm was 22.2 ha. Since 1999, the farmland area per farm increased by 50 percent. In 2012, out of the total farmland area, fully cultivated cropland covered an area of 820,000 ha [Struktura rolnictwa. 2012].</p> <p>Norwegia charakteryzuje się wysokim udziałem jatowej ziemi (44,4%), a lasy zajmują powierzchnie 38,2%. Uprawiana powierzchnia użytków rolnych jest niewielka w stosunku do populacji. Grunty orne znajdują się w trzech głównych regionach: południowo-wschodnim, południowo-zachodnim i środkowym. Tylko jedna trzecia ziemi jest wykorzystywana do produkcji roślinnej – produkcji zbóż. Ze względu na warunki klimatyczne pozostałe grunty rolne nadają się jedynie do produkcji pasz.</p> <p>Większość gruntów rolnych jest własnością prywatną.</p> <p>Norway is characterised by a high percentage of idle land (44.4%), and forests occupying 38.2% of its area. The cultivated farmland area is small in relation to the population. Arable land is located in three main regions: the south-east, the south-west and the centre. Only one third of the land is used for plant production – crops. Due to climatic conditions, other farmland can be used only for the production of fodder.</p> <p>Most farmland is owned by private persons.</p>
---	---	--

Źródło: opracowanie własne
Source: Own study

różna. Najwięcej gospodarstw jest w Polsce – 2391 tys. (stan na 2007 r.), na Litwie – 230 tys., a w Norwegii tylko 50 tys. Tak mała liczba gospodarstw w Norwegii wynika z trudnych warunków klimatycznych i topograficznych, którymi charakteryzuje się to państwo. W Polsce aż 49,5% powierzchni jest wykorzystywane do celów rolnych, w Norwegii – jedynie 3,4%, a na Litwie 42,3% (tabela 3). W analizowanych krajach grunty wykorzystywane do celów rolnych najczęściej służą do produkcji roślinnej.

Tabela 2. Gospodarstwa rolne 2003–2007

Table 2. Farms 2003–2007

Specyfikacja Specification	Liczba gospodarstw rolnych w tysiącach The number of farms in thousands		
	2003 r.	2005 r.	2007 r.
Litwa – Lithuania	272	253	230
Polska – Poland	2 172	2 476	2 391
Norwegia – Norway	58	53	50

Źródło: opracowanie własne na podstawie Agriculture, forestry and fisheries... 2012

Source: Own study basis of Agriculture, forestry and fisheries... 2012

Tabela 3. Użytkowanie gruntów w 2007

Table 3. Land use in 2007

Wyszczególnienie Specification	Powierzchnia kraju [km ²] The area of the country [km ²]	Wykorzystywane użytki rolne (UR) [km ²] Utilised agricultural area (UAA) [km ²]	Grunty należące do gospodarstw rolnych: udział całkowitej powierzchni [%] Land belonging to agricultural holdings: share of total land area (%)							
			razem UR total UAA	W tym: of which:					tereny leśne wooded area	inne other (unutilised) land
				grunty orne arable land	ogródki przydomowe kitchen garden	trwale użytki zielone i łąki permanent grassland & meadow	kultury wieloletnie permanent crops			
Litwa Lithuania	62 678	26 490	42.3	28.9	0.0	13.1	0.3	2.6	1.5	
Polska Poland	312 685	154 772	49.5	37.6	0.2	10.5	1.2	3.8	4.5	
Norwegia Norway	304 280	10 320	3.4	2.0	0.0	1.4	0.0	7.7	9.8	

Źródło: opracowanie własne na podstawie Agriculture, forestry and fisheries...2012

Source: own study basis of Agriculture, forestry and fisheries...2012

SCALENIE GRUNTÓW

Procedura scaleniowa dla wszystkich omawianych krajów wygląda podobnie. Występują zbliżone główne etapy. Sytuacja taka jest wynikiem określenia przez Organizację Narodów Zjednoczonych do Spraw Wyżywienia i Rolnictwa (FAO) zasad scalania gruntów, do których stosują się państwa [What is land... 2013]. Postępowanie scaleniowe przeprowadzane jest z udziałem społeczeństwa. Można wyróżnić dwa rodzaje takiej procedury. Vitikainen [2004] zidentyfikował podstawowe modele dotyczące odpowiedzialności wykonywania konsolidacji gruntów w Europie: „model katastralny – geodeta” (np. w Austrii, Szwajcarii) i model komisji (np. w Belgii, Francji, Holandii i Szwajcarii). Zarówno Polska, jak i Litwa mają pewne cechy pierwszego modelu, zaś Norwegia jest państwem wyjątkowym, gdyż model scalenia gruntów opiera się na specjalnie powołanych sądach scaleniowych. W tabeli 4 przedstawiono podstawowe cechy modeli w prezentowanych państwach.

Tabela 4. Podstawowe cechy scalenia gruntów w analizowanych krajach
Table 4. Basic land consolidation features in the countries under the analysis

Specyfikacja Specification	Polska Poland	Litwa Lithuania	Norwegia Norway
Regulacje prawne Procedury Legal regulations procedures	scalanie gruntów opiera się na przepisach prawnych, które regulują wszelkie aspekty postępowania Land consolidation is based on legal regulations which govern all aspects of the procedure		
Organ prowadzący Authority conducting the proceedings	organ administracyjny administrative authority		sąd ds. scalania gruntów Land consolidation court
Wykonawca Performer	geodeta land surveyor		
Finansowanie	– budżet państwa i środki z Unii Europejskiej (w każdym z państw udział występuje w różnym stopniu i uzależniony jest od innych czynników) – State budget and – European Union funds (in each of the countries the share is different, and it is determined by other factors)		– właściciele – budżet państwa – owners – state budget
Obszar objęty scaleniem Area covered by consolidation	jedna lub kilka wsi one or more villages	uzależniony od lokalizacji gruntów uczestników scalenia Depending on location land participants of the consolidation	uzależniony od lokalizacji gruntów uczestników scalenia depending on location land participants of the consolidation

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

Według zasad scalenia gruntów opracowanych przez FAO [2003] konsolidacja jest to ciąg czynności mających na celu reorganizację działek na danym obszarze gospodarstwa poprzez ich przegrupowanie, zapewnienie lepszego kształtu, dostępu. Zapewnić ma to racjonalne rozmieszczenie ziemi i poprawić skuteczność w rolnictwie. Konsolidacja gruntów może promować lepsze zarządzanie zasobami naturalnymi i wspierać lepsze planowanie przestrzenne i zagospodarowanie terenu, w tym rozwiązywanie potencjalnych konfliktów związanych ze zmianami użytkowania gruntów. Jest postrzegana ponadto jako ważna część projektów rozwoju obszarów wiejskich. Niemniej ramy instytucjonalne tego zabiegu są w każdym państwie oddzielnie uregulowane (tab. 5).

W procedurze scalenia gruntów (tab. 5) można zauważyć podobieństwa i różnice w realizacji:

a) realizacja scalenia gruntów we wszystkich omawianych krajach następuje w oparciu o złożony przez zainteresowanych wniosek, ale kryteria, które muszą spełnić wnioskodawcy są różne w omawianych krajach;

b) nowe rozdysponowanie gruntów w Polsce, Norwegii i na Litwie opiera się na wartości użytkowej obszaru. Kompetencje szacowania gruntów w omawianych krajach należą do innych organów i osób, w Polsce do geodety (w wyjątkowym przypadku do rzeczoznawcy), na Litwie do rzeczoznawcy majątkowego, a w Norwegii do sądu ds. scalenia gruntów;

c) do zatwierdzenia projektu scalenia na Litwie niezbędne jest wykazanie korzyści wynikających ze scalenia konkretnego obszaru;

d) w Polsce i Norwegii projekt scalenia gruntów jest zatwierdzany przez organ prowadzący postępowanie. Na Litwie po społecznych uzgodnieniach projekt przekazywany jest przez geodetę gubernatorowi regionalnemu. Gubernator zatwierdza projekt dopiero po zweryfikowaniu go przez państwowe instytucje nadzorcze ds. planowania przestrzennego;

e) we wszystkich procedurach scaleniowych biorą udział uczestnicy scalenia;

f) w Norwegii w procedurze scaleniowej rozwiązuje się problemy związane z konfliktami np. granicy spornej, co nie ma miejsca w pozostałych krajach. Pewne elementy podobieństwa zauważane są przy rozdzieleniu współwłasności i wspólnot w Polsce.

WNIOSKI

1. Postępowania scaleniowe w prezentowanych państwach mają ustalone odrębne ramy prawne, które pozwalają na skuteczne ich przeprowadzenie. Litwa, pomimo swoich krótkich doświadczeń z tego typu zabiegami, ma bardzo szeroko rozbudowane przepisy określające bardzo szczegółowo procedury z tym związane. Sytuacja ta jest efektem współpracy rządu litewskiego z FAO. Organizacja ta pomogła we wprowadzeniu projektów pilotażowych i utworzeniu ram prawnych, a także przekazała zgromadzone doświadczenia innych krajów.

2. Zauważono także istotne podobieństwa w kształcie struktury scaleniowej, co jest wynikiem wprowadzenia przez FAO wytycznych prac scaleniowych. Różnice pojawiają się w kolejności niektórych prac, a także udziale właścicieli, podejściu do gruntów o specyficznym sposobie użytkowania, sposobie wyznaczenia obszaru scalenia czy też wartości gruntów itp.

Tabela 5. Procedury scalenia gruntów w wybranych krajach
Table 5. Land consolidation procedures in selected countries

Polska – Poland	Litwa – Lithuania	Norwegia – Norway
<p>– złożenie wniosku o scalenie gruntu (od większości właścicieli lub od właścicieli, których łączna powierzchnia obszaru scalenia zajmuje ponad połowę);</p> <p>– wszczęcie postępowania scaleniowego (postanowienie starosty – pozyskanie środków na ten cel);</p> <p>– powołanie przez starostę komisji pełniącej funkcje doradcze w czasie sporządzania szacunku porównawczego gruntów oraz opiniowania zastrzeżeń do projektu scalenia;</p> <p>– uchwalenie zasad szacunku gruntów;</p> <p>– sporządzenie mapy szacunku gruntów oraz rejestru szacunku porównawczego gruntów przed scaleniem i wyłożenie ich do publicznego wglądu;</p> <p>– pomiar niezmiennych elementów projektu;</p> <p>– zebranie życzeń od uczestników scalenia w formie pisemnej;</p> <p>– projektowanie działek nowego stanu na podstawie zebranych życzeń i wykonanych pomiarów elementów niezmiennych (ustawka);</p> <p>– sporządzenie projektu szczegółowego i rejestru szacunku porównawczego gruntów po scaleniu;</p> <p>– wyniesienie, stabilizacja i okazanie w terenie nowo projektowanych działek;</p> <p>– okazanie kameralne projektu i zebranie skarg na projekt;</p> <p>– rozpatrzenie zasadności skarg przez starostę i wprowadzenie ewentualnych zmiany do projektu;</p> <p>– decyzja zatwierdzająca projekt scalenia wraz z warunkami objęcia w posiadanie działek;</p>	<p>Etapy prac scaleniowych i ramowy ich przebieg: Land consolidation work stages, general procedure:</p> <p>– złożenie wniosku o scalenie gruntu (od minimum pięciu właścicieli o łącznej powierzchni nie mniejszej niż 100 ha).</p> <p>– określenie wstępnego obszaru scalania;</p> <p>– pierwsze spotkanie z właścicielami gruntów;</p> <p>– podpisanie wstępnego porozumienia z zainteresowanymi konsolidacją gruntów;</p> <p>– zatwierdzenie granic obszaru;</p> <p>– złożenie wniosków o fundusze z UE;</p> <p>– przydzielenie wsparcia finansowego;</p> <p>– wybór wykonawcy scalenia w przetargu;</p> <p>– wykonanie wstępnego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru;</p> <p>– wykonanie planu wyceny gruntów;</p> <p>– opracowanie projektu scalenia;</p> <p>– kontrola projektu scalenia przez jednostki państwowe;</p> <p>– zatwierdzenie projektu przez Radę Gubernatorów County;</p> <p>– realizacja projektu w terenie (tzw projekt poscaleniowy) [Daugaliene i in, 2008].</p> <p>– submitting an application for land consolidation; (from minimum 5 owners of the total area not smaller than 100 ha);</p> <p>– specifying the initial area of land consolidation;</p> <p>– the first meeting with land owners;</p> <p>– signing a preliminary agreement with persons interested in land consolidation;</p> <p>– approving area boundaries;</p> <p>– submitting applications for EU funds;</p> <p>– granting financial support;</p> <p>– selecting a land consolidation performer in the tender procedure;</p>	<p>– złożenie wniosku o konsolidację gruntów (od przynajmniej jednego właściciela, a nawet użytkownika, oprócz właścicieli wnioskodawca może być ministerstwo rolnictwa i władze publiczne) do sądu konsolidacyjnego;</p> <p>– rozpatrzenie wniosku przez sąd konsolidacyjny;</p> <p>– ustalenie granic i określenie wstępnego obszaru scalenia;</p> <p>– wycena przedmiotu scalenia;</p> <p>– przygotowanie planu konsolidacji – projektu;</p> <p>– prezentacja planu stronom;</p> <p>– uwagi od stron i mediacja, która jest bardzo ważnym działaniem w procesie – scalenia gruntów;</p> <p>– wprowadzenie zmian do projektu na podstawie warunków ustalonych w mediacji przez strony i sąd;</p> <p>– formalne przyjęcie planu;</p> <p>– wytyczenie wszystkich nowych granic;</p> <p>– formalne zakończenie postępowania scaleniowego w sądzie (w Norwegii projekt zatwierdzony jest jedynie przez organ prowadzący – sąd) [Vitkainen 2004]</p> <p>– submitting an application for land consolidation (from at least 1 owner and even a user; apart from the owners, the Ministry of Agriculture and public authorities can also submit the application) to the consolidation court;</p> <p>– examination of the application by the consolidation court;</p> <p>– establishing boundaries and determining the preliminary area of consolidation;</p> <p>– valuation of the subject of consolidation;</p>

<ul style="list-style-type: none"> – aktualizacja ewidencji gruntów i rozpoczęcie prac związanych z zagospodarowaniem poscaleniowym [Etapy prac scaleniovych... 2012]. – submitting an application for land consolidation; (by the majority of owners or by owners with more than a half of the total consolidation area); – initiating the consolidation procedure (decision of the staroste [head of the local administrative unit] – obtaining funds for this purpose); – appointing a commission by the Staroste, to fulfil advisory functions while preparing comparative land appraisal and to present opinions concerning objections to the consolidation project; – adopting principles for land appraisal; – preparing maps for land appraisal and the comparative land appraisal register before consolidation, and presenting them for public view; – measurement of invariable elements of the project; – collecting requirements of the consolidation participants in a written form; – designing new status of plots according to collected requirements and performed measurement of invariable elements (arrangement); – preparing a detailed design and the comparative land appraisal register after consolidation; – transfer, stabilisation and presentation of newly designed plots on site; – indoor presentation of the project and collecting objections to the project; – investigation of the plausibility of complaints by the Staroste and introduction of any necessary changes to the project; – decision approving the consolidation project, together with conditional possession of the plots; – updating land registers and commencing works related to post-consolidation management [Etapy prac scaleniovych... 2012]. 	<ul style="list-style-type: none"> – preparing a preliminary local zoning plan of the area; – performing a land valuation plan; – preparing a land consolidation project; – controlling the land consolidation project by state entities; – approving the project by the Council of County Governors; – on-site implementation of the project, (the so-called post-consolidation project) [Daugalietne et al. 2008]. 	<ul style="list-style-type: none"> – preparing consolidation plan-project; – presenting the plan to the parties; – collecting remarks from the parties and mediation, which is an important step in the land consolidation process; – introducing changes to the project on the basis of conditions established during the mediation by the parties and the court; – marking out all new boundaries; – formal completion of the consolidation procedure in the court. (in Norway, the project is approved only by the authority conducting the proceedings – court) [Vitikainen 2004].
---	--	--

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

3. Ważnym elementem jest czynny udział uczestników w realizacji poszczególnych etapów prac scaleniowych. Pod tym względem najbardziej wyróżnia się Polska, gdzie uczestnicy scalenia mają duży wpływ na całą procedurę. Przejawia się to w przynależności znacznej liczby uczestników do komisji pełniących funkcje doradcze. Tylko w Polsce właściciele mają także wpływ na metody ustalania wartości gruntów. Oprócz tych dodatkowych możliwości uczestniczą oni w postępowaniu poprzez konsultacje społeczne tak jak to występuje na Litwie i w Norwegii.

PIŚMIENNICTWO

- Agriculture, forestry and fisheries. Europe in figures – Eurostat yearbook 2012, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/CH_08_2012/EN/CH_08_2012-EN.PDF, dostęp: 10.03.2013 r.
- Daugaliene V. and Leimontaite G. Land consolidation and its nearest future in Lithuania, http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/europe/documents/events_2008/land2008/lithuania_paper.pdf, dostęp: 11.03.2013 r.
- Dobrowolski K., Dziedzic W., Skorupka M. 2007. Scalenia gruntów jako jeden z podstawowych warunków uniknięcia napięć i konfliktów społecznych w procesie budowy dróg w tym autostrad i dróg ekspresowych oraz innych inwestycji liniowych, XIX Sesja N-T pod hasłem “POLSKIE DROGI – od pomysłu do pozwolenia na budowę” SGP, GIG, SPKD, GDDKIA Oddział w Warszawie, Nowy Sącz, 14–16 czerwca 2007 r.
- Economic and Social Development Department, What in land consolidation, [W:] The design of and consolidation pilot projects in Central and Eastern Europe FAD Corporate document repository, www.pao.org/docrep/006/44354E/445.html, dostęp: 11.03.2013 r.
- Etapy prac scaleniowych, ramowy przebieg prac technicznych. 2012. Krakowskie Biuro Geodezji i Terenów Rolnych, Kraków, <http://www.kbgitr.com.pl/index.php/scalanie-gruntow/etapy-prac-scaleniowych-ramowy-przebieg-prac-technicznych>, dostęp: 11.03.2013 r.
- FAO The design of land consolidation pilot projects in Central and Eastern Europe. FAO Land Tenure Studies, 2013. Rzym.
- Implementation of rural development policy in Lithuania: land consolidation. [W:] Planowanie i realizacja wybranych działań PROW na lata 2007–2013 z uwzględnieniem udziału jednostek wykonawstwa geodezyjno-urzędzeniowego. 2007. Mater. semin. Puławy.
- Lietuvos Respublikos 2010 metų visuotinio temės ūkio surašymo rezultatai results of the agricultural census of the Republic of Lithuania 2010. Lietuvos statistikos departamentas, 2012, Wilno.
- Lietuvos statistikos departamentas, 2012, http://www.stat.gov.lt/uploads/ZUS2010/2010_ZUS_rezultatai.pdf, dostęp: 1.03.2013 r.
- Obszary wiejskie w Polsce. Rural areas in Poland, Warszawa 2011, Główny Urząd Statystyczny, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/rl_obszary__wiejskie_w_polsce_2010.pdf, dostęp: 1.02.2013 r.
- Per Kåre Sky. Land consolidation organized in a special court – experiences from Norway paper presented at the International Symposium “Land Fragmentation and Land Consolidation in Central and Eastern European Countries” by FAO, GTZ, FIG, ARGE Landentwicklung and TUM, Munich, 26th February 2002 http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/Europe/documents/Events_2002/Land2002/Norway_paper.pdf, dostęp: 1.02.2013 r.
- Powszechny Spis Rolny 2010. Raport z wyników, 2011, Warszawa, Główny Urząd Statystyczny http://www.stat.gov.pl/gus/5840_11826_PLK_HTML.htm, dostęp: 11.02.2013 r.

- Rural development programme for Lithuania 2007–2013. Draft, 2006. Min. Agricult. Wilno.
- Statystyki Norway Map: Norweski Urząd Kartograficzny. <http://www.ssb.no/english/yearbook/fig/fig-331.html>, dostęp: 11.02.2013 r.
- Struktura rolnictwa, dane wstępne, Urząd Statystyczny Norwegia 2012, <http://www.ssb.no/en/stjord/>, dostęp: 11.02.2013 r.
- Trystuła A. Scalanie gruntów jako jeden z elementów urządzania przestrzeni wiejskiej w Polsce i na Litwie, 2008. Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie 2a (23), 170–179.
- Vitikainen A. 2004. An Overview of Land Consolidation in Europe. Nordic Journal of Surveying and Real Estate Research 1, 25–43.

INSTITUTIONAL FRAMEWORK OF LAND CONSOLIDATION – COMPARATIVE ANALYSIS OF POLAND AND SELECTED EUROPEAN COUNTRIES

Abstract. Land consolidation is currently perceived in a broader sense as an element of land development, introduced with the purpose of: creating more favourable conditions for management, improving efficiency, reducing production costs, creating appropriate infrastructure, improving the agrarian structure.

The aim of the study is to present the institutional framework for the procedure of land consolidation in selected European countries. The document includes an analysis concerning this procedure on the basis of principles applicable in three countries: Poland, Lithuania and Norway.

Poland and Lithuania have been selected as states from the Eastern Bloc in which agricultural reforms have been carried out. From a macro-economic point of view, the reform was an unfavourable phenomenon. Land allotment affected commercial farms of large and medium areas which carried out production for the market, which were replaced by small farms operating mainly to satisfy the needs of their owners and were able to sell only a small surplus of their products. Norway is a country with unfavourable farming conditions caused by its geographical location, climate and land form.

The study applies the method of logical and descriptive analysis, based on Polish and international literature of the subject. The subject of the analysis mainly included guidelines and regulations concerning land consolidation in Poland, Lithuania and Norway.

Key words: land consolidation, plotting, rural areas

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 2.06.2013

WYCIĄGI NARCIARSKIE A POJĘCIE BUDOWLI Z ART. 1A UST. 1 PKT 2 USTAWY O PODATKACH I OPŁATACH LOKALNYCH Z 1991 R. NA TLE ORZECZNICTWA

Anna Klimach

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Streszczenie. W artykule skoncentrowano się na zagadnieniu, czy wyciąg narciarski jest budowlą w rozumieniu prawa podatkowego, a co za tym idzie i prawa budowlanego. Rozwiązanie tego problemu ma doprowadzić do odpowiedzi czy wyciąg narciarski jako całość podlega opodatkowaniu podatkiem od nieruchomości. Dokładne określenie podstawy opodatkowania jest niezbędne, aby prawidłowo naliczyć wysokość podatku. Dodatkowo wskazano na problemy, które wyniknąć mogą z niejednoznacznego uregulowania tego zagadnienia przez ustawodawcę. Opracowanie opiera się na analizie orzeczeń sądów administracyjnych z lat 2002–2012.

Słowa kluczowe: wyciąg narciarski, budowla, prawo podatkowe

WSTĘP

W prawie zdarzają się sytuacje, gdy ustawodawca w różnych aktach prawnych odmiennie definiuje te same pojęcia. Taka sytuacja z punktu widzenia interpretacji pojęć jest niewskazana i może prowadzić do niejednoznaczności w stosowaniu prawa. Różnice definicyjne mogą przysporzyć problemów instytucjom, które stosują prawo, a poza tym mogą wpływać na przedłużenie się postępowania czy to administracyjnego, czy przed sądami powszechnymi. Przykładem takiej sytuacji jest pojęcie budowli i dotyczące jej definicje. Pojęcie to jest definiowane w prawie budowlanym, a w prawie podatkowym występują odniesienia do tej definicji. Może wystąpić sytuacja, gdy w przepisach dany obiekt będzie przedstawiany raz jako budowla, a drugim razem będzie traktowany całkiem inaczej. Problemem może być również spójna klasyfikacja takich obiektów. Czasami może wydawać się, że cały obiekt jest budowlą, a czasem jedynie jego część spełnia

przesłanki budowli wynikające z przepisów ustawowych. Takimi niejednoznacznie określonymi obiektami są wyciągi narciarskie, a problem powstaje w momencie podejmowania decyzji określających wysokość podatku. Organ musi określić podstawę podatku, którą może być cały obiekt lub tylko jego część. Zagadnienie wydawać się może marginalne, lecz jeśli zwróci się uwagę na to, że wyciągi narciarskie powstają coraz liczniej na terenie całego kraju, to problem nie jest taki rzadki. W Polsce jest prawie 233 miejsc, gdzie występują wyciągi narciarskie, z czego ok. 27 znajduje się w tej części kraju, która nie jest kojarzona z terenami górskimi (tab. 1).

Tabela 1. Liczba wyciągów narciarskich w Polsce
Table 1. Number of ski lifts in Poland

Województwo Province	Liczba ośrodków, w których występują wyciągi narciarskie Number of centers where there are ski lifts
Dolnośląskie	45
Kujawsko-Pomorskie	0
Lubelskie	6
Lubuskie	0
Łódzkie	1
Małopolskie	88
Mazowieckie	1
Opolskie	0
Podkarpackie	19
Podlaskie	2
Pomorskie	5
Śląskie	54
Świętokrzyskie	5
Warmińsko-Mazurskie	6
Wielkopolskie	1
Zachodnio-Pomorskie	0
Suma Total	233

Źródło: opracowanie własne na podstawie strony internetowej e-wyciągi.pl 2013
Source: own research based on web page e-wyciągi.pl 2013

Jak widać, najwięcej miejsc, w których działają wyciągi, jest w województwie dolnośląskim, małopolskim, podkarpackim i śląskim, co nie dziwi w związku z ukształtowaniem terenu. Większość orzecznictwa dotyczącego wyciągów narciarskich powstaje więc w sądach położonych na południu kraju. Zauważyć należy jednakże, że w województwach położonych na północ od terenów górzystych również występują wyciągi narciarskie (tab. 2).

Tabela 2. Wyciągi narciarskie w województwach pozbawionych górskiego charakteru
 Table 2. The number and length of the ski lifts in the provinces

Województwo Province	Liczba wyciągów Number of ski lifts	Przybliżona długość wyciągów [m] Approximate length of ski lifts [m]
Lubelskie	14	41 40
Łódzkie	3	16 70
Mazowieckie	2	450
Podlaskie	8	18 10
Pomorskie	12	39 88
Świętokrzyskie	12	47 50
Warmińsko-Mazurskie	8	21 40
Wielkopolskie	4	480
Suma – total	63	19 428

Źródło: opracowanie własne na podstawie strony internetowej e-wyciągi.pl 2013
 Source: own research based on web page e-wyciągi.pl 2013

W związku ze znaczną liczbą wyciągów narciarskich w kraju konieczne jest określenie w przepisach podatkowych, czy są one budowlami. Jeśli są, to czy jako budowlę należy traktować tylko części trwale związane z gruntem, czy całość takiego urządzenia. Jednoznaczne stwierdzenie czy takie urządzenia są budowlami przyspieszy postępowanie podatkowe. Organy wydające decyzję o wysokości i przedmiocie podatku określają przedmiot (to znaczy budowlę jako całość), a podatnik, odwołując się, podkreśla, że nie należy traktować całego obiektu jako przedmiotu podatku, a jedynie niektóre jego elementy. Ten problem natury praktycznej przyczynił się do powstania orzecznictwa sądów administracyjnych, które wskazują jak z punktu prawnego należy go rozwiązać. Jednakże orzecznictwo to albo nie jest powszechnie znane podmiotom posiadającym wyciągi narciarskie, albo liczą oni na niewiedzę organów podatkowych i nie naliczają podstawy opodatkowania zgodnie z przyjętym orzecznictwem.

WYCIĄG NARCIARSKI A BUDOWLA WEDŁUG PRAWA BUDOWLANEGO

Jak już wspomniano, pojęcie budowli definiowane jest przez przepisy prawa budowlanego jak również przez prawo podatkowe w Ustawie o podatkach i opłatach lokalnych. Przepisy podatkowe odwołują się do przepisów prawa budowlanego, jednakże powstała w ten sposób definicja jest szersza i budzi zastrzeżenia podmiotów zainteresowanych. Budowla według przepisów art. 1a ust 1 pkt 2 ustawy o podatkach i opłatach lokalnych [Dz.U. z 1991 r. nr 9, poz. 31 z późn. zm.] jest to obiekt budowlany w rozumieniu przepisów prawa budowlanego niebędący budynkiem lub obiektem małej architektury, a także urządzenie budowlane w rozumieniu przepisów prawa budowlanego związane z obiektem budowlanym, które zapewnia możliwość użytkowania obiektu zgodnie z jego przeznaczeniem. W prawie budowlanym [Dz. U. z 1994 r. nr 89, poz. 414 z późn. zm.] w art. 3 pkt. 3 zdefiniowano budowlę jako każdy obiekt budowlany niebędący budynkiem lub obiektem

małej architektury. Według art. 3 pkt 1 tej ustawy obiektami budowlanymi są: budynki wraz z instalacjami i urządzeniami technicznymi, budowle stanowiące całość techniczno-użytkową wraz z instalacjami i urządzeniami, a także obiekty małej architektury. Budowlami według prawa budowlanego są więc obiekty budowlane inne niż budynki i obiekty małej architektury. Budowlami są więc: obiekty liniowe, lotniska, mosty, wiadukty, estakady, tunele, przepusty, sieci techniczne, wolno stojące maszty antenowe, wolno stojące trwale związane z gruntem urządzenia reklamowe, budowle ziemne, obronne (fortyfikacje), ochronne, hydrotechniczne zbiorniki, wolno stojące instalacje przemysłowe lub urządzenia techniczne, oczyszczalnie ścieków, składowiska odpadów, stacje uzdatniania wody, konstrukcje oporowe, nadziemne i podziemne przejścia dla pieszych, sieci uzbrojenia terenu, budowle sportowe, cmentarze, pomniki, a także części budowlane urządzeń technicznych (kotłów, pieców przemysłowych, elektrowni wiatrowych, elektrowni jądrowych i innych urządzeń) oraz fundamenty pod maszyny i urządzenia jako odrębne pod względem technicznym części przedmiotów składających się na całość użytkową.

Należy zwrócić uwagę, że ustawodawca stworzył na użytek prawa podatkowego nową definicję legalną budowli, która nie pokrywa się z definicją zawartą w prawie budowlanym. Definicja budowli w prawie podatkowym jest szersza, gdyż zawiera się w niej i definicja budowli w rozumieniu prawa budowlanego, jak i pojęcie urządzeń budowlanych [Pahl 2010]. Urządzenia budowlane są to urządzenia techniczne związane z obiektem budowlanym zapewniające możliwość użytkowania obiektu zgodnie z jego przeznaczeniem, np. przyłącza i urządzenia instalacyjne, w tym służące oczyszczaniu lub gromadzeniu ścieków, a także przejazdy, ogrodzenia, place postojowe i place pod śmietniki.

Definicja budowli zawarta w przepisach Prawa Budowlanego jest definicją, w której nie wyjaśniono dokładnie, co jest budowlą. Ustawodawca, definiując pojęcie budowli, używa pojęcia obiektu budowlanego. Z kolei, definiując pojęcie obiektu budowlanego, używa pojęcia budowli. Z punktu widzenia logiki nie można dokładnie określić, co ustawodawca miał na myśli, konstruując takie definicje [Ustawa o podatkach... 2009].

Opodatkowaniu podlegają, co do zasady, tylko takie budowle, które są związane z prowadzeniem działalności gospodarczej, czyli budowle będące w posiadaniu przedsiębiorcy lub innego podmiotu prowadzącego działalność gospodarczą, chyba że nie są i nie mogą być wykorzystywane do prowadzenia tej działalności ze względów technicznych [art. 1a ust 1 pkt 3 Ustawy o podatkach i opłatach lokalnych. Dz.U. z 1991 r., nr 9, poz. 31].

Wychodząc od regulacji zawartej w art. 3 pkt 1 lit. b prawa budowlanego, należy przyjąć, że ustawodawca, definiując budowlę zastosował jej ujęcie funkcjonalne. W wyroku z 27 maja 2010 r. [Orzeczenie II FSK 2049/09]. Naczelny Sad Administracyjny stwierdził, że „(...) pojęcia całości techniczno-użytkowej nie można utożsamiać z rzeczą i jej częściami składowymi w rozumieniu przepisów Kodeksu Cywilnego. Ani prawo budowlane, ani ustawa o podatkach i opłatach lokalnych nie odwołują się bowiem do art. 45 i 47 k.c. Tworzenie całości techniczno-użytkowej należałoby rozumieć jako połączenie poszczególnych elementów w taki sposób, aby zgodnie z wymogami techniki nadawały się one do określonego użytku. Nie można przy tym wykluczyć, iż każdy z tych elementów może być samodzielnym obiektem, choć nie zawsze samodzielnie wykorzystywany będzie mógł być do określonego celu, budowla stanowić ma zaś całość techniczno-użytkową (...)”. Na potrzeby prawa podatkowego należałoby skorzystać z takiego rozumienia

całości techniczno-użytkowej, jaka zawarta jest w przepisach prawa budowlanego. Wojewódzki Sąd Administracyjny w Białymstoku w wyroku z 15 października 2008 r. [Orzeczenie... I SA/BK 254/08] przyjął, że „wykazanie istnienia związku techniczno-użytkowego pozwala na opodatkowanie podatkiem od nieruchomości, jako budowli w rozumieniu art. 1a ust. 1 pkt 2 ustawy z 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych, obiektu budowlanego składającego się z części o charakterze *stricte* budowlanym (np. fundament) oraz niemających takiego charakteru (np. urządzenia techniczne). Jeśli takiego związku nie można wykazać, opodatkowaniu podatkiem od nieruchomości będą podlegały jedynie części budowlane obiektu”. Jak wynika z cytowanego wyroku, należy wykazać istnienie związku (można go nazwać związkiem techniczno-użytkowym) między częściami obiektu, aby można było całość opodatkować podatkiem od nieruchomości.

Z wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 2 lutego 2002 r. [Orzeczenie Naczelnego Sądu Administracyjnego II FSK 1623/08], wynika natomiast, że obiekt budowlany nie może pełnić jednocześnie funkcji budynku i budowli. Jeśli obiekt będzie jednoznacznie zakwalifikowany do jednej z tych kategorii, będzie można obciążyć go podatkiem od nieruchomości.

Po obserwacji obiektów takich jak wyciągi narciarskie, można zauważyć, że ich funkcjonowanie zależy od tego, czy są one kompletne, to znaczy czy posiadają fundamenty stacji i podpór, urządzenia mechaniczne, urządzenia elektryczne, urządzenie zasilania i sterowania wyciągiem oraz inne elementy, które są niezbędne do prawidłowego korzystania z wyciągu narciarskiego. Znalezienie związku techniczno-użytkowego między poszczególnymi częściami wyciągu narciarskiego jest konieczne, żeby stwierdzić, czy daną jego część należy zaliczyć do budowli i co za tym idzie, opodatkować jak budowlę. Związek między krzeselkami czy linami wyciągu narciarskiego wydaje się bezsporny, odłączenie jednego z tych elementów prowadzi do tego, że całość staje się niesprawna i nie można z niej korzystać. W wypadku gdy nie można stwierdzić czy cały obiekt jest budowlą, czy można z niego wydzielić budowlę oraz urządzenia niebędące budowlą, należy stwierdzić czy istnieje związek techniczno-użytkowy między poszczególnymi urządzeniami. W art. 3 pkt 3 prawa budowlanego zawarty jest katalog obiektów mieszczących się pod pojęciem budowli. Jest on szeroki i obejmuje wiele różnych przykładów budowli. Nie jest katalogiem zamkniętym, nie ma w nim wyciągów narciarskich. Nie można stwierdzić, że wyciągi narciarskie nie są budowlami, gdyż nie są podobne do obiektów wymienionych w przepisie. Nie występuje obowiązek, że obiekty, które chcemy zakwalifikować do budowli muszą być podobne do wymienionych w Prawie Budowlanym [Podatek od nieruchomości... 2012, s. 125]. Wymusza to dwustopniowe działanie polegające najpierw na sprawdzeniu czy obiektu budowlanego nie umieszczono w spisie wymienionych budowli enumeratywnie. Jeśli go tam nie ma, należy sprawdzić, czy nie jest podobny do wymienionych budowli. Prawidłowość takiego postępowania potwierdził Naczelny Sąd Administracyjny we wcześniej już przytaczanym wyroku z 27 maja 2010 r.: „zaliczenie konkretnego obiektu do budowli wymaga stwierdzenia, czy został on wymieniony w art. 3 pkt 3 prawa budowlanego, a jeżeli nie, to czy jest on podobny do obiektów w nim wymienionych”. Wynika z tego, że należy badać podobieństwo obiektu budowlanego do obiektów wymienionych.

Z kolei Wojewódzki Sąd Administracyjny w Olsztynie w wyroku z 16 kwietnia 2009 r. [Orzeczenie... I SA/OI 107/09] zauważył, że pewne obiekty budowlane mogą występować jako odrębne budowle, mogą też w niektórych przypadkach tworzyć jedną budowlę, zachodzi to wtedy, gdy występuje między nimi spójność techniczno-użytkowa. W przypadku wyciągów narciarskich można by uznać za oddzielne budowle fundamenty pod podporami. Jednak, gdy zauważy się, że między podporami a pozostałymi częściami wyciągu występuje spójność techniczno-użytkowa, można dojść do wniosku, że należy podpory wyciągu traktować nie jako oddzielną budowlę, a jako część budowli, którą stanowi wyciąg narciarski jako całość.

Do budowli w prawie podatkowym ustawodawca zalicza również urządzenia budowlane. Są to: urządzenia techniczne związane z obiektem budowlanym, zapewniające możliwość użytkowania obiektu zgodnie z jego przeznaczeniem, jak przyłącza i urządzenia instalacyjne, w tym służące oczyszczaniu lub gromadzeniu ścieków, a także przejazdy, ogrodzenia, place postojowe i place pod śmietniki. Urządzenie jest traktowane jako urządzenie budowlane, jeżeli spełnia dwa kryteria. Po pierwsze, musi mieć związek z obiektem budowlanym, a po drugie – musi być użyteczne w stosunku do obiektu.

W Rozporządzeniu Ministra Infrastruktury z dnia 11 grudnia 2003 r. w sprawie zasadniczych wymagań dla kolei linowych przeznaczonych do przewozu osób [Dz.U. z 2004 r., nr 15, poz. 130] znajdziemy definicję pojęcia koleje linowe (§ 4 pkt 1 rozporządzenia). Wynika z niej, że jest to zespół urządzeń przeznaczonych do przewozu osób pojazdami lub urządzeniami wyciągowymi, w których przemieszczanie odbywa się za pomocą lin usytuowanych wzdłuż toru jazdy. Wyciągi są zaliczane do kolei linowych, są to takie koleje linowe, w których użytkownicy są przemieszczani za pomocą liny lub innego nośnika.

Wyciąg jest zbudowany z dwóch grup elementów (tab. 3).

Tabela 3. Budowa wyciągu narciarskiego
Table 3. Construction of ski lift

Elementy z grupy pierwszej The elements of the first group	Elementy z grupy drugiej The elements of the second group
Konstrukcje nośne i podporowe (słupy) wraz z fundamentami i osprzętem (liny napinające, odciąg) wyciągu orczykowego i krzeselkowego Carrying and supporting constructions (columns) along with the foundation and the accessories (rope tensioning, guy-rope) T-bar lift and chairlift	Na przykład napęd i hamulce, mechanizm przewijania liny, wagoniki, kabiny, krzeselka, urządzenia holujące, mechanizmy zawieszenia pojazdów, urządzenia wpręgłowe, wpręgła stałe i rozłączne For example: drive and brakes, rope scrolling mechanism, carriages, cabins, chairs, equipment towing vehicle suspension mechanisms

Źródło: opracowanie własne na podstawie Orzeczenia Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie... I SA/Kr 1474/09

Source: own research based on Orzeczenie Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie... I SA/Kr 1474/09

Przyporządkowanie pierwszej grupy elementów do budowli w rozumieniu ustawy o podatkach i opłatach lokalnych nie stwarza problemów, mamy tu do czynienia z urządzeniami technicznymi stale związanymi z gruntem. Wątpliwości mogą zająć w stosunku do tej drugiej grupy elementów. Istnieje możliwość odłączenia takiego urządzenia bez zniszczenia przedmiotu głównego czy odłączanego. Wojewódzki Sąd Admini-

stracyjny w Krakowie zajmował się tym zagadnieniem i wydał wyrok [Orzeczenie... S.A./Kr 1474/09], który określa jednoznacznie czy elementy z drugiej grupy, tj. urządzenia związane z kolejką linową, są budowlami. W wyroku WSA orzekł, że kolejka linowa jest budowlą w rozumieniu przepisów ustawy o podatkach i opłatach lokalnych. Sąd wskazał, że wyliczenie budowli w prawie budowlanym jest wyliczeniem tylko przykładowym i nie należy go traktować jako katalogu zamkniętego. Jednakże w prawie podatkowym zakres pojęcia budowla jest szerszy od jego odpowiednika w prawie budowlanym. Budowlą w prawie podatkowym jest obiekt budowlany stanowiący całość techniczno-użytkową wraz z instalacjami i urządzeniami, jak również urządzenia budowlane związane z danym obiektem zapewniające możliwość jego użytkowania zgodnie z przeznaczeniem. Należy mieć na uwadze całość techniczno-użytkową. Nie musi to być fizyczna całość, możliwość odłączenia części nie wpływa na utratę całości techniczno-użytkowej. Sąd zauważył, że funkcją kolejki linowej jest transport osób i tylko w całości jej elementy spełniają ten założony cel. Kolejka może spełniać cel gospodarczy, jeśli jej wszystkie elementy (zaliczone do grupy pierwszej lub drugiej), są zespolone i w tym wypadku mówimy o całości techniczno-użytkowej.

Sąd w swoim orzeczeniu powołał się na wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie z dnia 26 marca 2009 r. [Orzeczenie... I SA/Kr 1459/08] w którym to Sąd zauważył, że budowla nie musi być traktowana jako jednorodny obiekt. Może to być wiele obiektów i urządzeń powiązanych ze sobą służących określonej działalności. WSA w Krakowie stwierdził, że: „obiekt budowlany, jakim jest kolej linowa, a więc stanowiący jedną, techniczno-użytkową całość, zespół urządzeń przeznaczonych do przewozu osób przy użyciu pojazdów lub urządzeń wyciągowych, w których przemieszczanie odbywa się za pomocą lin usytuowanych wzdłuż toru jazdy nie ma z pewnością cech budynku ani obiektu małej architektury, jest, zatem budowlą w rozumieniu prawa budowlanego, a tym samym w rozumieniu ustawy o podatkach i opłatach lokalnych”.

Stanowisko Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego potwierdził Naczelny Sąd Administracyjny w wyroku z dnia 14 lutego 2012 r. [Orzeczenie... II FSK 1589/10]. W uzasadnieniu Sąd wyjaśnił: „kolejka linowa (wyciąg narciarski) jako całość stanowi budowlę w rozumieniu art. 2 ust. 1 pkt 3 ustawy o podatkach i opłatach lokalnych i podlega tym samym opodatkowaniu podatkiem od nieruchomości. Tworzy jedną techniczno-użytkową całość rozumianą jako zespół urządzeń przeznaczonych do przewozu osób przy użyciu pojazdów lub urządzeń wyciągowych. Wszystkie elementy konstrukcji wyciągu narciarskiego łącznie spełniają funkcję, dla której zostały wzniesione. Wyciąg narciarski (kolejka linowa) jest zatem budowlą w rozumieniu art. 1a ust. 1 pkt 2 ustawy o podatkach i opłatach lokalnych w związku z art. 3 pkt 1 b) ustawy Prawo budowlane w związku z art. 2 ust. 1 pkt 3 ustawy o podatkach i opłatach lokalnych. Przewóz osób przy użyciu pojazdów lub urządzeń wyciągowych za pomocą lin oraz orczyków czy krzeselek jest podstawowym przeznaczeniem wyciągu narciarskiego, to jest budowli stanowiącej całość techniczno-użytkową”

W innym wyroku Wojewódzki Sąd Administracyjny w Krakowie [Orzeczenie... I SA/Kr 990/10] stwierdził, że niezasadne jest w przypadku kolei linowej odwoływanie się do przepisów rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 30 grudnia 1999 r. w sprawie Klasyfikacji Środków Trwałych oraz rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 11 grudnia

2003 r. w sprawie zasadniczych wymagań dla kolei linowych przeznaczonych do przewozu osób. Nie odsyłają do nich ani ustawa prawo budowlane, ani ustawa o podatkach i opłatach lokalnych, wynika z tego, że akty te nie mogą stanowić dla organu podatkowego aktów, w których mógłby poszukiwać norm prawnych stanowiących podstawę prawną rozstrzygnięcia. Należy w tym miejscu przypomnieć orzeczenie NSA [Orzeczenie... II FSK 2049/09], w którym Sąd rozstrzygnął, że wykładnia pojęcia „przepisy prawa budowlanego” (art. 1a ust 1 pkt 2 ustawa o podatkach i opłatach lokalnych) w związku z odesłaniem może odnosić się tylko do przepisów rangi ustawowej.

Dodatkowo Wojewódzki Sąd Administracyjny w Krakowie w wyroku z dnia 27 lipca 2010 r. [Orzeczenie... I SA/Kr 761/10] słusznie zauważył, że w załączniku do ustawy prawo budowlane w kategorii V – obiekty sportu i rekreacji znajdują się wyciągi narciarskie i koleje linowe. Są to więc w rozumieniu ustawy prawo budowlane – budowle sportowe, a więc budowle w rozumieniu prawa budowlanego, a co za tym idzie, są to budowle w rozumieniu ustawy o podatkach i opłatach lokalnych. Sąd stwierdził, że skoro wyciąg narciarski i kolej linowa są budowlami, to wszelkie elementy podlegają opodatkowaniu podatkiem od nieruchomości.

PODSUMOWANIE

Po przeanalizowaniu orzecznictwa sądów administracyjnych za budowlę w rozumieniu przepisów ustawy o podatkach i opłatach lokalnych należy uznać części ruchome wyciągu narciarskiego, Sądy w swoich wyrokach stwierdziły, że nie ma tu znaczenia, że części mogą być odłączone, ale to, że tworzą całość techniczno-użytkową. Wynika z tego, że nic nie stoi na przeszkodzie, aby traktować wyciągi narciarskie jako budowle i stosować w stosunku do nich przepisy dotyczące budowli. Organy podatkowe, nakładając podatek od całości wyciągu narciarskiego, postępują zgodnie z przepisami, co potwierdza orzecznictwo sądów administracyjnych. Wszystkie elementy wyciągu narciarskiego powinny być brane pod uwagę do wskazywania podstawy opodatkowania podatkiem od nieruchomości oraz w czasie naliczania wysokości podatku [Pahl 2011].

Należy zwrócić uwagę, że ustawodawca nie był konsekwentny w definiowaniu pojęcia budowli, co ma negatywny wpływ na stosowanie prawa. Gdy w grę wchodzi kwestia opodatkowania obywateli, dobrze byłoby, żeby przepisy były jednoznaczne i nie prowadziły do niepewności. Stosowanie jednakowej definicji w przepisach prawa budowlanego i podatkowego wpłynęłoby na przejrzystość i pewność prawa.

Wydaje się, że w związku z tym, że sądy jednoznacznie traktują wyciągi narciarskie jako budowle w rozumieniu prawa budowlanego, a co za tym idzie i prawa podatkowego można przyjąć, że problem z zakwalifikowaniem nie powinien istnieć. Jednak należy zwrócić uwagę na liczbę orzecznictwa powstającego na gruncie tego czy wyciąg jest budowlą, czy tylko jego części (np. podpora). Problem nie został więc do końca rozwiązany. Wydaje się, że rozwiązałyby go samo dodanie do art. 3 pkt 3 ustawy prawo budowlane wyciągów narciarskich. Wtedy jednoznacznie zostałyby one potraktowane jako budowle i w przyszłości nie wystąpiłby problem związany z tym, jak je zakwalifikować.

PIŚMIENNICTWO

- e-wyciągi.pl, www.e-wyciągi.pl, dostęp: 4.03.2012.r.
- Orzeczenie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 2 lutego 2002 r. II FSK 1623/08, LEX, nr 57 6203.
- Orzeczenie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 27 maja 2010 r. II FSK 2049/09, LEX, nr 590 575.
- Orzeczenie Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie z dnia 26 marca 2009 r. I SA/Kr 1459/08, LEX, nr 522 451.
- Orzeczenie Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego z dnia 7 września 2010 r. I SA/Kr 990/10, LEX, nr 662 469.
- Orzeczenie Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego Krakowie z dnia 27 lipca 2010 r. I SA/Kr 761/10, LEX, nr 694 378.
- Orzeczenie Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Białymstoku z 15 października 2008 r. I SA/ Bk 254/08. 2009. Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego 5, 139.
- Orzeczenie Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie z 24 lutego 2010 r. I SA/Kr 1474/09, LEX, nr 580 200.
- Orzeczenie Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Olsztynie z 16 kwietnia 2009 r. I SA/Ol 107/09, LexPolonica, nr 2 129 423.
- Pahl B., 2010. Głosa do wyroku NSA Naczelnego 30 lipca 2009 r. II FSK 202/8. Opodatkowanie podatkiem od nieruchomości elektrowni wiatrowych. Prawo i Podatki 2, 34–38.
- Pahl B., 2011. Opodatkowanie wyciągów narciarskich, Przegląd Podatków Lokalnych i Finansów Samorządowych 3, 10–13.
- Podatek od nieruchomości w orzecznictwie sądów administracyjnych. Komentarz. Linie interpretacyjne. 2012. Red. W. Morawski. Wolter Kluwer Polska, Warszawa.
- Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 11 grudnia 2003 r. w sprawie zasadniczych wymagań dla kolei linowych przeznaczonych do przewozu osób z 2009 r., nr 15, poz. 130.
- Ustawa o podatkach i opłatach lokalnych Dz.U. z 1991 r., nr 9, poz. 31 z późn. zm.
- Ustawa o podatkach i opłatach lokalnych. Komentarz. 2009. Red. W. Morawski. Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr, Gdańsk.
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane. Dz.U. z 1994 r., nr 89, poz. 414 z późn. zm.

THE SKI LIFTS AND THE CONCEPT OF THE BUILDING FROM ART. 1A, PARAGRAPH 1, POINT 2 OF THE LAW ON TAXES AND LOCAL CHARGES ON A BACKGROUND OF CASES

Abstract. The article focuses on the issue of whether the ski lift is a building within the meaning of the tax law and construction law. Solving this problem is supposed to lead to the response whether the ski lift, as the whole are subject to taxation with property tax. Accurate determining the tax base is necessary to properly calculate the amount of the tax. In addition, indicated the problems that arise from combined regulating this issue by the legislator. The study is based on an analysis of the judgments of the administrative courts in the years 2002–2010.

Key words: ski lift, building, tax law

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 25.03.2013

SYSTEM PLANOWANIA PRZESTRZENNEGO RFN W ASPEKTCIE ROZWOJU REGIONALNEGO

Grzegorz Olejniczak¹, Józef Hernik²

¹ Uniwersytet Techniczny w Darmstadt

² Uniwersytet Rolniczy w Krakowie

Streszczenie. System planowania przestrzennego RFN ma za zadanie zapewnienie porządku przestrzennego, jak również złagodzenie konfliktów występujących na różnych płaszczyznach planowania. W artykule przeprowadzono analizę celów i zasad porządku przestrzennego na szczeblu europejskim, federalnym, krajów związkowych i regionalnym w Niemczech. Jest to o tyle ważne, iż ustalenia te wywierają wpływ na treści zawarte w planach przestrzennych szczebla lokalnego. Zasada pionowości systemu planowania wywiera także wpływ na występowanie poszczególnych instrumentów polityki przestrzennej na różnych płaszczyznach.

Planowanie regionalne w Niemczech ma na celu konkretyzację celów porządku przestrzennego, które określono w planach i programach przestrzennych w poszczególnych krajach związkowych. Umożliwia także gminom zgłaszanie własnych pomysłów dotyczących przeznaczania terenów na określone cele oraz ich uwzględnianie w planach regionalnych, a co za tym idzie powoduje unikanie ewentualnych konfliktów na szczeblu gminnym w zakresie planowania przestrzennego. W planach regionalnych zawarte są zasady i cele porządku przestrzennego w danym regionie oraz ustalenia, które są wiążące dla wszelkich działań planistycznych na płaszczyźnie lokalnej.

Słowa kluczowe: planowanie przestrzenne, polityka regionalna, RFN

WSTĘP

Porządek przestrzenny w Niemczech związany jest z systemem planowania przestrzennego na szczeblu ponadlokalnym obejmującym zasięgiem cały obszar kraju. System planowania przestrzennego ma za zadanie zapewnienie i zabezpieczenie ładu przestrzennego, złagodzenie konfliktów występujących na różnych płaszczyznach planowania. Wszystkie ustalenia zawarte w lokalnych planach przestrzennych muszą uwzględniać cele tego porządku.

Adres do korespondencji – Corresponding author: Grzegorz Olejniczak, Geodätisches Institut der Technischen Universität Darmstadt Fachgebiet Landmanagement, Petersenstr. 13, 64287 Darmstadt, Niemcy, e-mail: golejniczak@o2.pl

Tabela I
Table ISystem planowania przestrzennego w Republice Federalnej Niemiec
Spatial planning system in Germany

Szczel planowania The level of planning	Kompetencja ustawodawcza Legislative competence	Akty prawne Legal act	Instrumenty planistyczne Planning instruments
Planowanie na szczeblu ponadlokalnym Planning on the inter-local level			
2			
1	3	4	
Prawo porządku przestrzennego The rule of spatial order	ustawodawstwo ramowe (art. 75 ustęp 1 nr 4 Konstytucji) the framework legislation (art. 75 paragraph 1 no. 4 Constitution)	Federalna ustawa o porządku przestrzennym (Raumordnungsgesetz) Federal Law on spatial order (Raumordnungsgesetz)	brak none
Planowanie przestrzenne na szczeblu krajowym Spatial planning on the country's level	kraje związane na podstawie delegacji ustawodawczej zawartej w federalnej ustawie o porządku przestrzennym (ROG) the federal states on the basis of the legislative delegation contained in the federal law on spatial order (ROG)	ustawy planowania przestrzennego krajów związkowych (Landesplanungsgesetz) – planning laws in the federal states (Landesplanungsgesetz) – krajowe programy rozwoju przestrzennego (Raumentwicklungsprogramm) – National Spatial Development Programs (Raumentwicklungsprogramm)	– plany rozwoju przestrzennego – Spatial Development Plans – plany regionalne – regional plans – regionalny plan użytkowania terenu – the regional land use plan
Planowanie specjalistyczne Specialistic planning	– wyłączone ustawodawstwo federalne – exclusive federal legislation – ustawodawstwo konkurujące – competing legislation – ustawodawstwo ramowe – framework legislation – ustawodawstwo krajów związkowych (do skonkretyzowania ustaw federalnych) – the federal states legislation (to finalize the federal laws)	– federalna ustawa o drogach dalekiego ruchu drogowego (Federal law on motorways/ on road traffic far) – krajowe ustawy o drogach – National Roads Act – ustawa o kolejnictwie – Act on rail ustawa o transporcie lotniczym – Law on Air Transport – ustawa o drogach wodnych – Act on the waterways – ustawa o gospodarce energetycznej – Act on Energy Management	– plany z ustaleniami odnośnie do danego przedsięwzięcia – plans agreed for the project – building construction plan – building construction plan

cd. tabeli 1
cont. table 1

1	2	3	4
		<ul style="list-style-type: none"> - ustawa o zagospodarowaniu odpadów i gospodarce odpadami - Act on waste disposal and waste management - ustawa o gospodarowaniu zasobami wodnymi - Act on water resources management - ustawa o ochronie przyrody - Nature Conservation Act - ustawa o scaleniu gruntów - Act on land consolidation 	
Prawo planowania przestrzennego	The spatial planning law	<p style="text-align: center;">Planowanie na szczeblu lokalnym Planning on the local level</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kodeks Budowlany (Baugesetzbuch) - Building Code (Baugesetzbuch) - Rozporządzenie o budowlanym użytkowaniu nieruchomości (Baunutzungsverordnung) - Regulation of construction-use property (Baunutzungsverordnung) - Rozporządzenie o rysunku planu (Planzeichenverordnung) - Regulation of the plan drawing (Planzeichenverordnung) 	<ul style="list-style-type: none"> - plan użytkowania terenu (Flächennutzungsplan) - plan zabudowy (Bebauungsplan) Land use plan (Flächennutzungsplan) Plan area (Bebauungsplan)
Prawo porządku budowlanego	The building order law	<p style="text-align: center;">Kraje zwiążkowe na podstawie opinii Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 czerwca 1954 r.</p> <p style="text-align: center;">The federal states on the basis of the opinion of the Federal Constitutional Court of 16 June 1954</p>	<ul style="list-style-type: none"> - przepisy odnośnie do odstępów niepodlegających zabudowie - regulations for the areas not for building - procedura wydawania pozwoleń na budowę - the procedure for issuing construction permits

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

W artykule przeanalizowano różne płaszczyzny i instrumenty planowania przestrzennego, od płaszczyzny Unii Europejskiej poprzez płaszczyznę federalną, krajów związkowych aż do płaszczyzny regionalnej w Niemczech. Na płaszczyźnie Unii Europejskiej obowiązuje nieformalny dokument, w którym zawarte są także cele porządku przestrzennego. Dokumentem tym jest Europejska Perspektywa Rozwoju Przestrzennego [European Spatial... 1999], która ma jednak charakter zalecający pewne działania, a nie charakter nakazujący.

Przepisy zawarte w art. 75 Konstytucji Republiki Federalnej Niemiec przyznają federacji kompetencje ustawodawstwa ramowego w zakresie porządku przestrzennego [Grundgesetz... 1949].

Prawo porządku przestrzennego nie zawiera ustaleń odnośnie do całościowego planowania przestrzennego dla terytorium Republiki Federalnej Niemiec, lecz organizacyjne, proceduralne i merytoryczne przepisy w zakresie zagospodarowania przestrzennego na szczeblu federalnym i krajów związkowych. Kraje związkowe, opierając się na ramach stworzonych przez federalną ustawę o porządku przestrzennym (Raumordnungsgesetz), uchwalają własne ustawy, w których zawarte są zasady i cele porządku przestrzennego na ponadlokalnej płaszczyźnie, a także zasady polityki przestrzennej w poszczególnych krajach związkowych. Tymi aktami prawnymi są krajowe ustawy planowania przestrzennego (Landesplanungsgesetz) [Raumordnungsgesetz 1997].

Instrumentami urzeczywistniającymi zawarte w tych ustawach zasady i cele są programy i plany rozwoju przestrzennego, plany regionalne i inne. Przepisy regulujące treść i formę tych instrumentów polityki przestrzennej na płaszczyźnie kraju związkowego oraz na płaszczyźnie regionalnej są zawarte w krajowych ustawach o planowaniu przestrzennym (por. tab. 1). Istniejące różnice między ustawami z poszczególnych krajów związkowych (wspólne są tylko ramy wyznaczone przez federalną ustawę o porządku przestrzennym – Raumordnungsgesetz) powodują, iż poszczególne instrumenty krajowej lub regionalnej polityki przestrzennej także są odmienne w krajach związkowych.

EUROPEJSKIE PRAWO PORZĄDKU PRZESTRZENNEGO

Problematyka polityki przestrzennej staje się coraz ważniejszym obszarem działań Unii Europejskiej i dlatego też od kilku lat Komisja Europejska poświęca szczególną uwagę tematyce rozwoju przestrzennego na obszarze Unii Europejskiej. Kraje członkowskie współpracują z Komisją Europejską w komisji do spraw rozwoju przestrzennego. Ministrowie państw członkowskich, odpowiedzialni w swoich krajach za politykę przestrzenną, spotykają się na nieformalnych spotkaniach, na których uzgadniają wspólny kierunek dalszych działań w ramach rozwoju przestrzennego. W Poczdamie opracowano Europejską Perspektywę Rozwoju Przestrzennego (*European Spatial Development Perspective* – ESDP), która ma za zadanie zapewnienie spójności i wzajemnego uzupełniania się strategii rozwoju przestrzennego w krajach członkowskich oraz omówienie aspektów porządku przestrzennego we wspólnej polityce unijnej. Pełna jej nazwa brzmi „Europejska Perspektywa Rozwoju Przestrzennego. Na drodze do przestrzennie zrównoważonego i wyważonego rozwoju Unii Europejskiej”. Dokument ten przyjęto 10–11 maja 1999 r. i służy on jako polityczne ramy mające za zadanie polepszenie współ-

pracy między państwami członkowskimi oraz regionami w zakresie polityki przestrzennej. Na podstawie norm w nim zawartych przyszłe przedsięwzięcia państw członkowskich lub wybranych regionów powinny być spójne, ponieważ będą musiały spełniać wspólnie ustalone cele rozwoju przestrzennego. Jednak dokument ten nie ma charakteru wiążącego, lecz jedynie wskazujący wspólnie ustalone kierunki działań w ramach polityki przestrzennej.

Głównym zadaniem Europejskiej Perspektywy Rozwoju Przestrzennego jest zapewnienie różnorodności na obszarze Unii Europejskiej. Ta kulturowa różnorodność, skoncentrowana na małym obszarze UE, jest jej charakterystyczną cechą. Dlatego polityka nie może, poprzez wpływ na unijną strukturę przestrzenną i osadniczą, ujednolicać tożsamości lokalnej i regionalnej [European Spatial... 1999]. Koncepcja ta zawiera unormowania mające na celu doprowadzenie do urzeczywistnienia trzech głównych celów polityki Unii Europejskiej [European Spatial... 1999]:

- gospodarczej i socjalnej spójności, przez co należy rozumieć zmniejszenie różnic rozwojowych i standardu życia między regionami;
- rozwoju zrównoważonego;
- wzmocnienia, a zarazem wyrównania, zdolności konkurencyjnej dla poszczególnych europejskich regionów.

Dla wszystkich osób biorących udział w działaniach w ramach rozwoju przestrzennego na płaszczyźnie europejskiej, państwowej, regionalnej czy lokalnej obowiązują następujące polityczne cele zawarte w Europejskiej Perspektywie Rozwoju Przestrzennego (ESDP) [European Spatial... 1999]: Policentryczny rozwój przestrzenny i nowe relacje między miastem i wsią, równy dostęp do infrastruktury i wiedzy, rozważne podejście do środowiska i dziedzictwa kulturowego.

Policentryczny rozwój przestrzenny i nowe relacje między miastem i wsią. Taki model rozwoju przyczynia się do zmniejszenia nadmiernej koncentracji społeczeństwa oraz gospodarczej, politycznej i finansowej wydajności na poszczególnych obszarach. Poprzez rozwój zdecentralizowanej i wyważonej struktury miejskiej umożliwi się zwiększenie potencjału wszystkich europejskich regionów oraz doprowadzi do zmniejszenia nierówności regionalnych.

Równy dostęp do infrastruktury i wiedzy. Wspieranie zintegrowanych koncepcji transportu i komunikacji ma za zadanie stworzenie równego dostępu do infrastruktury i wiedzy na całym obszarze Unii Europejskiej. Infrastruktura komunikacyjna i telekomunikacyjna jest ważnym środkiem pomagającym osiągnąć cele gospodarczej i socjalnej spójności regionów. Poprzez nią obszary peryferyjne i centralne zostaną ze sobą połączone. W społeczeństwie europejskim duże znaczenie ma także dostęp do wiedzy. W obecnej sytuacji jest on nierównomiernie rozłożony i koncentruje się głównie na obszarach charakteryzujących się dużą dynamiką rozwoju gospodarczego. Rozwiązaniem tej niekorzystnej sytuacji jest podniesienie poziomu wykształcenia na pozostałych obszarach, co miałyby nastąpić poprzez wprowadzanie nowych technologii.

Rozważne podejście do środowiska i dziedzictwa kulturowego. Cel ten należy realizować poprzez tworzenie lub dalsze rozwijanie warunków umożliwiających zachowanie środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego jako potencjału rozwojowego. Rozwój przestrzenny odgrywa znaczącą rolę w zachowaniu i zrównoważonym użytkowaniu biologicznej różnorodności. Chroniona przyroda i kultura stanowią także ważny czynnik gospodarczy w procesie rozwoju danego regionu.

Europejska Perspektywa Rozwoju Przestrzennego przedstawia nie tylko wizję przyszłego rozwoju przestrzennego Unii Europejskiej i ramy decydujące o dopuszczeniu ważnych przestrzennie decyzji, ale pomaga także znaleźć lepsze powiązanie zadań różnych instytucji administracyjnych i zintegrować w państwach członkowskich różnorodne struktury terytorialnie. Poza tym normy zawarte w tym dokumencie dają publicznym i prywatnym ośrodkom decyzyjnym wzór dla formułowania własnej polityki i sposobu postępowania.

FEDERALNA USTAWA O PORZĄDKU PRZESTRZENNYM (RAUMORDNUNGSGESETZ)

Najważniejszą ustawą z zakresu porządku przestrzennego i polityki przestrzennej na płaszczyźnie państwa, w ramach ustawodawstwa ramowego (art. 75 Konstytucji) [Grundgesetz 1949] jest federalna ustawa o porządku przestrzennym (Raumordnungsgesetz), którą uchwalono 18 sierpnia 1997 r. Ustawa ta nie zawiera ustaleń odnośnie do całościowego planowania przestrzennego dla terytorium Republiki Federalnej Niemiec, lecz organizacyjne, proceduralne i merytoryczne przepisy w zakresie zagospodarowania przestrzennego na szczeblu federalnym i krajowym.

CELE PORZĄDKU PRZESTRZENNEGO W REPUBLICIE FEDERALNEJ NIEMIEC

Federalna ustawa o porządku przestrzennym (Raumordnungsgesetz) składa się z 4 rozdziałów. Pierwszy rozdział zatytułowany „Przepisy ogólne” zawiera główne zadania, cele i zasady porządku przestrzennego obowiązujące na całym terytorium Republiki Federalnej Niemiec oraz objaśnienie pojęć związanych z porządkiem przestrzennym. Zadaniem porządku przestrzennego jest stworzenie dla całego terytorium federacji, jak i jej wybranych obszarów zbiorczych, planów porządku przestrzennego, a także dopasowanie do siebie ważnych zabiegów planistycznych. W tym celu należy dopasować różnego rodzaju wymagania, jak i rozwiązywać różnego rodzaju konflikty pojawiające się na różnych płaszczyznach planowania oraz podjąć działania odnośnie do pojedynczych funkcji i sposobu wykorzystania przestrzeni. Jako ich podstawę przyjmuje się rozwój zrównoważony, który godzi socjalne i gospodarcze wymagania z ekologicznymi funkcjami przestrzeni i który prowadzi do trwałego, wyważonego i rozpościerającego się na dużą przestrzeń porządku. W tym celu należy:

- zagwarantować rozwój jednostki w społeczeństwie z zachowaniem odpowiedzialności przed przyszłymi pokoleniami;
- chronić i rozwijać naturalne podstawy życia;
- stworzyć niezbędne warunki dla rozwoju gospodarczego;
- zapewnić możliwości kształtowania długotrwałego wykorzystania przestrzeni;
- zwiększyć różnorodność obszarów przestrzeni;
- stworzyć jednakowe warunki życia na wszystkich obszarach;

- wyrównać przestrzenne i strukturalne nierówności między obszarami, które przed zjednoczeniem Niemiec należały do odrębnych państw;
- stworzyć przestrzenne warunki do spójności w Unii Europejskiej i na kontynencie europejskim.

Przepisy tej ustawy ustanawiają zasadę sprzężenia zwrotnego (Gegenstromprinzip) jako podstawę wszelkich działań. W ustalaniu zasad rozwoju, porządku i bezpieczeństwa dla całego obszaru Republiki Federalnej Niemiec należy zawsze uwzględniać faktyczne dane i wymagania obszarów na obszarze federacji. Musi to być także przestrzegane w trakcie ustalania zasad rozwoju, porządku i bezpieczeństwa dla poszczególnych obszarów Republiki Federalnej Niemiec. Przepisy te nie mogą być sprzeczne z zasadami przyjętymi i obowiązującymi dla całej federacji i powinny być podporządkowane obowiązującym tam zasadom porządku przestrzennego.

ZASADY PORZĄDKU PRZESTRZENNEGO W REPUBLICIE FEDERALNEJ NIEMIEC

W federalnej ustawie o porządku przestrzennym zawarte są także główne zasady tego porządku, które są podporządkowane zrównoważonemu rozwojowi terytorium RFN. Głównymi zasadami porządku przestrzennego są [Raumordnungsgesetz 1997]:

1. Rozwój na terenie całego państwa wyważonej struktury obszarów zurbanizowanych i niezurbanizowanych: w tym celu należy zapewnić zdolność funkcjonowania przyrody na obszarach zurbanizowanych i niezurbanizowanych; na wszystkich obszarach należy dążyć do wyrównania warunków gospodarczych, infrastrukturalnych, socjalnych, ekologicznych i kulturalnych.

2. Zachowanie zdecentralizowanej (rozproszonej) struktury osadniczej z zachowaniem różnorodnych, sprawnie działających, regionalnych centrów i regionów miast: ponowne wykorzystanie powierzchni zurbanizowanych, które muszą zostać zrewitalizowane, ma pierwszeństwo przed zajęciem dla celów osadniczych nowych, do tej pory nieużytkowanych powierzchni.

3. Zachowanie i rozwój wielkoprzestrzennej struktury wolnej przestrzeni: należy zapewnić własne funkcje wolnych przestrzeni umożliwiających właściwą ochronę gleb, gospodarki wodnej, świata zwierzęcego i roślinnego, klimatu oraz przywrócić ich właściwą funkcję. Gospodarcze i socjalne użytkowanie wolnych przestrzeni musi zagwarantować zachowanie ich ekologicznych funkcji. Struktura wolnych przestrzeni jest wzorcem jakościowym i ilościowym, a także układem między użytkowaniem i funkcją w stanie naturalnym [Turowski 2001].

4. Infrastruktura musi być zgodna ze strukturą osadnictwa i wolnych przestrzeni: należy zapewnić na całym obszarze kraju dostęp społeczeństwa do podstawowej infrastruktury technicznej służącej zarówno zaopatrzeniu, jak i utylizacji, natomiast infrastrukturę socjalną należy lokalizować w miejscowościach centralnych.

5. Zapewnienie zagęszczonych (gęsto zabudowanych i zamieszkałych) przestrzeni jako ośrodków mieszkaniowych, przemysłowych i usługowych: rozwój przestrzeni osiedli należy pilotować poprzez skierowanie na zintegrowany system komunikacyjny

i zapewnienie wolnych przestrzeni, natomiast atrakcyjność publicznych środków komunikacji zbiorowej należy podnieść poprzez rozbudowę połączeń komunikacyjnych i stworzenie węzłów komunikacyjnych. W działaniach tych należy dążyć do redukcji obciążeń środowiska. Synonimami przestrzeni zagęszczonych są: obszar zagęszczony (Verdichtungsraum), aglomeracja miejska (Ballungsraum), obszary o skomasowanej zabudowie (Ballungsgebiet), aglomeracja (Agglomeration). Podstawą wydzielenia tych obszarów są następujące wskaźniki [Turowski 2001]:

- gęstość osadnicza (Siedlungsdichte) – liczba mieszkańców przypadająca na jednostkę powierzchni;
- udział powierzchni osadniczej (Siedlungsflächenanteil) – stosunek powierzchni zasiedlonej do całkowitej powierzchni obszaru.

6. Rozwój obszarów wiejskich jako przestrzeni życia i gospodarki o samodzielnym, niezależnym znaczeniu.

7. Polepszenie warunków rozwoju na obszarach, w których warunki życiowe w stosunku do przeciętnych warunków w Republice Federalnej Niemiec są znacznie gorsze lub zachodzi podejrzenie, że taka sytuacja ma miejsce, są to obszary o słabej strukturze. Zadaniem, które miałyby doprowadzić do poprawy sytuacji na tych obszarach, są wystarczające i wykwalifikowane możliwości wykształcenia i pracy oraz polepszenie warunków środowiska i wyposażenia w infrastrukturę techniczną.

8. Ochrona, pielęgnacja i wspieranie rozwoju przyrody, krajobrazu włącznie z wodami i lasami: w przypadku tych działań należy także uwzględniać wymagania biotopu. Dobra przyrody, jak woda i grunt, należy wykorzystywać oszczędnie, należy także chronić rezerwuary wody gruntowej. Wszelkie niekorzystne wpływy na przyrodę należy natomiast wyrównywać. W punkcie tym znajdują się także unormowania dotyczące ochrony przeciwpowodziowej i przywracania zdolności produkcyjnej gruntów nieużytkowanych.

9. Zapewnienie ochrony społeczności przed hałasem i utrzymanie w czystości powietrza.

10. Doprowadzenie do przestrzennie zrównoważonej, długotrwale konkurencyjnej struktury gospodarki, jak i do wystarczającej i różnorodnej liczby ofert miejsc pracy i kształcenia: aby poprawić miejscowe warunki gospodarcze, należy zarezerwować na ten cel odpowiednią powierzchnię terenu, rozbudować niezbędną infrastrukturę oraz podnieść atrakcyjność miejsca lokalizacji, stworzyć przestrzenne warunki do poszukiwania i pozyskiwania surowców mineralnych występujących na danym terenie.

11. Stworzenie lub zapewnienie przestrzennych warunków do rozwoju rolnictwa jako prężnie działającej gałęzi gospodarki: rolnictwo wraz ze zrównoważonym leśnictwem powinno przyczynić się do ochrony naturalnych podstaw życia, a także pielęgnacji i kształtowania przyrody i krajobrazu. Powierzchnie użytkowane rolniczo i lasy powinny być w stosunku do siebie w wyważonych proporcjach.

12. W przypadku terenów, na których powinny być stworzone miejsca pracy, należy także uwzględnić wynikające z tego faktu późniejsze zapotrzebowanie na mieszkania.

13. Zapewnienie na całym obszarze dobrej dostępności komunikacji osobowej i towarowej: na obszarach o dużym natężeniu komunikacji należy polepszyć warunki do przeniesienia ciężaru z transportu kołowego na mniej uciążliwy dla środowiska transport szynowy i wodny.

14. Ochrona spójności historycznej i kulturowej, a także regionalnej przynależności, zachowanie zabytków konserwatorskich i pomników przyrody.

15. Zapewnienie obszarów i miejsc niezbędnych do odpoczynku na łonie natury i w bliskim kontakcie z przyrodą, jak i terenów przeznaczonych do sportu i rekreacji.

16. Przestrzenne aspekty obrony militarnej i cywilnej.

Dalsze zasady porządku przestrzennego mogą ustanawiać kraje związkowe, z tym jednak ograniczeniem, iż zasady ustalone przez poszczególne kraje związkowe nie mogą być sprzeczne z zasadami federalnymi zawartymi w § 2 federalnej ustawy o porządku przestrzennym (Raumordnungsgesetz).

PLANOWANIE PRZESTRZENNE NA SZCZEBLU KRAJÓW ZWIĄZKOWYCH

Federalna ustawa o porządku przestrzennym (Raumordnungsgesetz) stanowi podstawę prawną planowania przestrzennego w krajach związkowych. Stworzone przez ten dokument ramy prawne mają za zadanie przyczynienie się do zmniejszenia różnic między systemami planowania i porządku przestrzennego obowiązującymi w poszczególnych krajach związkowych.

KRAJOWE USTAWY PLANOWANIA PRZESTRZENNEGO (LANDESPLANUNGSGESETZ)

Na podstawie art. 75 ustęp 1 nr 4 Konstytucji Republiki Federalnej Niemiec [Grundgesetz 1949] w zakresie porządku przestrzennego obowiązuje ustawodawstwo ramowe. Oznacza to, iż federacja wydaje ustawy ramowe, natomiast kraje związkowe mają obowiązek wydania swoich własnych ustaw. Kraje związkowe mają stworzyć podstawy prawne porządku przestrzennego obowiązującego na ich obszarze na podstawie przepisów zawartych w §§ od 7 do 16 federalnej ustawy o porządku przestrzennym [Raumordnungsgesetz 1997]. Przepisy zawarte w tych paragrafach stanowią ramy dla ustawodawców krajów związkowych. Wszelkie szczegółowe przepisy krajowe są dopuszczalne, jeśli nie są sprzeczne z przepisami zawartymi w §§ 7 do 16 ustawy federalnej. Wynika z tego, iż kraje związkowe mają możliwość dostosowania przepisów prawnych obowiązujących w granicach danego kraju do rzeczywistej sytuacji panującej w danym regionie. Dzięki tej swobodzie, ustawodawcy mogą dopasować krajowe ustawy o planowaniu przestrzennym (Landesplanungsgesetz) do sytuacji gospodarczej, stanu środowiska przyrodniczego, rozwoju urbanistycznego i powierzchni danego kraju związkowego. Umożliwia to stworzenie szczegółowszych przepisów, które dotyczą spraw i problemów występujących w danym kraju związkowym. Normują to także przepisy – § 7 federalnej ustawy o porządku przestrzennym, które stanowią, iż zasady porządku przestrzennego określone dla całego terytorium Republiki Federalnej Niemiec należy skonkretyzować dla każdego obszaru objętego planowaniem przestrzennym poprzez opracowanie planów porządku przestrzennego. Plany porządku przestrzennego powinny zawierać ustalenia odnośnie do struktury przestrzeni, a w szczególności [Raumordnungsgesetz 1997]:

- a) struktury osadniczej – kategorie przestrzeni, miejscowości centralne, szczególne funkcje gmin, rozwój osadniczy, osie;
- b) struktury wolnych przestrzeni – wielkopowierzchniowe wolne przestrzenie, ich ochrona, użytkowanie na tych obszarach (np. lokalizacja miejsc służących poszukiwaniu i pozyskiwaniu surowców mineralnych), rozwój funkcji przestrzeni; w tym przypadku może być również określone, iż zakłócenia zdolności produkcyjnej wytwórczych sił przyrody mogą być wyrównane, zastąpione lub zmniejszone w innym miejscu;
- c) lokalizacji i tras przebiegu infrastruktury – infrastruktura komunikacyjna, obiekty przeładunku towarów, infrastruktura techniczna;
- d) ważnych przestrzennie planów i zabiegów przeprowadzanych przez instytucje publiczne i osoby prawa prywatnego – obok ustaleń w planach branżowych z zakresu prawa komunikacji, ochrony wód i ochrony przed wprowadzaniem szkodliwych substancji do środowiska należą tutaj:
 - wymagania i zabiegi ochrony przyrody i krajobrazu zawarte w programach ochrony krajobrazu na podstawie przepisów federalnej ustawy o ochronie przyrody;
 - wymagania i zabiegi zawarte w ramowych planach lasów na podstawie przepisów federalnej ustawy o lasach;
 - wymagania i zabiegi dotyczące planowania gospodarki odpadami na podstawie przepisów ustawy o zagospodarowaniu odpadów i gospodarce odpadami [Turowski 2001];
 - wymagania i zabiegi planowania wstępnego na podstawie przepisów ustawy o wspólnym zadaniu „Poprawa struktury agrarnej i ochrony wybrzeża” (Gesetz über die Gemeinschaftsaufgabe „Verbesserung der Agrarstruktur und des Küstenschutzes”).

W ustawach o planowaniu przestrzennym krajów związkowych (Landesplanungsgesetz) ustawodawca może zdecydować o dopuszczeniu do udziału w procesie sporządzania planów porządku przestrzennego społeczeństwa zamieszkującego dany kraj związkowy. W czasie sporządzania tych planów należy także sprawdzić, czy zawarte w nich zasady porządku przestrzennego nie są sprzeczne z zasadami, które zawarte są w federalnej ustawie o porządku przestrzennym (Raumordnungsgesetz). W czasie procedury uchwalania tych dokumentów należy uwzględnić także pozostałe publiczne i prywatne interesy, które mają duże znaczenie na danej płaszczyźnie planistycznej. Do każdego planu porządku przestrzennego należy dołączyć uzasadnienie. Dla całego obszaru każdego kraju związkowego należy opracować zbiorczy, nadrzędny plan porządku przestrzennego. W miastach będących równocześnie krajami związkowymi, czyli w Berlinie, Bremie i Hamburgu, funkcję tego nadrzędnego planu może przejąć plan użytkowania terenu (Flächennutzungsplan), który jest uchwalany na podstawie przepisów Kodeksu Budowlanego (Baugesetzbuch). W czasie sporządzania tych planów należy ich ustalenia uzgodnić z sąsiednimi krajami związkowymi, aby na terenach granicznych nie kolidowały one ze sobą. Zadania i cele zawarte w instrumentach porządku przestrzennego wywierają także ogromny wpływ na ustalenia zawarte w lokalnych planach przestrzennych, takich jak plan użytkowania terenu (Flächennutzungsplan) odpowiadający studium warunków i kierunków zagospodarowania przestrzennego lub plan zabudowy (Bebauungsplan) odpowiadający miejscowemu planowi zagospodarowania przestrzennego [Hernik i Olejniczak 2006].

Gmina mająca zamiar uchwalić, zmienić, uzupełnić lub znieść plan przestrzenny obowiązujący na szczeblu lokalnym musi zawiadomić o tym fakcie wydział odpowiedzialny za planowanie przestrzenne na szczeblu kraju związkowego lub regionalnego. Zawiadomienie to powinno zawierać wszelkie dane faktyczne i zamiary, które będą miały wpływ na późniejsze ustalenia zawarte w tych planach przestrzennych. Gmina musi także wystąpić z zapytaniem do oddziału odpowiedzialnego za prowadzenie polityki przestrzennej na obszarze kraju związkowego, jakie cele porządku przestrzennego obowiązują na obszarze, dla którego ma być sporządzony plan użytkowania terenu bądź plan zabudowy. Jest to spowodowane tym, iż gmina musi dostosować ustalenia zawarte w uchwalanych przez nią planach przestrzennych do ustaleń, zasad i celów zawartych we wszelkiego rodzaju opracowaniach porządku przestrzennego zarówno na szczeblu kraju związkowego, jak i federacji.

INSTRUMENTY PORZĄDKU PRZESTRZENNEGO W KRAJACH ZWIĄZKOWYCH

Na szczeblu federalnym nie występują żadne formalne instrumenty porządku przestrzennego, które miałyby na celu koordynację realizacji zasad, celów i kierunków porządku przestrzennego. Instrumenty takie mają do dyspozycji kraje związkowe, jednak zawarte w nich ustalenia nie mogą być sprzeczne z federalnymi celami i zasadami porządku przestrzennego. Są to zbiorcze i ponadlokalne programy i plany przestrzenne.

Instrumenty porządku przestrzennego pozostające w dyspozycji organów krajów związkowych omówiono na podstawie Brandenburgii i Berlina. Te dwa kraje związkowe podpisały umowę o prowadzeniu wspólnej polityki przestrzennej, wspólnym wykonywaniu zadań zleconych im odnośnie do celów i zasad porządku przestrzennego, jak i bliższej współpracy w ramach planowania regionalnego [Landesplanungsvertrag 1995, Verordnung 1996, Landesentwicklungsprogramm 1997, Verordnung 1998]. Wspólny wydział ds. porządku przestrzennego, w skład którego wchodzi przedstawiciele obydwu krajów związkowych, ma za zadanie:

- opracowanie, uchwalenie, zmianę, uzupełnienie lub kontynuację wspólnego programu rozwoju i wspólnych planów rozwoju;
- dochowanie zgodności planów regionalnych z celami i zasadami porządku przestrzennego;
- dopasowanie planów przestrzennych do wspólnych celów porządku przestrzennego;
- przeprowadzenie wspólnych procedur dotyczących porządku przestrzennego;
- przeprowadzenie uzgodnień w przypadku przedsięwzięć, które wywołują skutki w sąsiednich krajach związkowych i na terenie całego państwa.

Wspólnymi instrumentami służącymi realizacji celów i zasad porządku przestrzennego na obszarze Brandenburgii i Berlina są:

- a) program rozwoju kraju (Landesentwicklungsprogramm) – opracowanie to określa cele i zasady porządku przestrzennego, które mają znaczenie dla rozwoju obydwu krajów związkowych. Do ustaleń tego programu muszą być dostosowywane wszelkie ustalenia zawarte w planach przestrzennych na szczeblu lokalnym (np. plan zabudowy);

- b) branżowe programy (Fachliche Programme);
- c) plany rozwoju kraju (Landesentwicklungsplan) – zawierają wynikające z ustaleń programu rozwoju bardziej szczegółowe zasady i cele porządku przestrzennego. Składają się z części rysunkowej i tekstowej lub z połączenia tych dwóch form przedstawienia ustaleń. Plany te mogą być sporządzone tylko dla wybranych obszarów lub tylko dla wybranych zagadnień. W planach rozwoju kraju należy ustalić:
 - strukturę przestrzeni, wyposażenie w infrastrukturę;
 - potencjalną przestrzeń osadniczą, wolne przestrzenie przeznaczone do zachowania;
 - obszary podlegające ochronie, aby zapewnić naturalne podstawy życia;
 - centra rozwoju i obszary szczególnie wspomagane, przede wszystkim do poprawienia warunków życia.

W stosunku do tych trzech instrumentów porządku przestrzennego w Brandenburgii i Berlinie należy stosować wszelkie przepisy zawarte w federalnej ustawie o porządku przestrzennym (Raumordnungsgesetz) odnośnie do planów porządku przestrzennego, a więc przepisy zawarte w §§ od 7 do 16.

W każdym kraju związkowym instrumenty porządku przestrzennego się różnią. Różnice te nie są jednak znaczące, ponieważ przepisy krajowe dotyczące wszystkich tych instrumentów mają wspólne przepisy ramowe zawarte w federalnej ustawie o porządku przestrzennym.

PLANOWANIE REGIONALNE

Większość krajów związkowych podzieliła swój obszar na mniejsze jednostki terytorialne, będące obszarem pośrednim między gminą a krajem związkowym, zwane regionami. Regiony odgrywają dużą rolę w polityce przestrzennej, ponieważ planowanie na szczeblu regionalnym jest etapem pośrednim między polityką i porządkiem przestrzennym na szczeblu krajowym a planowaniem lokalnym na szczeblu gminy. Instrumentem porządku przestrzennego na szczeblu regionalnym są plany regionalne. Zasięgiem nie obejmują całych obszarów krajów związkowych. Należy je sporządzać tylko w tych krajach, których obszar obejmuje sploty większej liczby miejscowości centralnych najwyższego stopnia. W przypadku gdy splot większej liczby miejscowości centralnych rozpościera się poza granice danego kraju związkowego w opracowaniu planu regionalnego muszą uczestniczyć wszystkie kraje związkowe, na terenie których rozpościera się tenże splot. Plany regionalne muszą, na podstawie przepisów zawartych w § 9 ustawy o porządku przestrzennym, uwzględniać instrumenty porządku przestrzennego obowiązujące na całym obszarze danego kraju związkowego. W planach tych muszą być uwzględnione cele i zasady porządku przestrzennego zawarte w instrumentach porządku przestrzennego, które omówiono już na przykładzie Brandenburgii i Berlina. W dokumentach tych powinna następować dalsza konkretyzacja ustaleń, które dla sąsiadujących obszarów powinny być wspólnie uzgadniane. Plany regionalne są łącznikiem między instrumentami ponadlokalnego porządku przestrzennego i lokalnymi planami przestrzennymi.

PROCEDURA PORZĄDKU PRZESTRZENNEGO

Procedura porządku przestrzennego (Raumordnungsverfahren) jest szczególną procedurą polegającą na uzgodnieniu priorytetów i ustaleń występujących w ważnych dla przestrzeni planach i zabiegach realizacyjnych oraz w wymaganiach porządku przestrzennego. Przepisy regulujące tę procedurę zawarte są w § 15 federalnej ustawy o porządku przestrzennym (Raumordnungsgesetz). Poprzez tę procedurę ustala się:

- czy ważne dla przestrzeni plany i przedsięwzięcia są zgodne z wymaganiami dotyczącymi porządku przestrzennego;
- jak z punktu widzenia porządku przestrzennego plany i przedsięwzięcia o znaczeniu przestrzennym mogą być ze sobą uzgadniane i przeprowadzone.

Procedura ta polega na zbadaniu wpływu planów i kroków realizacyjnych ważnych dla przestrzeni na zasady porządku przestrzennego. Zabieg ten należy jednak przeprowadzić z ponadlokalnego punktu widzenia. Z procedury tej można zrezygnować w sytuacji gdy ocena zgodności planów i zabiegów realizacyjnych z zasadami porządku przestrzennego została w wystarczającym stopniu opracowana na innej podstawie. Ma to miejsce w szczególności, gdy plany i przedsięwzięcia:

- odpowiadają celom porządku przestrzennego;
- są sprzeczne z tymi celami;
- są zgodne lub sprzeczne z ustaleniami dostosowanego do celów porządku przestrzennego, planu użytkowania terenu lub planu zabudowy, które zostały uchwalone na podstawie przepisów Kodeksu Budowlanego (Baugesetzbuch);
- zostały uchwalone w innych ustawowych procedurach dostosowywania, w których uczestniczyły urzędy planowania krajowego.

PODSUMOWANIE

Poznanie niemieckiego systemu planowania przestrzennego niewątpliwie umożliwi ściślejszą współpracę w zakresie prowadzenia wspólnej polityki przestrzennej.

W artykule przeprowadzono analizę zasad i celów porządku przestrzennego na szczeblu europejskim, federalnym, krajów związkowych i regionalnym w Niemczech. Jest to o tyle ważne, iż ustalenia te wywierają wpływ na treści zawarte w planach przestrzennych szczebla lokalnego. Zasada pionowości wywiera także wpływ na występowanie poszczególnych instrumentów polityki przestrzennej na różnych płaszczyznach.

Tylko odpowiednio dostosowane instrumenty planistyczne spełniają wymagania rozwoju zrównoważonego. Powinny zawierać ogólne cele rozwoju, sposób postępowania umożliwiający ich realizację, jak również wdrożenie i zachowanie. W procesie określania celów rozwoju poszukiwane są realistyczne perspektywy i rozwiązania w odniesieniu do wskazanych obszarów deficytowych i konfliktowych. Cele te winny wspierać zasadę zrównoważonego rozwoju w jej aspekcie przestrzennym, jak również proeuropejską przesłankę spójności terytorialnej. Na tym etapie formułowania celów ważna jest współpraca na wszystkich szczeblach. Wynikiem prowadzonych prac jest określenie głównych celów porządku przestrzennego, w których będą zintegrowane różne wymagania

i decyzje dotyczące tego porządku na dalszych szczeblach. Na płaszczyźnie federalnej stworzone zostają zatem ramy zrównoważonego rozwoju przestrzennego, co jest celem przyszłych działań.

Generalizacja celu głównego powinna być dostosowana do stopnia zróżnicowania obszaru na dalszych płaszczyznach planowania przestrzennego. W ten sposób główne cele dla całego obszaru RFN mogą zostać sformułowane ogólniej niż główne cele dla poszczególnych krajów związkowych lub regionów. Cele porządku przestrzennego winny być integrowane na płaszczyźnie kraju związkowego i na płaszczyźnie regionalnej w obowiązujących opracowaniach planistycznych (np. plany rozwoju kraju związkowego i plany regionalne) i już na tym etapie powinny być rozwiązywane rozpoznane konflikty w sposobach użytkowania terenów. Planowanie przestrzenne wykraczające poza granice krajów związkowych i regionów musi być ujęte w wspólnym procesie planowania przez zainteresowane kraje związkowe i regiony. Należy także znaleźć wspólne rozwiązania, które są obecne w opracowaniach planistycznych danego kraju związkowego bądź regionu [Linke i in. 2010].

Szczególną rolę w niemieckim systemie planowania przestrzennego odgrywa płaszczyzna regionalna. Instrumenty planistyczne na jej płaszczyźnie (plan regionalny – Regionalplan) wywodzą się z planów rozwoju przestrzennego, które opracowano i obowiązują dla całego terytorium danego kraju związkowego. Planowanie regionalne ma na celu konkretyzację celów porządku przestrzennego, które określono w planach i programach przestrzennych w poszczególnych krajach związkowych. Umożliwia ono także gminom zgłaszanie własnych potrzeb odnośnie do przeznaczania terenów na określone cele oraz ich uwzględnianie w planach regionalnych, a co za tym idzie umożliwia także unikanie ewentualnych konfliktów na szczeblu gminnym w zakresie planowania przestrzennego. W planach regionalnych zawarte są zasady i cele porządku przestrzennego w danym regionie oraz ustalenia, które są wiążące dla wszelkich działań planistycznych na płaszczyźnie lokalnej.

PIŚMIENNICTWO

- European Spatial Development Perspective (ESDP). 1999. Komisja Europejska, Poczdam.
- Gesetz zu dem Staatsvertrag über das gemeinsame Landesentwicklungsprogramm der Länder Berlin und Brandenburg (Landesentwicklungsprogramm) und über die Änderung des Landesplanungsvertrages z dnia 9 grudnia 1997 r.
- Gesetz zum Staatsvertrag über die Aufgaben und Trägerschaft sowie Grundlagen und Verfahren der gemeinsamen Landesplanung zwischen den Ländern Berlin und Brandenburg (Landesplanungsvertrag) z dnia 4 lipca 1995 r.
- Grundgesetz für Bundesrepublik Deutschland z dnia 23 maja 1949 r.
- Hernik J., Olejniczak G., 2006. Planowanie przestrzenne w RFN. Wyd. Oficyna Wydawnicza Branta Bydgoszcz–Kraków.
- Hernik J., Wyd. Oficyna Wyd. Branta Bydgoszcz–Kraków, s. 59–89.
- Linke H.J., Köhler S., Lockemann S., Olejniczak G., 2010. Zrównoważony rozwój krajobrazów poprzez planowanie, jego realizację i monitoring. [W:] Planowanie i zagospodarowanie przestrzenne jako instrument kształtowania krajobrazów kulturowych. Red. K. Gawroński,

Raumordnungsgesetz (ROG) z dnia 18 sierpnia 1997 r.

Turowski G., 2001. Deutsch-Polnisches Handbuch der Planungsbegriffe. Verlag der ARL, Hannover.

Verordnung über den gemeinsamen Landesentwicklungsplan für den engeren Verflechtungsraum Brandenburg-Berlin z dnia 2 marca 1998 r.

Verordnung über die einheitliche Durchführung von Raumordnungsverfahren im gemeinsamen Planungsraum Berlin/Brandenburg (Gemeinsame Raumordnungsverfahrens-verordnung – GROVerfV) z dnia 24 stycznia 1996 r.

SPATIAL PLANNING SYSTEM IN GERMANY IN TERMS OF REGIONAL DEVELOPMENT

Abstract. Federal planning system is responsible for ensuring order and security of planning, as well as easing the conflicts occurring at various levels of planning. The article analyzes the principles and objectives of the spatial order of European, federal, national and regional level in Germany. It is very important that these findings have an impact on the findings of local spatial plans. The principle of verticality has also an influence on the occurrence of various policy instruments at different spatial levels.

German regional planning aim is to prioritize policy objectives, which are set out in spatial plans and programmes in the countries. It also allows municipalities to submit their own interests in respect to allocate land for specific purposes and include them in regional plans, and thus it also allows to avoid possible conflicts at local and area planning. The regional plans are set out principles and objectives of the spatial order in the region and to determine which are binding for all planning activities at local level.

Key words: spatial planning, regional policy, Federal Republic of Germany

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 18.12.2012

METODA OCENY STANU ŁADU PRZESTRZENNEGO TERENÓW CMENTARZY KOMUNALNYCH

Maria Osiekowicz, Tomasz Podciborski

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Streszczenie. W opracowaniu poruszono zagadnienia odnoszące się do przestrzeni cmentarzy komunalnych oraz ładu przestrzennego. Wybrano elementy przestrzeni istotne w kreowaniu ładu przestrzennego. Celem głównym było opracowanie metody oceny stanu ładu przestrzennego cmentarzy komunalnych oraz jej weryfikacja na wybranym obiekcie badawczym, za który do celów tego opracowania posłużył cmentarz komunalny w Zambrowie. Przedstawiona metoda pozwala na ocenę poziomu stanu ładu przestrzennego w fazie projektowania przestrzeni oraz podczas jej użytkowania. Ocena daje odpowiedź na pytania czy teren zagospodarowano prawidłowo, oraz które z elementów przestrzeni muszą się zmienić. Wyniki jej mogą być ponadto pomocne w podejmowaniu właściwych decyzji podczas prowadzenia prac rewitalizacyjnych na starych cmentarzach komunalnych.

Słowa kluczowe: przestrzeń, ład przestrzenny, cel publiczny, cmentarz komunalny

WPROWADZENIE

W różnych cywilizacjach i kulturach obrzęd pochówku zmarłych zmieniał się, przybierając różne formy. Forma ostatniej posługi uzależniona była od religii i obrzędów panujących w danym miejscu i czasie. Należy podkreślić, że temu obrzędowi poświęcano zawsze szczególną uwagę, a miejsce rytuału i pozostawiania szczątków nie było przypadkowe.

W religii chrześcijańskiej, w świetle obowiązujących przepisów prawa, najczęstszą formą pochówku jest złożenie zwłok w ziemi na cmentarzu komunalnym bądź parafialnym. Coraz częściej jednak rodziny zmarłych decydują się na kremację zwłok. Ma to znaczący wpływ na przebieg ceremonii pogrzebowej. Otwiera również nowe możliwości pozostawiania szczątków ludzkich w wyznaczonych do tego miejscach. Cmentarz, który dysponuje istotnymi walorami przyrodniczymi, takimi jak: wysoka i niska zieleń,

powierzchnie trawiaste, zbiorniki i ciekły wodne, aleje spacerowe, może być jednocześnie przestrzenią o zawężonej rekreacji [Tanaś 2008]. Według Kolbuszewskiego [1996] pod terminem cmentarz w sensie prawn-administracyjnym rozumie się wyraźnie wyodrębniony, oznaczony i delimitowany teren, przeznaczony do grzebania zmarłych, na nim zaś mogły się wyraźnie wyodrębnić w zwyczajowo przyjętej formie wizualnej [Kolbuszewski 1996]. Z kolei Karczmarek [2002] uważa, że cmentarz jest jednym z podstawowych miejsc, wokół którego zorganizowane jest życie człowieka. Jest miejscem rozmów ze zmarłymi, jak również przestrzenią kultury spotkania w byciu ku życiu [Karczmarek 2002].

Obecny sposób zagospodarowania terenów cmentarzy komunalnych i parafialnych sprawia, że przestrzeń ta wykorzystywana jest nieracjonalnie, a poziom bezpieczeństwa osób odwiedzających groby zmarłych często pozostawia wiele do życzenia.

ELEMENTY PRZESTRZENI MAJĄCE WPŁYW NA STAN ŁADU PRZESTRZENNEGO TERENÓW CMENARZY KOMUNALNYCH

Analiza przepisów prawa, literatury oraz rozważania własne pozwoliły na ustalenie listy elementów przestrzeni mających wpływ na stan ładu przestrzennego cmentarzy komunalnych. Elementy zaszeregowano do trzech grup:

- grupa 1 – bezpieczeństwo i infrastruktura techniczna: parkingi przycmentarne, układ ciągów komunikacyjnych, zagęszczenie ciągów komunikacyjnych, podział terenów komunikacyjnych na alejki główne i boczne, szerokość alejek głównych i bocznych, rodzaj nawierzchni alejek głównych i bocznych, kanalizacja burzowa, lampy oświetleniowe, miejsca ujęć wody bieżącej, monitoring;

- grupa 2 – przestrzeń zagospodarowania miejsca pochówku: pochówek tradycyjny bez kremacji, pochówek tradycyjny z kremacją, pochówek w kolumbarium – sposób pochówku skremowanych zwłok w pionowej ścianie np. ogrodzeniu cmentarza, powierzchnia zabudowy, wysokość pomnika, powierzchnia biologicznie czynna – zieleńce i kwietniki, zachowanie linii zabudowy pomnikami wzdłuż ciągów komunikacyjnych, mała architektura – ławki przy pomnikach, ukształtowanie terenu w bezpośrednim sąsiedztwie pomnika, podział na sektory i ich oznakowanie;

- grupa 3 – zieleń cmentarna i ochrona środowiska: występowanie terenów zielonych wzdłuż ciągów komunikacyjnych, wysokość zieleni (drzewa, krzewy, trawniki), rodzaj zieleni (iglasta, liściasta), segregacja odpadów, zagęszczenie pojemników na odpady, ukształtowanie terenu (możliwość rozmycia miejsca pochówku przez spływ wód opadowych), miejsca gromadzenia odpadów zielonych (liście, przekwitłe kwiaty i krzewy), ogrodzenie cmentarza zielenią wysoką od przestrzeni sąsiadującej, układ zieleni (zieleń wysoka na skraju cmentarza, zieleń niska wewnątrz cmentarza), toalety.

WSKAŹNIKI OCENY STANU ŁADU PRZESTRZENNEGO TERENÓW CMEN TARZY KOMUNALNYCH

W celu uszczegółowienia listy elementów przestrzeni mających wpływ na stan ładu przestrzennego cmentarzy komunalnych przeprowadzono badania ankietowe na grupie 100 osób – planistów, urbanistów i zarządców cmentarzy komunalnych. Kwestionariusz ankietowy zawierał trzydzieści zaproponowanych przez autorów opracowania elementów przestrzeni. Wybrane na podstawie badań ankietowych elementy przestrzeni w dalszej części opracowania nazwano wskaźnikami oceny stanu ładu przestrzennego, co posłużyło do opracowania metody oceny stanu ładu przestrzennego terenów cmentarzy komunalnych. Lista wskaźników oceny stanu ładu przestrzennego z podziałem na grupy jest następująca:

- bezpieczeństwo i infrastruktura techniczna: parkingi przy cmentarzu, układ ciągów komunikacyjnych, lampy oświetleniowe;
- przestrzeń zagospodarowania miejsca pochówku, sposób pochówku: sposób pochówku, zachowanie linii zabudowy pomnikami wzdłuż ciągów komunikacyjnych, podział na sektory i ich oznakowanie;
- zieleń cmentarna i ochrona środowiska: segregacja odpadów, zagęszczenie pojemników na odpady, ukształtowanie terenu (możliwość rozmycia miejsca pochówku przez spływ wód opadowych).

METODA I ZASADY OCENY STANU ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENI CMEN TARNEJ W ASPEKTCIE ŁADU PRZESTRZENNEGO

Do oceny stanu ładu przestrzennego terenów cmentarzy komunalnych konieczne było określenie jej mierników i opracowanie zasad jej prowadzenia. Dla ułatwienia oceny wskaźniki i mierniki oceny stanu ładu przestrzennego oraz wagi wartości poszczególnych wskaźników opracowane na podstawie badań ankietowych zestawiono na karcie oceny stanu ładu przestrzennego. Wzór takiej karty ze wskaźnikami i ich miernikami oraz wartości poszczególnych wag przedstawiono w tabeli 1. Podano także zasady oceny stanu ładu przestrzennego cmentarzy komunalnych. Proponuje się ją prowadzić z podziałem przestrzeni cmentarza na podstawowe pola badawcze; za podstawowe pole badawcze proponuje się przyjąć jeden sektor cmentarza wydzielony alejkami głównymi; miejsce, z którego dokonywana będzie ocena, powinno znajdować się w punkcie przecięcia się przekątnych wyznaczonego podstawowego pola badawczego; w przypadku braku sektorów teren cmentarza należy podzielić na figury kształtem zbliżone do kwadratu, o podobnej powierzchni, a ocenę należy prowadzić w punktach obserwacyjnych znajdujących się w punkcie przecięcia przekątnych wyznaczonej figury.

Tabela 1. Karta oceny stanu ładu przestrzennego cmentarza komunalnego – wzór
 Table 1. Card of assessment spatial order municipal cemetery – exemplar

Karta oceny stanu ładu przestrzennego cmentarza komunalnego Card of assessment spatial order municipal cemetery				
Dane adresowe i lokalizacyjne Address data and locational	województwo province	nr pola podstawowego Number of basic field		
	Miejscowość, ulica Locality, street	Współczynnik korygujący (X) Ratio correcting (X)	Wartość $P \cdot X$ Value $P \cdot X$	
Nazwa wskaźnika Name of indicator	Wartość miernika – punktacja (P) Value of meter – drafting of the clauses (P)			
1	2	3	4	5
Parkingi przy cmentarzu Cemetery parkins	utwardzone, w bezpośrednim sąsiedztwie cmentarza, z wydzielonymi miejscami parkingowymi hardened, in direct neighborhood of cemetery, with given off parking places	2		
	nietwardzone, brak wydzielonych miejsc, oddzielone od cmentarza unhardened, lack of given off place, from cemetery separated	1	0,125	
	brak lack	0		
Układ ciągów komunikacyjnych Match of communication pull	czytelny, łatwa orientacja, dzielą na sektory readable, simple orientation, they divide on sectors	2		
	mało czytelny, brak podziału na sektor little readable, lack of distribution on sectors	1	0,116	
	brak wyznaczonych ciągów lack pulls indicated	0		
Lampy oświetleniowe Lamps	oddalone od siebie nie więcej niż 30 m outlying not more than 30 m	2		
	oddalone od siebie o więcej niż 30 m about more outlying than 30 m	1	0,108	
	brak lack	0		
Sposób pochówku Manner of sheltering	występowanie trzech różnych form pochówku occurrence three form of different sheltering	2		
	brak jednego z wyżej wymienionych sposobów lack one of highly mentioned manner	1		
	brak zróżnicowania miejsc w sektorze ze względu na rodzaj pochówku lack of disparity of place in sector from the point of view of kind of sheltering	0	0,089	

cd. tabeli 1
cont. table 1

1	2	3	4	5
Zachowanie linii zabudowy pomnikami wzdłuż ciągów komunikacyjnych Behavior of line of building along communication pulls monuments	pomniki w wyznaczonych miejscach, tworzą „linię zabudowy” monuments in places indicated buildings "line" brak zachowanej „linii zabudowy” pomnikami lack maintained "line building " monument zabudowa przypadkowa, chaotyczna accidental building, chaotic	2 1 0	0,090	
Podział na sektory Distribution on sectors and marking	sektory wydzielone i oznakowane sectors given off and mark sektory wydzielone, brak oznakowania sectors given off, lack of marking brak podziału na sektory lack of distribution on sectors	2 1 0	0,107	
Segregacja odpadów Segregation of waste	możliwość segregacji na: szklane, plastikowe, metalowe i organiczne capability of segregation on glass, plastic, metal and organic możliwość segregacji, brak jednego z wyżej wymienionych odpadów capability of segregation, lack one of highly mentioned waste brak możliwości segregacji lack of capability of segregation	2 1 0	0,126	
Zagęszczenie pojemników na odpady Condensing of container on wastes	jedno miejsce gromadzenia odpadów na sektor one place of stockpiling of waste on sector więcej niż jedno miejsce gromadzenia odpadów na terenie cmentarza more than one place of stockpiling of waste in the area of cemetery jedno miejsce gromadzenia odpadów na terenie cmentarza one place of stockpiling of waste in the area of cemetery	2 1 0	0,117	
Ukształtowanie terenu Forming of field	nachylenie $0,00\% \leq n < 5,00\%$ inclination $0,00\% \leq n < 5,00\%$ nachylenie $5,00\% \leq n < 10,00\%$ inclination $5,00\% \leq n < 10,00\%$ nachylenie $10,00\% \leq n$ inclination $10,00\% \leq n$	2 1 0	0,122	

$$\Sigma = P \cdot X$$

Osoba wypełniająca Person fulfilling	Klasa atrakcyjności Class of attractiveness	Kolor Color	Przedziały Partitions
Imię Name	I	brązowy brown	$0,000 \leq x < 0,500$
Nazwisko Surname	II	czerwony red	$0,500 \leq x < 1,000$
Data Date	III	pomarańczowy orange	$1,000 \leq x < 1,500$
Uzyskana klasa atrakcyjności Gotten class of attractiveness	IV	żółty yellow	$1,500 \leq x \leq 2,000$

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

W zależności od uzyskanej liczby punktów w danym sektorze, które przyznano na podstawie dziewięciu wskaźników i ich mierników zamieszczonych w karcie oceny stanu ładu przestrzennego cmentarza komunalnego, należy zaszerzować dany sektor do jednej z czterech klas ładu przestrzennego. Wartość ostateczną otrzymujemy mnożąc wartość danego miernika przez wagę przyporządkowaną danemu wskaźnikowi. Tak wyliczone wartości dla dziewięciu wskaźników sumujemy otrzymując wartość $\Sigma = P \cdot X$.

Maksymalna liczba punktów, którą może uzyskać dany sektor, wynosi dwa. Poszczególne „stany” ładu przestrzennego przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Klasy stanu ładu przestrzennego
Table 2. Classes of spatial order

Klasa ładu przestrzennego Class of spatial order	Kolor Color	Przedziały Partitions	Stan ładu przestrzennego State of spatial order
I	brązowy brown	$0,000 \leq x < 0,500$	niska harmonia oraz niski stan ładu przestrzennego na terenie badanego pola podstawowego cmentarza komunalnego low harmony and low state of spatial order in the area of researched basic field of municipal cemetery
II	czerwony red	$0,500 \leq x < 1,000$	średnia harmonia oraz średni stan ładu przestrzennego na terenie badanego pola podstawowego cmentarza komunalnego average harmony and average state of spatial order in the area of researched basic field of municipal cemetery
III	pomarańczowy orange	$1,000 \leq x < 1,500$	wysoka harmonia oraz wysoki stan ładu przestrzennego na terenie badanego pola podstawowego cmentarza komunalnego high harmony and high state of spatial order in the area of researched basic field municipal
IV	żółty yellow	$1,500 \leq x \leq 2,000$	bardzo wysoka harmonia oraz bardzo wysoki stan ładu przestrzennego na terenie badanego pola podstawowego cmentarza komunalnego very high harmony and high state of spatial order in the area of researched basic field of municipal cemetery very

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

OPIS OBSZARU BADAWCZEGO, WERYFIKACJA METODY NA WYBRANYM PRZYKŁADZIE

Cmentarz komunalny w Zambrowie powstał w 1973 r. i zajmuje powierzchnię ok. 3,75 ha. Obecnie jest prawnie zamknięty z uwagi na znikomą liczbę miejsc grzebalnych.

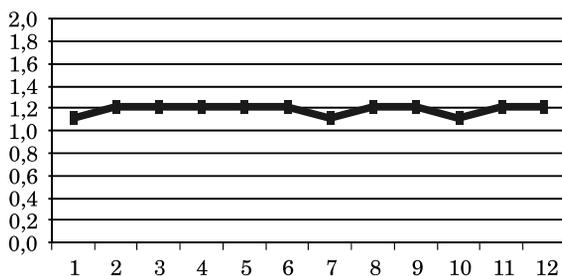
Na ocenianym cmentarzu występują groby ziemne podwójne i rodzinne piętrowe. Groby zlokalizowane są w układzie „głowy do głów”, co umożliwiło wykonanie szerszych i dogodniejszych przejść pomiędzy nimi. Układ komunikacyjny cmentarza wyznacza poszczególne sektory i ułatwia orientację w przestrzeni. Wszystkie układy sieciowe, zarówno

w zakresie zaopatrzenia w wodę, jak również w energię elektryczną spełniają podstawowe wymogi techniczne. Nieznaczne różnice poziomów terenu zabezpieczono skarpami, a na ciągach pieszych zaprojektowano schody. Spadki podłużne istniejących ciągów nawiązują do naturalnego ukształtowania terenu.

Ocenę stanu ładu przestrzennego cmentarza komunalnego w Zambrowie przeprowadzono na obszarze dwunastu sektorów.

W miejscu przecięcia przekątnych sektora przeprowadzono ocenę ładu przestrzennego terenu cmentarza za pomocą kart oceny stanu ładu przestrzennego.

Na rysunku 1 przedstawiono zbiorcze zestawienie punktów uzyskanych we wszystkich dwunastu sektorach cmentarza. Na osi pionowej przedstawioną liczbę uzyskanych punktów, a na osi poziomej – kolejne sektory od 1 do 12.



Rys. 1. Zestawienie wyników oceny stanu ładu przestrzennego cmentarza komunalnego w Zambrowie

Fig. 1. Juxtaposition of result of estimate of state order spatial municipal cemetery in Zambrow

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Po przeprowadzonej ocenie można stwierdzić, że stan ładu przestrzennego cmentarza komunalnego w Zambrowie, w 12 ocenianych sektorach, kształtuje się na porównywalnym średnim poziomie ładu przestrzennego. W dziewięciu sektorach uzyskano wartość wskaźnika ładu przestrzennego na poziomie 1,220 punktu, natomiast w trzech pozostałych sektorach (1, 7 i 10) na poziomie 1,113. Mniejsza wartość wskaźnika spowodowana była brakiem oznakowania ocenianych sektorów i wpłynęła na obniżenie stanu ładu estetycznego. W wyznaczonych przedziałach punktowych wszystkie pola podstawowe uzyskały III klasę stanu ładu przestrzennego. Świadczy to o dużej harmonii i wysokim stanie ładu przestrzennego.

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, iż w przypadku ujednoczenia przestrzeni cmentarza możliwe jest przeprowadzenie oceny stanu ładu przestrzennego tylko w sektorze reprezentatywnym dla danego terenu.

PODSUMOWANIE

Na podstawie analizy przepisów prawa z zakresu poruszanej tematyki, badań ankietowych, rozważań własnych i weryfikacji autorskiej metody opracowanej do celów tej pracy można sformułować następujące wnioski:

- przestrzeń terenów cmentarnych charakteryzują i cechują indywidualne i swoiste dla tego typu inwestycji wymogi, które są nietypowe dla innych inwestycji publicznych;
- zmiany zachodzące w mentalności, kulturze i sposobie pochówków wymuszają na projektantach terenów cmentarnych wyznaczanie miejsc grzebania zwłok w różnej formie, jako: grobowców, pojedynczych pomników, płyt nagrobkowych i kolumbarium;
- tereny cmentarzy komunalnych muszą cechować się wybiórczą infrastrukturą techniczną niezbędną do właściwego funkcjonowania nekropolii;
- opracowana metoda analizy stanu ładu przestrzennego terenów cmentarnych może posłużyć do oceny całego cmentarza lub też wybranego jego fragmentu;
- w wyniku weryfikacji metody na wybranym obiekcie badawczym stwierdzono, iż wystarczająca jest analiza stanu ładu przestrzennego wybranego charakterystycznego dla danego cmentarza pola badawczego;
- opracowana metoda pozwala na ocenę stanu ładu przestrzennego istniejącego cmentarza komunalnego oraz na przeprowadzenie weryfikacji poprawności projektu zagospodarowania terenów nowo realizowanych cmentarzy komunalnych;
- w wyniku przeprowadzonej analizy stanu ładu przestrzennego za pomocą metody opracowanej na potrzeby tej pracy stwierdzono, iż w skali czterostopniowej wydzielonych klas ładu przestrzennego 12 ocenianych sektorów cmentarza komunalnego w Zambrowie zakwalifikowano do III klasy ładu przestrzennego;
- elementami negatywnie wpływającymi na stan ładu przestrzennego na analizowanym terenie cmentarza komunalnego w Zambrowie był brak segregacji odpadów, brak utwardzonego parkingu z wydzielonymi miejscami postojowymi w bezpośrednim sąsiedztwie cmentarza oraz chaotycznie rozmieszczone elementy małej architektury;
- w istniejącym układzie przestrzennym cmentarza zaleca się wprowadzenie wyraźniejszego oznakowania sektorów.

PIŚMIENNICTWO

- Kaczmarek J., 2002. Nekropolie jako przestrzeń kultury, [W:] *Kultura jako przedmiot badań geograficznych*. Red. E. Orłowska, Studia teoretyczne i regionalne, Oddział Wrocławski PTG, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, s. 75–86.
- Kolbuszewski J., 1996. *Cmentarze*. Wyd. Dolnośląskie, Wrocław.
- Tanaś S., 2008. *Przestrzeń turystyczna cmentarzy. Wstęp do tanatoturystyki*. Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

ELABORATION METHOD OF THE STATE OF THE SPECIAL HARMONY OF GROUNDS OF MUNICIPAL CEMETERIES

Abstract. This study presents problems connected with the space of municipal cemeteries and the spatial harmony. The elaboration of a method of the evaluation of the state of the special harmony of municipal cemeteries with the verification of the method on the chosen research object was a main aim of this study. As the object, the municipal cemetery in Zambrów was used. The author's method of the evaluation of the state of the spatial harmony of grounds of municipal cemeteries, presented in this study, lets on the evaluation of the level of the state of the spatial harmony of these grounds in -phase of designing of the space as well as during its use. The carried out evaluation answers the questions: if the ground was brought into cultivation correctly and which elements of the space must be changed. Moreover, results of the evaluation can be helpful in making of proper decisions during the revitalization works on the ground of old municipal cemeteries.

Key words: the space, the spatial harmony, the public aim municipal cemetery

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 16.05.2013

OCENA ATRAKCYJNOŚCI PRZESTRZENI PARKU MIEJSKIEGO W OSTROŁĘCE

Tomasz Podciborski, Magdalena Krukowska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Streszczenie. W opracowaniu poruszono zagadnienia odnoszące się do miejskiej przestrzeni parkowej. W wyniku przeprowadzonych badań wybrano elementy przestrzeni mające wpływ na atrakcyjność opisywanego terenu. Posłużyły one do opracowania metody oceny atrakcyjności parków miejskich. W dalszej części opracowaną metodę zweryfikowano na wybranym obiekcie badawczym. Stwierdzono, że przedstawiona metoda pozwala na przeprowadzenie oceny poziomu atrakcyjności tych terenów w fazie projektowania przestrzeni oraz podczas jej użytkowania. Z jej pomocą można uzyskać odpowiedzi: czy teren zagospodarowano prawidłowo, i które z elementów przestrzeni muszą zostać zmienione. Wyniki oceny mogą być ponadto pomocne w podejmowaniu właściwych decyzji podczas prowadzenia prac rewitalizacyjnych.

Słowa kluczowe: przestrzeń, przestrzeń parkowa, ocena atrakcyjności przestrzeni parkowej

WPROWADZENIE

Krajobraz miejski tworzony jest głównie przez człowieka. Zachowanie naturalnych lub zbliżonych do naturalnych ekosystemów ma duże znaczenie w kształtowaniu warunków jego życia, a tereny zielone w mieście powinny spełniać rolę zarówno wypoczynkową, jak i estetyczną. Kształtowanie krajobrazu jest działaniem nie tylko przyrodniczo-technicznym, ale przede wszystkim socjoterapeutycznym, a odpowiednio zaprojektowana i utrzymana roślinność parkowa powinna dawać możliwość wytchnienia na łonie natury. Parki czy zieleńce powinny być otoczone roślinnością, która izoluje ten obszar od kurzu i hałasu z przylegających ulic. Należy pamiętać o pozostawieniu przerw widokowych w obsadzeniach, które będą zachęcać do wejścia i odpoczynku. Przy projektowaniu zieleni niezbędne jest szczegółowe poznanie terenu, charakteru miejsca oraz potrzeb

jego użytkowników. Dopiero wówczas można przystąpić do poszukiwania odpowiedniego kierunku zagospodarowania i wcielać w życie nawet najśmielsze projekty.

Celem głównym było opracowanie metody oceny atrakcyjności parków miejskich. Wyniki oceny za pomocą opracowanej metody powinny dawać odpowiedź na pytania, jaki jest poziom atrakcyjności ocenianego parku i czy jego obszar nie powinien być poddany pracom rewitalizacyjnym.

PRZESTRZEŃ

Przestrzeń jest to zbiór elementów otaczających człowieka, wywołujących w jego umyśle różne odczucia. Odpowiednia konfiguracja jej składowych pozwala na pobudzenie pozytywnych doznań estetycznych i podnosi poziom samopoczucia, zapewniając poczucie bezpieczeństwa. Prawidłowo zaprojektowana przestrzeń staje się dla jej użytkownika czytelniejsza i przyjaźniejsza, a poruszanie się w niej – łatwiejsze. Przestrzeń, w której zachodzi zjawisko autokorelacji dodatniej staje się również przestrzenią o większej wartości ekonomicznej.

Zadaniem miasta, jako pewnego rodzaju organizmu, jest zapewnienie odpowiednich warunków bytu ludziom, czyli zaspokajanie ich potrzeb zarówno fizycznych, jak i społecznych. Bardzo ważna jest potrzeba kontaktu z naturą, która może wynikać z upodobań lub chęci odpoczynku. Pozytywny wpływ natury na człowieka jest nie do podważenia, ponieważ skutkuje redukcją stresu oraz większą koncentracją na zadania życiowe. Ma to ogromne znaczenie dla współczesnego człowieka, którego styl życia jest bardzo stresogenny [Lis 2005].

Zdaniem wielu badaczy, środowisko naturalne oraz jego poszczególne składowe przestrzegane są przez ludzi jako bardziej interesujące niż krajobraz kulturowy. Jednak elementy charakterystyczne dla przyrody wprowadzone w krajobraz miejski stanowią jedynie namiastkę natury w środowisku miejskim. Taką rolę mają tereny zieleni miejskiej, których nie można nazwać naturalnymi siedliskami. Na terenie miasta, gdzie stale rośnie gęstość zabudowy, brakuje miejsca na naturalne środowisko. Krajobraz zbliżony do naturalnego, występujący w mieście, staje się krajobrazem o ogromnej wartości dla mieszkańca miasta [Bell i in. 2004].

Zwrócić należy uwagę na fakt, że przestrzeń parków miejskich jest częścią przestrzeni publicznej, której definicję prawną podano w Ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym [Dz.U. 2003 nr 80 poz. 717, z późn. zm.]. Przestrzeń ta definiowana jest jako: „obszar o szczególnym znaczeniu dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia i sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne”. Jak widać z przytoczonej definicji, jednym z zadań przestrzeni publicznej jest zaspokojenie szeroko rozumianych potrzeb kulturowych i społecznych jej użytkowników. Biorąc to pod uwagę, należy stwierdzić, że tworzenie i zagospodarowywanie terenów zielonych w mieście jest zadaniem wymagającym różnicowanego podejścia ze względu na wieloraki charakter przestrzeni miejskiej oraz różne potrzeby społeczne jej użytkowników. Głównym wyzwaniem postawionym architektom lub urbanistom w gospodarowaniu przestrzenią jest właściwa lokalizacja oraz

odpowiednia liczba terenów zielonych w stosunku do obszaru miasta. Biorąc pod uwagę aspekty przyrodnicze, lokalizacja terenów zieleni powinna zapewnić ciągłość systemu ekologicznego miasta. Rozwijanie przestrzeni miejskiej zgodnie z zasadami ekorozwoju daje możliwość osiągnięcia wysokiej jakości życia z równoczesnym zachowaniem równowagi przyrodniczej w środowisku miejskim [Matuszkiewicz 1992].

PARKI

Ewolucja parku trwa nieprzerwanie od setek lat, jako że jego forma i funkcja, a także definicja przechodziły nieustanne zmiany. W obecnych czasach przed parkiem miejskim stoją nowe, nieznane dotychczas wyzwania. Indywidualne wymagania każdego z użytkowników utrudniają opracowanie wytycznych do kształtowania terenów zieleni. Parki miejskie, niemodernizowane od wielu lat, nie wzbudzają już tak dużego zainteresowania ze strony mieszkańców jak kiedyś.

Zadaniem, które stawia się współczesnym parkom, jest stworzenie odpowiednich warunków do wypoczynku o charakterze indywidualnym oraz niezorganizowanym. Wymagania użytkowników parków są bardzo różnorodne. Część z odwiedzających pragnie spędzić czas w ciszy i oderwaniu od codziennego zgiełku, inni zaś traktują park jako miejsce czynnego spędzania czasu i aktywnej rozrywki. Przez wzgląd na różne wymagania użytkowników, wydzielane są w parku części o różnej funkcji. Przeważają obszary przeznaczone na spacerowanie oraz służące wypoczynkowi biernemu, występują także części przewidziane wyłącznie dla dzieci i ich opiekunów, miejsca z ławkami, niekiedy możemy spotkać tam również widownie amfiteatralne wokół sceny lub muszli koncertowej [Borc 2000].

Borc [2000] ze względu na wielkość parków wprowadziła następujący ich podział:

- parki centralne – przeznaczone są dla mieszkańców całego miasta; zakłada się je zwykle w dużych miastach, na większych obszarach ok. 15–20 ha, a nawet większych, przyjmując normę 2 m² na jednego mieszkańca. W starszych miastach położone są zwykle na peryferiach. Zakłada się, że parki centralne powinny mieć charakter reprezentacyjny, w związku z wysokimi kosztami utrzymania ich rola obecnie maleje;
- parki dzielnicowe – zakładane są zwykle na mniejszych powierzchniach, przeciętnie 5–10 ha; powinny być racjonalnie rozmieszczone na terenie miasta, tak aby były jak najbardziej dostępne dla mieszkańców. Pożądane jest przy tym, aby były połączone pasami zieleni, co wpływa na ich rolę klimatyczno-biologiczną (wentylacja miasta) oraz na estetykę miasta. Mogą mieć charakter regularny lub krajobrazowy, na wzór krajobrazu naturalnego;
- parki kultury i wypoczynku – tzw. parki ludowe. Ich rola obecnie wzrasta. szczególna odmiana parków miejskich, zakładane są zwykle na dużych obszarach od 20 do kilkuset ha. Przeznaczone są głównie do czynnego wypoczynku, masowych zabaw i imprez kulturalnych. W wielkich miastach stanowią uzupełnienie miejskich urządzeń kulturalno-oświatowych. Przewiduje się tam takie formy wypoczynku jak: wystawy, odczyty, czytelnie, kino, kręgi taneczne, wesole miasteczko, boiska sportowe, baseny, lodowiska, tory rowerowe, solaria, place zabaw, koleжки dziecięce. W Polsce przykłady takie stanowią mogą parki kultury i wypoczynku w Chorzowie, w Łodzi i w Bydgoszczy.

WYBÓR ELEMENTÓW PRZESTRZENI MAJĄCYCH WPLYW NA ATRAKCYJNOŚĆ PARKÓW MIEJSKICH

Zarządzanie zielenią miejską jest skomplikowanym działaniem polegającym na umiejętnym dysponowaniu zasobami przyrodniczymi po to, by uzyskać korzyści gospodarcze, a także zaspokoić potrzeby społeczne w zakresie wypoczynku i rekreacji oraz zrealizować cele edukacyjne.

Poglądy społeczeństwa, priorytety i poziom akceptacji kierunku działania mogą się zmieniać, dlatego warto sprawdzać postrzeganie zmian na obszarach zielonych przez ich użytkowników. Na potrzeby opracowania przeprowadzono wywiad wśród użytkowników parku miejskiego w Ostrołęce. Na tej podstawie sporządzono listę dziesięciu elementów przestrzeni wymienianych najczęściej przez ankietowanych i mających według nich największe znaczenie dla atrakcyjności przestrzeni parkowej. Następnie wybrane elementy przestrzeni zestawiono w formie ankiety.

W badaniach ankietowych uczestniczyło 100 osób. Ankietę przeprowadzono w kilku punktach parku, a ankietowani mieli za zadanie określić wpływ każdego elementu przestrzeni na kreowanie atrakcyjności przestrzeni parkowej poprzez wstawienie znaku „X” w odpowiedniej komórce tabeli.

Na podstawie wyników badań ankietowych sporządzono listę elementów przestrzeni wpływających na atrakcyjność parku. W dalszej części opracowania elementy te nazwano wskaźnikami oceny atrakcyjności przestrzeni parkowej. Ich lista przedstawia się następująco:

1. Rodzaj nawierzchni alejek głównych.
2. Stan nawierzchni alejek głównych.
3. Szerokość alejek głównych.
4. Łatamie i ich lokalizacja.
5. Kosze na śmieci i ich lokalizacja.
6. Ławki i ich lokalizacja.
7. Stan techniczny ławek.
8. Zieleń wysoka i jej stan.
9. Zieleń niska i jej stan.
10. Inne elementy małej architektury.

MIERNIKI OCENY ATRAKCYJNOŚCI PRZESTRZENI PARKOWEJ

Do 10 wyłonionych wcześniej wskaźników opracowano mierniki, przypisując wybranym elementom przestrzeni różną liczbę punktów za różne stany. Mierniki miały wartość od 0 do 2 punktów. Wartość najniższa (0 pkt) występuje w sytuacji negatywnego wpływu elementu przestrzeni na atrakcyjność przestrzeni parkowej, natomiast wartość najwyższa (2 pkt), gdy dany wskaźnik wpływa pozytywnie na atrakcyjność parku. Wartości mierników dla ich wskaźników za poszczególne stany przedstawiają się następująco:

1. Rodzaj nawierzchni alejek głównych:
 - nawierzchnia brukowa – 2 pkt;
 - nawierzchnia utwardzona – 1 pkt;

- nawierzchnia nieutwardzona (gruntowa) – 0 pkt.
- 2. Stan nawierzchni alejek głównych:
 - nawierzchnia w dobrym stanie technicznym – 2 pkt;
 - nawierzchnia w średnim stanie technicznym – 1 pkt;
 - nawierzchnia w złym stanie technicznym – 0 pkt.
- 3. Szerokość alejek głównych:
 - > 3,0 m i więcej – 2 pkt;
 - 1,5 m – 3,0 m – 1 pkt;
 - < 1,5 m – 0 pkt.
- 4. Latarnie i ich lokalizacja:
 - < 25,0 m – 2 pkt;
 - 25,0 m – 35,0 m – 1 pkt;
 - > 35,0 m lub ich brak – 0 pkt.
- 5. Kosze na śmieci i ich lokalizacja:
 - < 20,0 m – 2 pkt;
 - 20,0 m – 30,0 m – 1 pkt;
 - > 30,0 m lub ich brak – 0 pkt.
- 6. Ławki i ich lokalizacja:
 - < 15,0 m – 2 pkt;
 - 15,0 m – 25,0 m – 1 pkt;
 - > 25 m lub ich brak – 0 pkt.
- 7. Stan techniczny ławek:
 - ławki w dobrym stanie technicznym – 2 pkt;
 - ławki w średnim stanie technicznym – 1 pkt;
 - ławki w złym stanie technicznym lub ich brak – 0 pkt.
- 8. Zieleń wysoka i jej stan:
 - zieleń wysoka w stanie dobrym – 2 pkt;
 - zieleń wysoka w stanie średnim – 1 pkt;
 - zieleń wysoka w stanie złym lub jej brak – 0 pkt.
- 9. Zieleń niska i jej stan:
 - zieleń niska w stanie dobrym – 2 pkt;
 - zieleń niska w stanie średnim – 1 pkt;
 - zieleń niska w stanie złym lub jej brak – 0 pkt.
- 10. Inne elementy małej architektury:
 - inne elementy małej architektury w dobrym stanie technicznym – 2 pkt;
 - inne elementy małej architektury w średnim stanie technicznym – 1 pkt;
 - inne elementy małej architektury w złym stanie technicznym lub ich brak – 0 pkt.

ZASADY OCENY ATRAKCYJNOŚCI PRZESTRZENI PARKOWEJ

Do oceny atrakcyjności przestrzeni parkowej proponowana jest metoda opracowana przez autorów. Polega na wydzieleniu obszarów parku (pól podstawowych), które zostaną szczegółowo ocenione z zastosowaniem skali będącej funkcją określającą związek między badaną cechą a liczbą punktów przyznawanych za jej stan. Wielkość oraz kształt pola

podstawowego powinny być uzależnione od przebiegu alejek głównych lub odmiennego sposobu wykorzystania przestrzeni. W ramach przeprowadzanej oceny należy konkretnym wskaźnikom ujętym w ocenie przypisać określone wartości punktowe (ich mierniki). Suma wartości poszczególnych mierników wyznaczy stopień atrakcyjności ocenianego obszaru.

Istotnym elementem oceny atrakcyjności terenu jest uzyskanie rzetelnych i obiektywnych informacji dotyczących jego stanu. W tym celu autorzy opracowania proponują sporządzanie indywidualnych kart oceny, w ramach których zamieszczone zostaną wskaźniki oceny atrakcyjności przestrzeni parkowej wraz z ich wagami oraz wartości punktowe mierników przedstawione w tym opracowaniu (tab. 1).

Propozycja przedziałów klas ładu przestrzennego w zależności od stanu zagospodarowania przestrzeni przedstawia się następująco:

- (klasa I) bardzo wysoki poziom atrakcyjności – $15,00 \leq x \leq 20,00$;
- (klasa II) wysoki poziom atrakcyjności – $10,00 \leq x \leq 15,00$;
- (klasa III) średni poziom atrakcyjności – $5,00 \leq x < 10,00$;
- (klasa IV) niski poziom atrakcyjności – $0,00 \leq x < 5,00$.

Tabela 1. Karta oceny atrakcyjności przestrzeni parkowej

Table 1. Card of estimate of attractiveness of park area

Dane adresowe i lokalizacyjne Address data and locational	Województwo Province			
	Miejscowość, ulica Locality, street			
1	2	3	4	5
Nazwa wskaźnika Name of indicator	Wartość miernika – punktacja (P) Value of meter – drafting of the clauses (P)			Wartość Value
Rodzaj nawierzchni alejek głównych Kind of pavement of main boulevard	nawierzchnia brukowa pavement hardened	2		
	nawierzchnia utwardzona pavement hardened	1		
	nawierzchnia nieutwardzona (gruntowa) pavement unhardened	0		
Stan nawierzchni alejek głównych State of condition of main boulevard	nawierzchnia w dobrym stanie technicznym pavement in technical practicability	2		
	nawierzchnia w średnim stanie technicznym pavement will become technical in average	1		
	nawierzchnia w złym stanie technicznym pavement in technical bad condition	0		
Szerokość alejek głównych Width of main boulevard	> 3,0 m	2		
	1,5–3,0 m	1		
	< 1,5 m	0		
Latarnie i ich lokalizacja Lanterns and localization	< 25,0 m	2		
	> 35,0 m lub ich brak (or lack)	0		

cd. tabeli 1
cont. table 1

1	2	3	4	5
Kosze na śmieci i ich lokalizacja Baskets on garbage and localization	< 20,0 m 20,0–30,0 m > 30,0 m lub ich brak (or lack)	2 1 0		
Ławki i ich lokalizacja	< 15,0 m 15,0–25,0 m > 25 m lub ich brak (or lack)	2 1 0		
Stan techniczny ławek Technical condition of chair	ławki w dobrym stanie technicznym chairs in technical practicability ławki w średnim stanie technicznym chairs in average technical condition ławki w złym stanie technicznym lub ich brak chairs in technical bad condition or lack	2 1 0		
Zieleń wysoka i jej stan Green end condition	zieleń wysoka w stanie dobrym green in good order zieleń wysoka w stanie średnim green in average condition zieleń wysoka w stanie złym lub jej brak green bad condition or lack	2 1 0		
Zieleń niska i jej stan Green and condition	zieleń niska w stanie dobrym green in good order zieleń niska w stanie średnim green in average condition zieleń niska w stanie złym lub jej brak green in bad condition or lack	2 1 0		
Inne elementy małej architektury Other elements of small architecture	inne elementy małej architektury w dobrym stanie technicznym other elements of small architecture in technical practicability inne elementy małej architektury w średnim stanie technicznym other elements of small architecture in average technical condition inne elementy małej architektury w złym stanie technicznym lub ich brak other elements of small architecture in technical bad condition or lack	2 1 0		
Σ				
Osoba wypełniająca Person fulfilling	Klasa atrakcyjności Class of attractiveness	Kolor Color	Przedziały Partitions	
Imię Name	I	zielony green	$15,00 \leq x \leq 20,00$	
Nazwisko Surname	II	żółty yellow	$10,00 \leq x < 15,00$	
Data Date	III	pomarańczowy orange	$5,00 \leq x < 10,00$	
Uzyskana klasa atrakcyjności Gotten class of attractiveness	IV	czerwony red	$0,0 \leq x < 5,0$	

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

OCENA ATRAKCYJNOŚCI PARKU MIEJSKIEGO W OSTROŁĘCE

Park miejski w Ostrołęce położony jest w centralnej części miasta między ulicami Traugutta (droga krajowa nr 61) a ulicą Piłsudskiego, które wyznaczają jego granice w kierunku północ-południe. Od zachodu granice wyznacza ul. Parkowa, a od wschodu ul. Celulozowa. Tak wydzielony park zajmuje powierzchnię ponad 8 ha.

Przestrzeń parku można podzielić na dwie główne części: północną i południową. Południowa jest miejscem często odwiedzianym przez mieszkańców Ostrołęki. W centralnym punkcie obiektu znajduje się fontanna z figurą Kurpianek w strojach ludowych. Posąg znajduje się obecnie w złym stanie technicznym i estetycznym z powodu licznych objawów wandalizmu. Ta część parku jest bardziej przyjazna mieszkańcom Ostrołęki. Znajdują się tu różnorakie gatunki drzew i krzewów zarówno liściastych, jak i iglastych. Drzewa wprowadzają konieczne zacienienie, nie wywołując przy tym braku poczucia bezpieczeństwa poprzez ograniczenie przejrzystości terenu. Przestrzeń jest zorganizowana i sprawia wrażenie ładu i porządku. W północnej części parku znajdują się gęsto rozmieszczone sosny. W ich gałęziach zagnieździło się ptactwo, głównie kawki. Mała przejrzystość terenu spowodowana dużą liczbą drzew wzbudza poczucie braku bezpieczeństwa u przechodniów i użytkowników parku. Północna część parku jest przestrzenią niezagospodarowaną, podzieloną jedynie chodnikami prowadzącymi do szkół lub miejsc zamieszkania. Zły stan nawierzchni wyklucza rekreacyjną czy wypoczynkową rolę tego terenu. Północna część parku pełni głównie funkcję komunikacyjną, a użytkownikami jej są najczęściej przechodnie. We wschodniej części parku znajduje się nowo wybudowany plac zabaw dla dzieci. Jego kształt zbliżony jest do nieregularnego wieloboku. Teren ogrodzono. Wewnątrz ogrodzenia znajdują się trawniki służące rekreacji, natomiast wokół wykonano nasadzenia krzewów ozdobnych. Przy każdym wejściu na plac zabaw umieszczony jest regulamin placu. Park jest największym terenem zielonym w mieście przeznaczonym do wypoczynku i rozrywki. Miejscem, gdzie powinny odbywać się imprezy kulturalno-oświatowe oraz niedzielne spotkania rodzinne.

Ocena stanu ładu przestrzennego parku miejskiego w Ostrołęce przeprowadzono za pomocą opisanych wcześniej wskaźników i mierników. Teren na potrzeby oceny podzielono na 18 pól podstawowych, wykorzystując do tego główne alejki parkowe. Podczas wywiadu terenowego dla każdego pola podstawowego wypełniono indywidualną kartę oceny atrakcyjności przestrzeni parkowej (tab. 1). W tabeli 2 i tabeli 3 przedstawiono wyliczenia sporządzone z indywidualnych kart oceny, natomiast na rysunku 1 graficzną interpretację wyników z przeprowadzonej oceny. Można stwierdzić, że do pierwszej klasy stanu ładu przestrzennego zaklasyfikowano trzy pola podstawowe, do drugiej – dziewięć, do trzeciej cztery, a najniższą klasę ładu przestrzennego uzyskały dwa pola podstawowe.

PODSUMOWANIE

W mieście ogromną rolę odgrywa ład przestrzenny, który oznacza harmonijny układ elementów przestrzeni z uwzględnieniem powiązań między poszczególnymi jej elementami. W celu wzmocnienia poziomu stanu ładu przestrzennego jednocześnie trzeba brać

Tabela 2. Uproszczona karta oceny (pola podstawowe I–IX)
Table 2. Simplified card of state (basic fields I–IX)

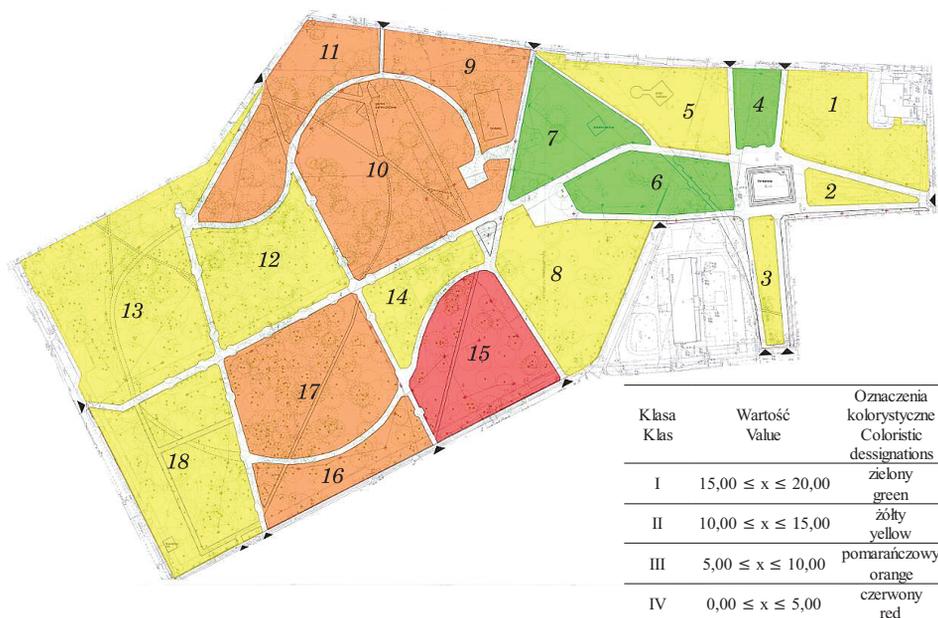
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
	Pole podstawowe I Basic field I	Pole podstawowe II Basic field II	Pole podstawowe III Basic field III	Pole podstawowe IV Basic field IV	Pole podstawowe V Basic field V	Pole podstawowe VI Basic field VI	Pole podstawowe VII Basic field VII	Pole podstawowe VIII Basic field VIII	Pole podstawowe IX Basic field IX
Numer wskaźnika Number of index	Wartość miernika Value of meter	Wartość miernika Value of meter	Wartość miernika Value of meter	Wartość miernika Value of meter	Wartość miernika Value of meter	Wartość miernika Value of meter	Wartość miernika Value of meter	Wartość miernika Value of meter	Wartość miernika Value of meter
1	2	2	2	2	0	2	2	2	1
2	2	2	1	2	0	2	2	1	0
3	1	2	1	1	0	2	2	1	1
4	1	1	1	2	2	2	2	2	1
5	2	1	2	2	2	2	2	1	1
6	2	2	1	2	2	2	2	1	1
7	1	0	1	1	2	1	2	1	1
8	1	2	2	2	1	1	2	1	1
9	0	1	2	1	1	1	1	1	1
10	0	0	0	0	2	1	0	1	1
-	12	13	13	15	12	16	17	12	9
Klasa Class	klasa II class II	klasa II class II	klasa II class II	klasa I class I	klasa II class II	klasa I class I	klasa I class I	klasa II class II	klasa III class III
	Klasa Class		wartość value		oznaczenia kolorystyczne coloristic designations				
I			15,00 ≤ x ≤ 20,00		zieleny green				
II			10,00 ≤ x < 15,00		żółty yellow				
III			5,00 ≤ x < 10,00		pomarańczowy orange				
IV			0,0 ≤ x < 5,0		czerwony red				

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

Tabela 3. Uproszczona karta oceny (pola podstawowe X–XVIII)
Table 3. Simplified card of state (basic fields X–XVIII)

A	B		C		D		E		F		G		H		I		J	
	podstawowe X Basic field X	podstawowe XI Basic field XI	podstawowe XII Basic field XII	podstawowe XIII Basic field XIII	podstawowe XIV Basic field XIV	podstawowe XV Basic field XV	podstawowe XVI Basic field XVI	podstawowe XVII Basic field XVII	podstawowe XVIII Basic field XVIII	Wartość miernika Value of meter								
Numer wskaznika Number of index	1	2	1	1	2	1	1	1	2	0	0	2	2	1	1	1	1	1
	2	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	3	0	1	2	1	2	1	2	2	0	0	1	1	1	1	1	1	1
	4	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	5	0	1	1	2	2	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	2
	6	1	0	1	2	2	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	2
	7	0	0	2	1	1	1	1	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1
	8	1	1	1	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	9	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0
	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
	5	7	11	10	12	4	4	7	6	12	7	7	6	12	12	12	12	12
Klasa Class	klasa III class III	klasa III class III	klasa II class II	klasa II class II	klasa II class II	klasa II class II	klasa II class II	klasa II class II	klasa II class II	klasa IV class IV	klasa III class III	klasa II class II	klasa II class II					
	Klasa Class																	
	wartość value																	
I	15,00 ≤ x ≤ 20,00 zeleny green																	
II	10,00 ≤ x < 15,00 żółty yellow																	
III	5,00 ≤ x < 10,00 pomarańczowy orange																	
IV	0,0 ≤ x < 5,0 czerwony red																	

Źródło: opracowanie własne
Source: own study



Rys 1. Mapa oceny atrakcyjności przestrzeni parkowej

Fig. 1. Maps of estimate of attractiveness of park area

Źródło: opracowanie własne (ocenę przeprowadziła M. Krukowska, a mapę wykonał T. Podciborski)

Source: own study (it has carried estimate – M. Krukowska, it has executed map – T. Podciborski)

pod uwagę potrzeby rozwoju społecznego, ekonomicznego i ekologicznego ze szczególnym zachowaniem kompozycji i estetyki.

Integralną częścią struktury miejskiej są tereny zielone. Pełnią w mieście funkcje przestrzeni kulturowej. Parki i skwery są równie znaczące dla miasta, jak place, ulice czy też parkingi. Stanowią istotny składnik wyposażenia miasta w ogólnodostępne obszary do rekreacji, organizacji imprez masowych i innych przejawów aktywności mieszkańców miasta. Miejskie środowisko przyrodnicze funkcjonuje w oparciu o kompleksy krajobrazowo-roślinne składające się z pewnych powtarzalnych układów. W kompleksach tych wyróżnia się funkcjonalnie powiązane zbiorowiska roślinne, tereny pozbawione roślinności oraz tereny zabudowane.

Ostrołęka jest niewielkim miastem położonym w województwie mazowieckim. Tereny zielone ustąpiły tam miejsca zabudowie, dlatego też jest ona obecnie miastem o niewielkiej ilości zieleni w stosunku do zabudowy. Jednym z miejsc, które powinno pełnić funkcje wypoczynkowe jest park, którego większa część z powodu złego stanu technicznego i estetycznego nie zachęca do odwiedzania.

Opracowana metoda oceny stanu ład przestrzennego parków miejskich jest uniwersalna i może być zastosowana na terenie wszystkich parków. Ocena dokonywana jest podczas wywiadu terenowego bez konieczności pozyskania danych np. ewidencji gruntów i budynków.

PIŚMIENNICTWO

- Bell P.A., Green T.C., Fisher J. D., Baum A. 2004. Psychologia środowiskowa. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Borcz Z. 2000. Elementy projektowania zieleni. Wyd. AR, Wrocław.
- Lis A., 2005. Struktura podłoża motywacyjnego zachowań użytkowników parków miejskich. Wyd. AXA, Wrocław.
- Matuszkiewicz A.J., 1992. Kompleks krajobrazowo-roślinny jako jednostka zróżnicowania roślinności terenów zurbanizowanych. [W:] A.S. Kostrowicki. Wpływ urbanizacji na układy ekologiczne strefy podmiejskiej Warszawy, s. 51–70.
- Matuszkiewicz A.J., 1992. Kompleks krajobrazowo-roślinny jako specyficzny typ układu ekologicznego. [W:] Problemy ochrony i kształtowania środowiska przyrodniczego na obszarach zurbanizowanych. Cz. II, SGGW-AR ser. CPBP 04-10, nr 22.
- Ustawa z dnia 27.03.2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym Dz.U. nr 80/2003, poz.717 z późn. zm.

ASSESSMENT OF THE ATTRACTIVENESS OF THE CITY PARK'S SPACE IN OSTROŁĘKA

Abstract. In this paper there are discussed problems relating to the urban park space. As result of carried out research there were chosen elements of the space having influence on the attractiveness of the described area. Chosen elements of the space helped to work out the method of the assessment of the attractiveness of city parks. In the further part, the worked out method was verified on the chosen research object. As result of the verification it was ascertained that the presented, in the study, method admits of the assessment of the level of the attractiveness of mentioned above grounds, responding to questions: if the ground was brought into cultivation correctly and which from elements of the space must undergo changes. Besides, results of carried out assessment can be helpful in making proper decisions during the operating of revitalization works.

Key words: the space, the park space, the assessment of the attractiveness of the park space

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 28.12.2013

LANDSCAPE VALUES AND FUNCTIONAL CHANGES OF SUBURBAN AREAS: A CASE STUDY OF GÖTTINGEN (GERMANY)

Linda Szűcs¹, Agnieszka Jaszczak²

¹ Georg-August University of Göttingen (Germany)

² University of Warmia and Mazury in Olsztyn (Poland)

Abstract. Every suburban area is individually formed by cultural, natural and historical aspects, as well as by its proximity to urbanised areas and the social, economic, and industrial development that such proximity incurs [Jaszczak et al. 2012]. The analyses of landscape function changes are essential to understand the development of the given area in order to make proposals for a sustainable land use management. On the other hand unique landscape values of today and the visitors' preferences for specific landscapes have to be involved in the process of landscape evaluation too [Jaszczak et al. 2012]. This article concentrates on the functional changes as well as on the actual analysis of the landscape and its' preferences by the visitors in the suburban area of Göttingen (Lower Saxony, Germany) called Kerstlingeröder Feld.

Land use and landscape function changes were examined by historical and actual analyses based on historical maps, monographs as well as old pictures and paintings. Expert-based methods were used to choose characteristic landscape elements of the area today. The perception of cultural, visual and natural items of the landscape was tested by empirical methods using quantitative and qualitative interviews. The interviews showed that the most preferred areas were panorama views and dominant elements like deadwood and solitary trees.

The study has several important implications: First, empirical methods have to be included in landscape evaluation systems to fully understand the preferences, social relationships, and the "rural identity" of what visitors perceive. Second, the development of Kerstlingeröder Feld in the urban forest of Göttingen should advance to multifunctional utilization, as it sets a positive example for sustainable land use.

Key words: landscape functions, function changes, suburban areas, landscape preferences, landscape values, historical maps, empirical methods, historical guidelines

INTRODUCTION

In many European countries, suburban zones are subject to strong and tedious developments which are accompanied by severe functional changes of its land use. Often, continuing urbanization of specific areas result in vast urban investments and increasing human migration. At the same time, however, the preservation of pristine natural values is crucial to ensure a harmonic and aesthetic living in the area for its citizens. Typically, the character of suburban areas is vastly formed by the development of predominant landscape functions and uses. According to Szűcs et al. [2012], we focus on the following functions to characterize suburban areas: residential (so-called dormitory towns), industrial, retail (shopping centres, services) and recreational (diverse forms of tourism and recreation). These functions present different bundles that, when combined and harmonized, determine the landscape scene and its character.

The topic of aesthetic values of landscapes and their functions becomes especially relevant in the discussion of cultural ecosystem services. Cultural ecosystem services, somewhat vaguely defined as „non-material benefits obtained from ecosystems through spiritual enrichment, cognitive development, reflection, recreation, and aesthetic experiences” [MA 2005], create strong ties between humans and their natural surroundings and play a crucial role in “feeling at home” in a landscape. Understanding how people perceive and experience the beauty of a landscape is central to achieve compliance and public support for ecologically motivated landscape change [Schaich et al. 2010]. According to Bollinger and Kienast [2010] increasing attention should be given to the anthropogenic dimension of landscape-change assessments by addressing and developing the yet limited availability of cultural functions.

Within the context of landscape and landscape function changes, we analyse the perception by the local people of the recreation and protection area in the suburban zone of Göttingen (Germany), known as Kerstlingeröder Feld.

To analyse functional changes, one question of the study was to what extent, and how, the local recreation area under analysis has been under transformation over the last 200 years.

Combining both historical and present data materials to determine changes of landscape functions with an empirical assessment of landscape preferences, we are able to formulate trends and recommendations for future utilization of the Kerstlingeröder Feld. Furthermore, the implications that can be derived from this study provide a starting ground for improved landscape management of comparable suburban areas.

RELEVANCE OF EMPIRICAL STUDIES AND HISTORICAL GUIDELINES (IN GERMAN “LEITBILDER”) IN LANDSCAPE PLANNING PROCESSES

In Germany, more than 150 visual landscape assessment methods have been developed and described [Kenneweg and Gruehn 2001], most of them based on single expert ratings. According to Gruehn, Roth [2010] more empirical surveys are needed to better understand, assess and model landscape sceneries of specific landscape types reflect-

ting the perception of different social groups. That is why we used empirical methods to analyse landscape preferences of the visitors of Kerstlingeröder Feld.

Another matter related to the functional changes is the role of historical guide principles (in German “Leitbilder”) in landscape planning processes. The initiative of nature conservation in Germany is strongly connected to the protection and preservation of natural and cultural elements of historical landscapes that are often compared to the pre-industrial status, largely comprised by natural elements. These landscapes are often used as guide principles in planning processes [Szűcs 2013]. Since the appearance of large scale landscape conservation in the 1970s, nature protection is dominated in the praxis by these historical guide principles, which are mostly orientated towards the landscapes of the 19th century, were characterized by more diverse habitats. However, these landscape scenes are strongly idealized [Raffelsiefer 2000]. Penker [1986] calls them “high-performance ecological landscapes” with an unprecedented “ecological efficiency” [Jaszczak et al. 2012]. [Raffelsiefer 2000]. Related to this issue, the question was, whether landscape scenes of that time could serve as a paradigm in landscape planning processes.

MATERIAL AND METHODS

We employ a two-step procedure to pursue our aims. In a first step, we assess landscape function changes using a compound of different sources including photographs, contemporary literature [Deppe and Troe 1956, Lücke 1927, Meineke et al. 1993, Prietzel 1990], and historical maps [City of Göttingen, 1999]. Aerial photographs (Fig. 1) from the years 1999, 2005 and 2011 were helpful to localize changes of the vegetation as well as the degradation of military constructions. To analyse the perception of the historical landscape and the land use changes of the Kerstlingeröder Feld, contemporary literature, such as old guidebooks or newspapers from the 19th and 20th century as well as historical maps (including structural agricultural maps of deposits) of the city of Göttingen were studied from the following years: 1784, 1878, 1910, 1965, and 2002. Old photographs, paintings and copper engravings, collected from the Central State Archive in Hannover and the City Archive of Göttingen were essential sources of the research. Using visual materials like photographs and sketches [Jaszczak et al. 2012], it is possible to show how specific values influence landscape perception in each period. Information on land use and its intensity have been captured in a wide range of sources containing archives, primary and secondary literature. In a second step, we identified distinctive landscape elements of both visual and aesthetic importance used in an empirical survey conducted to understand individual landscape preferences of the area. The questionnaire was conducted using both qualitative and quantitative questions.

To define the unique landscape values of Kerstlingeröder Feld, 10 characteristic landscape elements were chosen and separated into 2 groups (Group 1: Deciduous forest, single shrubbery, roads, orchard, ruin, and Group 2: conifer forest, solitaire trees and deadwood, avenue, flock of sheep, meadow). The chosen landscape elements needed to be representative for the area and had to involve important cultural, natural and



Fig. 1. Digital Orthophoto of the Kerstlingeröder Feld. The research area – as part of the flora-fauna habitat area of the Göttingen Forest – is marked with a rectangle.

Source: City of Göttingen 2011

historical elements of the Kerstlingeröder Feld. In both groups a question on the panorama view was included to find out aesthetical preferences that are not restricted to single elements but refer to a larger part of the landscape.

The division of the questions in 2 groups was necessary because of the high number of the items. In this context every interviewee had to evaluate only 6 typical landscape elements.

THE RESEARCH AREA

The research area Kerstlingeröder Feld (202 ha) is located in the pristine area of the Weser-Leine Bergland near Göttingen, a city of approx. 135,000 inhabitants situated in Lower Saxony, Germany. The research area has been subject in a study conducted by Szűcs et al. [2012] in which the author determined the recreational values of the area. As a part of the Urban Forest of Göttingen, it has been subject to recent efforts to preserve the area's natural values as a unique habitat of endemic flora and fauna (EU Nr. DE 4325-301).

The village called "Kersthelingerode" has been founded in 1346. The lack of water and wood resources caused the first desertifications in 1387, however the area has been continuously used for agricultural issues. In the beginning of the 16th century the village was founded a second time, with a new Manor building. Since then until the 20th century the agricultural use as field and pasture shaped the face of the landscape [Meineke et al. 1993, Jaszczak et al. 2013].

In the 18th and 19th century students, professors and other visitors of Göttingen has been written about aesthetic values of Kerstlingeröder Feld. Even G.C. Lichtenberg mentioned it as his favourite place to visit in Göttingen. Furthermore the poet association called "Hainbund" has been founded in this place [Levin 2006]. In 1928 some parts of the area were transferred into a military zone, and from 1937 the whole field was used as a military training ground. From 1945–1957 it was used by the British troops and after that until 1993 by the Federal Armed Forces.

In the year 2001, the Kerstlingeröder Feld fell under the management of Göttingen's Forestry District and has since been guided by the city administration. According to Szűcs [2012], the area can be characterized as combining "conservational, recreational, silvicultural and educational functions [...] partly used as an extensive grazing land" (p.123). Because of the long agricultural use without fertilisation, rare habitat complexes could develop that are now under protection. The prior flora fauna habitat types of the area are semi natural dry grasslands with unique orchid and gentian sites (Fig. 2.) and scrubland facies (*Festuco-Brometalia*) on calcareous substrates, surrounded by Medio-European limestone beech forest (*Cephalanthero-Fagion*, *Asperulo-Fagetum*), and *Tilio-Acerion* forest of slopes, screens and ravines [Niedersächsischer Landesbetrieb für Wasserwirtschaft, Küsten- und Naturschutz 2009]. Due to its high natural value it is one of the recreational and leisure areas most frequently visited by the inhabitants of the District of Göttingen.



Fig. 2. Protected fauna and flora species in the conservation area of Kerstlingeröder Feld: *Polyommatus icarus*, *Gentianella germanica*, *Gentianella ciliata*

Source: Fotos made by Szűcs [2011]

TRANSFORMATIONS OF THE *KERSTLINGERÖDER FELD* ASSOCIATED WITH CHANGES OF ITS FUNCTIONS

Various forms of space usage induce, in some measure, the nature of changes. To paraphrase Alain de Botton [2000]: “the old field outside the town, in the beginning ice-bound, then ploughed and sown with cereals, providing a place for a rest and idyll, still abound then with innocent events, ‘came to an end’ with the onset of residential developments which were less beautiful than the landscape they had taken over”. Constant changes take place in the landscape of suburban areas; particularly, this could be observed over the last several dozen years. Often, these changes are driven by transformations of farming zones into recreational areas. An example of the “Pfannenstil” area

which is located in close proximity to Zurich, quoted by Wiskemann [2011], is a precise indication of the transition from the former agricultural function to a recreational one. Wiskemann also stresses that the residents most preferably spend their free time outside the buildings and, which is of key importance, they identify, to a large extent, with the traditional landscape.

Therefore, the example of the suburban area of Göttingen should be analysed with a similar assumption. The area under research changed its functions over the centuries from typically sylvan, through agricultural and military, to fragmentarily agricultural and recreational, as well as protective one (Fig. 3). The most significant transformations of the landscape are related to the construction of military facilities from 1928 to 1993. There exist both the necessity and first efforts to identify sustainable land uses for the *Kerstlingeröder Feld* in order to implement a natural sense of recreational usage under the premise of protecting the area from extensive and galling usage.

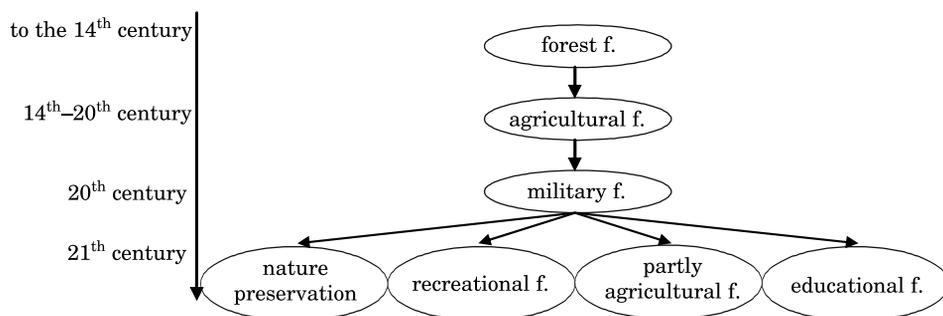


Fig. 3. Functional change over the centuries in the area under research

Introducing a sustainable form of recreation, while accounting for the principles of protecting the biodiversity of the area in question, seems the most appropriate way of determining the further use of the *Kerstlingeröder Feld*. Therefore, the preferred option is to introduce the following forms of recreation: leisure walking, cycling and horse-riding, as well as to consider educational forms that are likely to be successfully performed (educational activities for children, schools, students and the elderly [Szűcs et. al. 2012]).



Fig. 4. Past military and actual landscape protectional (partly agricultural) and recreational functions
Source: Foto made by Szűcs [2011]

INTERVIEW RESULTS

Based on the above-mentioned cartographic and visual data sources and illustrations, an interview with qualitative and quantitative question-groups was improved for randomly chosen visitors ($n = 113$) practicing recreational activities like jogging, cycling, hiking, horse-riding etc. In our previous study we listed the preferred recreation forms on Kerstlingeröder Feld [Szűcs et al. 2012]. Around 70% of the interviewees came from the city area of Göttingen and 19,5 % of all interviewees were visiting the Kerstlingeröder Feld for the first time [Szűcs et al. 2012].

Landscape preferences were evaluated in a context of preferences for specific parts of the Kerstlingeröder Feld (open area, forest, forest edge, small-scale confined area) [Szűcs et al. 2012]. The preferences of landscape areas were as follow – Figure 5.

- open space (panorama) – 44%;
- forest outskirts, roads – 28%;
- small scale areas (particularly the ruin) – 14%;
- forest – 14%.

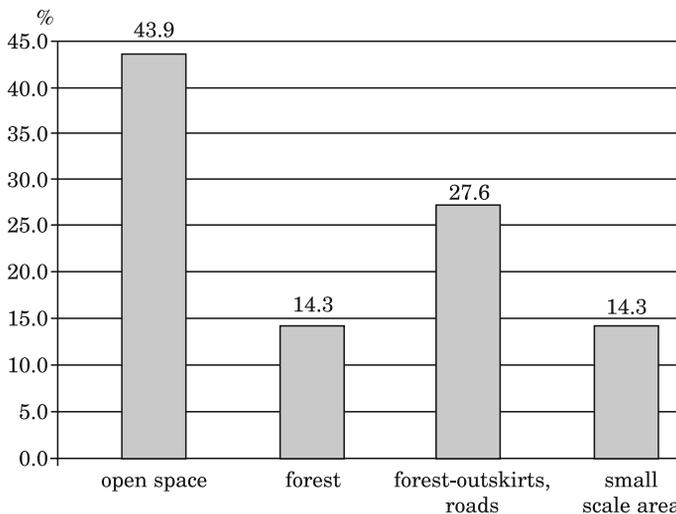


Fig. 5. Preferences of landscape areas on Kerstlingeröder Feld

The answers related to preference reasons in the qualitative question group revealed that people visiting the Kerstlingeröder Feld enjoy most the panorama, which was associated with “freedom”, “harmony”, and “peace” and which brought back “memories of the landscape” they grew up in. “Nature and diversity of the landscape” and the “flora”, the “voice of the birds” and the “wind”, as well as the “wideness and the horizon” were named as positive features of the place. Overall, the respondents cherished the Kerstlingeröder Feld as an important counterpart to the coadunate forest scene and an unique “open space in the suburban area of Göttingen” [Szűcs et al. 2012, p.127].

The preference analysis about the characteristic landscape elements of the *Kerstlingeröder Feld* showed, that the most promoted elements in group 1 were the panorama (38%) the deciduous forest (20%) and the orchard (16%), whereas the mostly chosen elements in group 2 were solitary trees and deadwood (44%) panorama (29%) and meadow (12%) – Figure 6 and Figure 7).

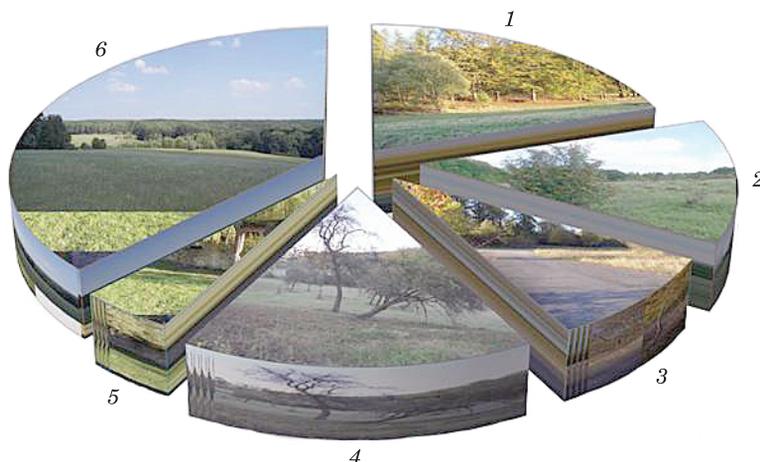


Fig. 6. Preferences of landscape elements detailed in group 1: 1 – deciduous forest (20%); 2 – single shrubbery (13%); 3 – roads (9%); 4 – orchard (16%); 5 – ruin (4%); 6 – panorama (38%)

As the results of our previous study about recreational use of Kerstlingeröder Feld [Szűcs et al. 2012] showed that landscape conservation as well as continuation of the "soft" form of recreational use by protecting the natural values of the landscape were crucial aspect for the visitors of Kertlingeröder Feld.

According to our research results it is important to formulate possibilities of the further use of the *Kerstlingeröder Feld*. We determine the following functions as crucial for future development: active protection with frequent grazing utilization on some parts of the area as well as and recreational usage. According to the analysis of recreational activities located in the *Kerstlingeröder Feld*, it is suggested to continue with the „soft forms” of recreational use. Future management plans should account for the landscape values specific to that area [Szűcs et. al. 2012].

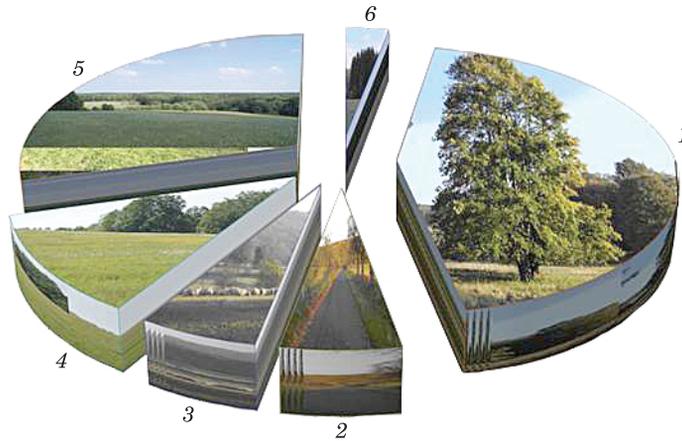


Fig. 7. Preferences of landscape elements detailed in group 2: 1 – solitaire trees and deadwood (44%); 2– avenue (6%); 3 – flock of sheep (6%); 4 – meadow (12%); 5 – panorama (29%); 6 – conifer forest (3%)

CONCLUSIONS

Suburban zones have many functions which are influenced by the characteristics of the given landscape [Borc and Czechowicz 2007]. The interdisciplinary analyses of landscape function changes are essential to understand the development of the given area and to make proposals for a sustainable land use management. As well, unique landscape values of today and the visitors' landscape preferences need to be involved in the process of landscape evaluation. The interviews with qualitative and quantitative question-groups indicates that most important for Göttingen inhabitants was to maintain and continue the recreational function of the *Kerstlingeröder Feld* in a sustainable way by protecting the natural values of the landscape, which is an important issue for a sustainable landscape management in the future.

Related to the question if historical landscapes can serve as guidelines for conservation issues, it is important to clearly define the retrospective status as well as the conditions of the past landscape we want to recultivate.

The development of Kerstlingeröder Feld in the Urban Forest of Göttingen indicates a positive trend against expectations of pre-industrial landscapes. We therefore suggest continuing the multifunctional utilization of the area and to further develop the sustainable practices that are currently implemented. This could add to a recent stream of literature [Szűcs et al. 2012] in which nature-orientated recreational services are recommended to preserve the historical, cultural and natural value of landscapes.

Overall, the analysis provides evidence that empirical methods should be included in landscape assessment to determine the preferences and rural identity of citizens.

REFERENCES

- Bolliger J., Kienast F., 2010. Landscape functions in a changing environment, *landscape online* 21, pp. 1–5., IALE Germany, http://www.landscapeonline.de/archiv/2010/21/Bolliger_Kienast_LO21_2010.pdf, access: 4.12.2012.
- Borcz Z., Czechowicz M., 2007. Krajobraz peryferii miejskich na przykładzie wrocławskich osiedli mieszkaniowych, *Czasopismo Techniczne* 10, 118–120.
- City of Göttingen, 1999. Digital Orthophoto Map of Kerstlingeröder Feld. – Göttingen.
- Botton A. de, 2010. *Architektura szczęścia*, Wyd. Czuły barbarzyńca.
- Deppe A., Troe H., 1956. *Der Göttinger Wald und seine Umgebung – Ein landschafts – und siedlungskundlicher Überblick mit Hinweisen für heimatkundliche Wanderungen* Book, Göttingen, Ed. Heinz Reise Verlag.
- Gruehn D., Roth M., 2010. Landscape preference study of agricultural landscapes in Germany. *Journal of Landscape Ecology* 9, 67–78.
- Jaszczak A., Szűcs L., Dreksler B., 2012. Aesthetic values and the perception of suburban landscapes. *Annals of Warsaw University of Life Sciences – SGGW, Horticulture and Landscape Architecture* 33, 77–87.
- Kenneweg H. & Gruehn D., 2001. Örtliche Landschaftsplanung im Verhältnis zur Agrarfachplanung sowie Anforderungen und Perspektiven zur Weiterentwicklung der örtlichen Landschaftspläne. Bundesamt für Naturschutz [Ed.]: *Landschaftsplanung und ihre Wechselwirkungen zu anderen Fachplanungen*, Bonn-Bad Godesberg, pp. 15–30.
- Levin M., 2006. *Das Waldblatt – Informationen aus dem Stadtwald Göttingen*. Nr 2. Gutshof Kerstlingeröder Feld. City of Göttingen.
- Lücke H., 1927. Zum Besitzwechsel des Kerstlingeröder Feldes seit dem Ende des 15. Jahrhunderts (book section). Ed. *An den Ufern der Garte*.
- MA (Millennium Ecosystem Assessment), 2005. *Ecosystems and human well-being: Synthesis*. Washington, D.C.: Island Press.
- Meineke D. T., Brunken G., Menge K., 1993. *Landschaftsökologische Bestandsaufnahme Kerstlingeröder Feld (Report)*. Göttingen, *Umweltbiologische Studien (ubs)*.
- Niedersächsischer Landesbetrieb für Wasserwirtschaft, Küsten – und Naturschutz, http://www.nlwkn.niedersachsen.de/portal/live.php?navigation_id=8062&article_id=43928&psmand=26, access: 4.12.2012..
- Penker G., 1986. Leitbilder der Landschaft. *Garten und Landschaft* 11 (86), 23–27.
- Prietzl M., 1990. *Wüsten-Kerstlingerode – hoc desertum – Der spätmittelalterliche Wüstungsprozess aus der Sicht von Betroffenen (Book Section)*, Ed. *Göttinger Jahrbuch* 38.
- Raffelsiefer M., 2000. *Perception, evaluation and comprehension of nature in the German nature conservancy – a study of perceptual geography under special consideration of the case of nature reserve Ohligser Heide*. Doctoral Thesis at the University of Duisburg, Department of Humanities.
- Schaich H., Bieling C., 2010. Linking Ecosystem Services with Cultural Landscape Research *GAIA* 19/4, 269–277.
- Szűcs L., 2013. Changes of the landscape since the end of the eighteenth century in the district of Göttingen. [In:] *Nova Acta Leopoldina: From Exploitation to Sustainability? Global perspectives on the History and Future of Resource Depletion*, NF 114, 390, 163–165.
- Szűcs L., Jaszczak A., Žukovskis J., 2012. Recreational use of suburban Areas. A case study of Göttingen (Germany). [In:] *Management Theory and studies for rural business and infrastructure development*, Aleksandras Stulginskis University Kaunas, Litwa, pp. 122–129.

Wiskemann C., 2011. New patterns for the suburban landscape. [In:] Scales of Nature. From Urban Landscape to Alpine Gardens – 48th IFLA World Congress, Grün Stadt Zürich, Switzerland, pp. 141–142.

WARTOŚCI KRAJOBRAZU ORAZ PRZEKSZTAŁCENIA FUNKCJONALNE OBSZARÓW PODMIEJSKICH: GETYNGA (NIEMCY) – STUDIUM PRZYPADKU

Streszczenie. Każdy obszar podmiejski ma indywidualny charakter wynikający przede wszystkim z lokalizacji, wielkości miasta, procesów industrialnych oraz znaczenia ekonomicznego i socjalnego, jak również czynników historycznych, kulturowych i przyrodniczych. Analizy zmian funkcji krajobrazu są ważne do zrozumienia rozwoju danego obszaru w kontekście wyznaczenia propozycji zrównoważonego kształtowania terenu. Z drugiej strony wyjątkowe walory krajobrazowe oraz preferencje odbiorców w stosunku do szczególnych krajobrazów powinny być także włączone w proces ich oceny. Artykuł dotyczy zmian funkcjonalnych oraz aktualnej analizy krajobrazu obszaru podmiejskiego Getyngi, nazwanego Kerstlingeröder Feld, (Dolna Saksonia, Niemcy) w kontekście preferencji odbiorców.

Badaniu podlegały użytkowanie terenu oraz zmiany funkcji. Analizowano mapy archiwalne, monografie oraz stare ryciny i obrazy. Metody eksperckie posłużyły przy wyborze współczesnych elementów krajobrazu. Percepcję kulturowych, wizualnych oraz przyrodniczych elementów krajobrazu przeanalizowano za pomocą metod empirycznych, ilościowych i jakościowych wywiadów. Pokazały one, że najbardziej preferowane były ujęcia (widoki) panoramiczne oraz dominanty krajobrazowe w postaci soliterów i pozostałości drzew. W badaniach wykazano, że metody empiryczne powinny być włączone w system oceny krajobrazu, choćby ze względu na możliwość poznania preferencji odbiorców oraz ich związku z obszarami wiejskimi. Autorzy określili ponadto propozycję zrównoważonych form rekreacji na obszarze Kerstlingeröder Feld w odniesieniu do ochrony jego unikalnych historycznych, przyrodniczych i kulturowych walorów krajobrazowych. Znaczenie takiego postępowania badawczego podkreśla fakt wykorzystania metod historycznych, kartograficznych oraz fotograficznych, jak również empirycznych podczas analiz zmian i analiz wartości krajobrazowych obszarów podmiejskich, co z kolei jest pomocne w przyszłym kształtowaniu krajobrazu danego obszaru.

Słowa kluczowe: funkcje krajobrazu, zmiany funkcji, obszary podmiejskie, preferencje krajobrazu, wartości krajobrazu, mapy historyczne, metody empiryczne, wytyczne krajobrazowe

Accepted for print – zaakceptowano do druku: 6.12.2012

OCHRONA RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ W KSZTAŁTOWANIU TERENÓW ZIELENI NA PRZYKŁADZIE TRAWNIKÓW

Ewa Trzaskowska

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie

Streszczenie. W miastach znaczący procent terenów zieleni zajmują trawniki. Pełnią one funkcję ozdobną, a na podwórkach osiedlowych, w niektórych parkach i przydomowych ogrodach stanowią miejsca zabaw dla dzieci i odpoczynku dorosłych [Haber 2005]. Zwykle dąży się do utworzenia idealnego trawnika będącego wypielegnowaną monokulturą traw. Jego utrzymanie wymaga częstego strzyżenia, nawożenia, podlewania, walcowania. To pociąga za sobą koszty i pochłania dużo czasu. Tymczasem z przyrodniczego punktu widzenia, równa, zielona murawa stanowi niemal pustynię. Dla większości owadów i ptaków nie przedstawia żadnej wartości, nie dostarcza pożywienia, ani nie daje schronienia. Małe środki finansowe przeznaczane na pielęgnację tych terenów w wielu miastach powodują, że stają się one terenami o dużym zróżnicowaniu florystycznym. W pracy przedstawiono zróżnicowanie bogactwa gatunkowego trawników miejskich. Wskazano, że na wielu z nich znajdują się gatunki cenne dla owadów, dostarczające nektaru i pyłku (pożytkowe). Podjęto próbę określenia ogólnych zasad, których przyjęcie może przyczynić się do zwiększania różnorodności florystycznej na tych terenach zieleni.

Słowa kluczowe: bogactwo gatunkowe, trawniki ekstensywne, kształtowanie terenów zieleni

WSTĘP

Trawniki po założeniu stanowią monokultury wyselekcjonowanych traw [Rutkowska i Pawluśkiewicz 1996]. Utrzymanie takiej zieleni wymaga wykonywania zabiegów pielęgnacyjnych (koszenia, pielienia, opryskiwania). Wymaga to całkowitego podporządkowania cyklu życiowego roślin zabiegom pielęgnacyjnym, od dostarczania biogenów i wody, aż po usuwanie szkodników roślin. Na idealnie wypielegnowanych monokulturowych trawnikach, które nigdy nie są dopuszczane do kwitnienia i owocowania, zwierzęta nie

mogą znaleźć pożywienia. A nawet, jeśli się to zdarzy, to ziarna traw mogą zawierać duże ilości środków chemicznych stosowanych do pielęgnacji trawników [Wilson 2003, Mędrzycki 2007]. Takie układy, tworzone i całkowicie podporządkowane człowiekowi pełnią rolę w poprawie warunków klimatycznych i aerosanitarnych. Ich produkcja biomasy i tlen jest porównywalna z trawnikami bogatymi w gatunki łąkowe i synantropijne [Wysoczek 1994], lecz rola ekologiczna znikoma. W miejscach, gdzie brakuje funduszy na utrzymanie zieleni miejskiej albo jest ona z innych powodów zaniedbywana, tereny te ulegają naturalnej sukcesji. Pojawiają się gatunki spontaniczne oraz zbiorowiska o zróżnicowanej strukturze piętrowej, zgodne z naturalnym siedliskiem [Wysocki i Stawicka 2000].

Prowadzone w ostatnich dziesięcioleciach badania wskazują, że rośliny synantropijne i tworzone przez nie zbiorowiska w miastach wpływają na zwiększenie różnorodności biologicznej w porównaniu z terenami je otaczającymi [Sukopp 2004]. Wynika z tego, że działania dotyczące ochrony różnorodności należy prowadzić również w miastach szczególnie, że w wyniku urbanizacji, estetyzacji niszczone są nie tylko zbiorowiska roślinności naturalnej, seminaturalnej, ale również synantropijnej [Maurer i in. 2000]. Prowadzone badania coraz częściej dotyczą również zwiększania różnorodności na terenach zieleni np. w parkach [Cornelis i Hermy 2004, Szumacher 2005, Jackowiak i in. 2008, Sikorski i in. 2010]. Biotyczne aspekty terenów zieleni uwzględniane są na terenach biznesowych. A funkcje wypoczynkowe, zdrowotne wskazywane są jako równie ważne jak ekologiczne i zwiększanie różnorodności florystycznej [Snep i in. 2009].

Celem badań była charakterystyka trawników miejskich, ukazanie zróżnicowania roślin i zbiorowisk spontanicznie pojawiających się na różnych ich typach i jednocześnie odpowiedź na pytanie czy możliwe jest zwiększanie różnorodności biologicznej tych terenów zieleni. Dokonano inwentaryzacji roślinności na trawnikach osiedlowych, przyulicznych i parkowych. Określono ich zróżnicowanie gatunkowe, przeanalizowano występowanie gatunków pożytkowych (miododajnych).

METODY I MATERIAŁY

Badania zlokalizowano na terenach zieleni Lublina, a konkretnie na trawnikach. W Lublinie zabiegi pielęgnacyjne na większości terenów zieleni ograniczają się do ekstensywnej pielęgnacji. Nie stosuje się herbicydów do odchwaszczania, nawożenia i zraszania. Na pierwszym etapie pracy wybrano miejsca przeprowadzenia badań. Ze względu na występowanie i liczbę zabiegów pielęgnacyjnych trawniki zróżnicowano na: parkowe (3–4 koszenia), przyuliczne (5–6 razy koszone), osiedlowe (9–10). Wyróżniono również trawniki intensywnie pielęgnowane (koszone 15–18 razy) np. na terenach osiedli deweloperskich. Wytypowano trawniki w ogólnodostępnych parkach: Akademickim, Saskim, Bronowicach, Ludowym. Wybierając trawniki przyuliczne i osiedlowe, kierowano się tym, aby występowały w różnych częściach miasta, zajmowały powierzchnie powyżej 500 m², były w miarę jednorodne i nie było tam przeddeptów. Uwzględniano również czas założenia trawników. Następnie określono ich zasoby. W tym celu przeprowadzono badania florystyczno-fitosocjologiczne trawników spotykanych na terenach zieleni Lublina. W okresie od maja do połowy sierpnia, w latach 2008–2010, wykonano 144 zdjęć

fitosocjologicznych w skali Brauna-Blanqueta, biorąc pod uwagę ilościowość i towarzyskość roślin. Powierzchnia poszczególnych zdjęć wynosiła od 10 do 100 m². Porównano skład gatunkowy różnych trawników w zależności od sposobu pielęgnacji i występowania. Określono formy życiowe oraz pochodzenie geograficzno-historyczne gatunków występujących na trawnikach. Zwrócono uwagę na obecność roślin cennych dla zwierząt (nektaro- i pyłodajnych). Nazewnictwo gatunków roślin przyjęto za Mirkiem i in. [2002] oraz Rutkowskim [2004], a klasyfikację fitosocjologiczną i nazewnictwo zbiorowisk roślinnych podano według Matuszkiewicza [2004].

WYNIKI

Przeprowadzone na trawnikach w Lublinie badania pozwoliły na stwierdzenie występowania przewagi trawników ekstensywnych nad trawnikami intensywnie pielęgnowanymi. Monokulturowe trawniki występowały tylko okresowo tuż po założeniu osiedla (inwestycje deweloperskie) albo na terenach prywatnych w miejscach starannie zagospodarowanych, systematycznie koszonych (15–18 razy) i niepodlegających intensywnemu użytkowaniu. W przypadku braku tak intensywnych zabiegów na bazie wysiewanych mieszanek traw dochodziło do uformowania się układów nawiązujących do zbiorowisk łąkowo-pastwiskowych i murawowych. Na glebach umiarkowanie związłych trawniki wykształcają się w formie przypominającej zbiorowiska łąkowe z klasy *Molinio-Arrhenatheretea*, rzędu *Arrhenatheretalia*. Na podłożu przepuszczalnym i sztucznie przesuszonym obserwuje się rośliny ciepłolubnych okrajków z klasy *Trifolio-Geranietea* (*Medicago falcata*, *Coronilla varia*, a nawet *Astragalus glycyphyllos* i *Centaurea scabiosa*) oraz rośliny muraw napiaskowych z klasy *Koelerio-Corynephoretea* (*Hieracium pilosella*, *Festuca ovina*), często wnikają do nich gatunki ruderalne z klasy *Artemisieteae*, ze związku *Onopordion* (*Echium rubrum*, *Medicago sativa*). Pod wpływem deptania, które stanowi w wypadku zieleńców główny czynnik formujący roślinność trawników, przekształcają się one w zbiorowiska muraw dywanowych ze związku *Polygonion avicularis*. Na miejscach niedeptanych, ale ekstensywnie zagospodarowanych, kształtują się zbiorowiska terofitów z klasy *Stelarietea mediae* (najczęściej ze związku *Sisymbriion*, miejscami *Eragrostion* lub *Polygono-Chenopodion*). W miejscach najrzadziej pielęgnowanych dochodzi do wykształcenia trwalszych zbiorowisk ruderalnych z klasy *Artemisieteae* lub *Agropyreteae*. Zróżnicowanie można spotkać nawet na niewielkich powierzchniach, do czego przyczynia się sztuczna mozaika nadsypanego podłoża, przebieg urządzeń drenujących, różnice w częstotliwości i sposobach pielęgnacji oraz w stopniu użytkowania. Na trawnikach miejskich Lublina odnaleziono 11 zbiorowisk: *Berteroetum incanae*, *Bunietum orientalis*, *Cardario drabe-Agropyretum repentis*, *Galinsogo-Setarietum*, *Hordeetum murini*, *Lolio-Polygonetum*, *Lolio-Potentilletum*, *Panicco sanguinalis-Eragrostietum*, *Prunello-Plantaginetum*, *Urtico-Malvetum*, zbiorowisko z *Lepidium ruderae*. Największe zróżnicowanie występuje na trawnikach przyulicznych, na których odnaleziono 10 zbiorowisk, pięć na trawnikach parkowych i tylko cztery na osiedlowych.

Trawniki ekstensywne w Lublinie są bogate pod względem florystycznym, odnaleziono na nich 231 taksonów roślin naczyniowych. Wśród gatunków zdecydowaną większość stanowią rośliny wieloletnie 161 gatunków, tj. 69,7%, a znacznie mniejszy udział mają krótkotrwałe – 70 gatunków, tj. 30,3%.

Wśród zarejestrowanych taksonów jest 136 apofitów. Najbardziej liczną grupą apofitów są gatunki wywodzące się z siedlisk łąkowych (*Achillea millefolium*, *Trifolium pratense*). W parkach pojawiają się gatunki związane z lasami. Są to głównie nitrofilne gatunki zrębów i cienistych okrajków (*Alliaria officinalis*, *Chelidonium majus*, *Urtica dioica*). Nad rzekami w miejscach wilgotnych występują gatunki przechodzące z siedlisk wilgotnych, przywodnych, szuwarowych (*Mentha arvensis*, *Phragmites australis*, *Ranunculus repens*). Do pospolicie występujących apofitów na trawnikach Lublina należały: *Bellis perennis*, *Medicago lupulina*, *Plantago major*, *Poa annua*, *Trifolium repens*. Rzadkie były *Anchusa officinalis*, *Lathyrus pratensis*, *Sedum acre*, *Tussilago farfara*. Antropofity stanowiły 95 gatunków (41,1%), w tej grupie, najliczniej reprezentowane były archeofity 48 (20,8%), kenofity stanowiły 20 gatunków (8,7%), pojawiło się także 19 spontaneo fitów (8,2%). Najsłabiej reprezentowane były diafity (efemerofity), których odnaleziono jedynie osiem (3,5%).

Analizując skład gatunkowy trawników, zróżnicowanych pod względem występowania i intensywności pielęgnacji, należy stwierdzić, iż najbogatsze są trawniki przyuliczne. Odnaleziono w nich aż 196 gatunków. Największy udział w runi mają gatunki trwałe, w przeważającej mierze apofity, które reprezentowało aż 116 roślin, czyli 59,2%. Antropofity stanowiły 80 roślin (40,8%), wśród których przeważały archeofity – 42 gatunki (21,4%), mniejszy udział miały kenofity – 19 roślin (9,7%), spontaneo fity – 15 roślin, czyli 7,6%. Mniej zróżnicowane pod względem gatunkowym były trawniki spotykane w parkach, odnaleziono w nich 115 gatunków, reprezentowanych przez 74 apofity (64,4%), 41 antropofity (35,6%), w tym 20 archeofitów (17,4%), dziewięć kenofitów (7,9%) i dziewięć spontaneo fitów (7,9%). Częste zabiegi pielęgnacyjne nie sprzyjają rozwojowi i zróżnicowaniu gatunków na trawnikach osiedlowych. Odnotowano tam jedynie 52 gatunki, w tym 34 apofity (65,4%) i 18 antropofitów (34,6%), wśród których przeważały archeofity – 12 (23,1%). Trawniki intensywnie pielęgnowane, wykazują bardzo małe zróżnicowane gatunkowe.

Zarówno w parkach, na osiedlach, jak i na trawnikach zlokalizowanych przy drogach obserwowano wyraźny spadek liczby gatunków na przeddeptach (wydeptanych na trawnikach ścieżkach). Dominują na nich gatunki odporne na deptanie: *Plantago major*, *Polygonum aviculare*, rzadziej *Chamomilla suaveolens* oraz *Capsella bursa-pastoris*. Na styku z powierzchniami nieprzepuszczalnymi (chodniki, jezdnie) pojawiały się: *Eragrostis minor*, *Digitaria sanguinalis*, *Convolvulus arvensis*, *Conyza canadensis*, inne gatunki występują przypadkowo. Z kolei w miejscach, gdzie prowadzono zabiegi regeneracyjne trawników z wykorzystaniem ziemi ogrodniczej pojawia się większa liczba roślin synantropijnych ze związku *Polygono-Chenopodion*, ale liczba odnajdywanych gatunków często wynosi tylko od dwóch do pięciu.

Przeprowadzone badania pozwalają stwierdzić, że na zróżnicowanie florystyczne i fitosocjologiczne mają wpływ: użytkowanie (deptanie, wykonywanie prac budowlanych, regeneracja trawników), sposób pielęgnacji (liczba koszeń) i warunki siedliskowe

(zacienienie, uwilgotnienie, zanieczyszczenie). Im więcej razy koszone są trawniki miejskie, tym mniej gatunków występuje na danym terenie, także intensywne deptanie przyczynia się do zmniejszenia liczby gatunków. Zabiegi regeneracyjne powodują pojawienie się większej liczby roślin synantropijnych z ziemią ogrodniczą. Również bardzo częste koszenie sprzyja rozwojowi gatunków wydepczyskowych i pogłębia ubóstwo florystyczne płatów [Wysocki i Stawicka 2000]).

Na trawnikach miejskich Lublina występuje wiele cennych gatunków dla zwierząt, głównie rośliny nektaro- i pyłodajne. Na trawnikach ekstensywnych odnaleziono 112 takich gatunków, co stanowi 48,5%. Analizując udział gatunków pożytkowych na poszczególnych typach muraw, stwierdzono, że najbogatsze są trawniki przyuliczne, odnotowano tam 104 gatunki, które stanowiły 53%. Mniejszy udział gatunków cennych był na trawnikach parkowych – 45 gatunków (39%), oraz osiedlowych – 18 (34,6%). Gatunki pożytkowe nie występowały na trawnikach intensywnie pielęgnowanych (tab.1).

Tabela 1 Zróżnicowanie florystyczne trawników miejskich w Lublinie
Table 1. Floristic diversity of urban lawns in Lublin

Rodzaj trawnika Type lawns	Liczba zabiegów pielęgnacyjnych (koszenie) Number of cutting	Liczba gatunków Number of species	Apofity Apophytes	Antropofity Antropophytes	Gatunki miododajne Melliferous species
Trawniki przyuliczne Street lawns	5–6	196	116	80	104
Trawniki parkowe Park lawns	3–4	115	74	41	45
Trawniki osiedlowe Settlement lawns	9–10	52	34	18	18
Trawniki intensywnie pielęgnowane Intensiv cultivation lawns	15–18	12	9	3	0

Jak wskazano w badaniach, najcenniejsze pod względem zróżnicowania florystycznego są trawniki przyuliczne koszone pięć lub sześć razy w sezonie wegetacyjnym, jednocześnie gleby, na których występują wielokrotnie wykazują największe zanieczyszczenie, co wynika z ich występowania w pobliżu ruchliwych tras [Stochlak 1993]. Dlatego mimo bogactwa często mają najmniejsze znaczenie ekologiczne dla zwierząt. Warto jednak stosowane tam zasady pielęgnacji zastosować na trawnikach osiedlowych, parkowych i innych, co z pewnością przyczyni się do zwiększenia ich różnorodności biologicznej.

DYSKUSJA

W ostatnich dziesięcioleciach gwałtownie wzrosło zainteresowanie ochroną różnorodności biologicznej. Konwencja o różnorodności biologicznej [1992] obejmuje ochroną całe bogactwo form życia występujących na ziemi, różnorodność gatunkową, zmienność genetyczną wewnątrz tych gatunków, a także zróżnicowanie ekosystemów. Najczęściej

podejmowane są działania dotyczące ochrony terenów naturalnych. Założenia w koncepcji mówią jednak o ochronie także terenów kultywowanych, tworzonych przez człowieka [Sarul i Sienkiewicz 1999, Makomaska-Juchiewicz i Tworek 2002].

W badaniach różnych autorów [Sukopp 2004, Zimny 2005] wskazano, że na obszarach miejskich główny wpływ na różnorodność mają działania podejmowane przez ludzi, a miasta stają się miejscami występowania dużej różnorodności biologicznej. Wynika ona z działań człowieka, zróżnicowanych form zagospodarowania i zmienionych warunków środowiskowych w porównaniu z terenami pozamiejskimi. Miasta mają specyficzne cechy: zanieczyszczone powietrze, gleby, wody, wysoką intensywność zakłóceń środowiska przyrodniczego, a także dużą obecność gatunków obcych wprowadzanych celowo lub nieświadomie [Maurer i in 2000, Sukopp 2004].

Niezbędność ochrony różnorodności wynika również z faktu, że jest ona absolutnie niezbędnym czynnikiem stałości i stabilności ekosystemów oraz ma konkretny wpływ na ochronę środowiska życia człowieka. Nie wystarczy chronić gleby, wody i powietrza, by żyć w czystym środowisku. Jeśli wyginą rośliny i zwierzęta współdziałające w procesach ich tworzenia i oczyszczania, to nie pomogą żadne filtry, oczyszczalnie ścieków ani nawozy sztuczne. Również z punktu widzenia gospodarki człowieka, utrzymanie w mieście pełniejszych, bardziej stabilnych biocenoz jest korzystne [Andrzejewski 1985, Lyytimäki i Sipilä 2009]. Duża bioróżnorodność jest podstawową zasadą konserwacji natury. Ma znaczenie ekonomiczne, poprzez zmniejszenie koniecznych zabiegów konserwacyjnych lub renowacyjnych, ale także utylizację emisji, odkażanie ekosystemu, ograniczenie masowego pojawiania się gatunków niekorzystnych (w zasadzie każde masowe pojawianie się gatunku grozi niekorzystnymi konsekwencjami) w ekosystemie przebiegać będzie sprawniej niż w układzie wewnątrznie niezintegrowanym. Ekologiczne działania na rzecz ochrony środowiska przestrzeni zurbanizowanej były i są nierzadko traktowane przez teoretyków i projektantów architektury, urbanistyki, planowania przestrzennego jedynie jako kwestia odpowiedniego zazielenienia miasta, rozluźnienia zabudowy. Brakuje w podejściu do terenów zieleni poprawy ich jakości, ochrony i wzbogacania różnorodności biologicznej, wprowadzania wielofunkcyjności na istniejących terenach [Bożętka 2008, Zaręba 2010]. Konieczna jest zmiana mechanicznego, powierzchniowego kształtowania terenów zieleni i zastąpienie ich ekologicznymi rozwiązaniami opartymi na wiedzy przyrodniczej.

Odrzucenie koncepcji tworzenia w mieście ekosystemów, a tylko zakładanie wyłącznie „zieleni” powoduje konieczność utrzymywania przez człowieka poszczególnych osobników lub co najwyżej populacji wybranych gatunków. Taka gospodarka stosowana np. w rolnictwie, na trawnikach wymaga stałej ingerencji dla podtrzymania zaplanowanego układu i stałego przeciwdziałania spontanicznemu zasiedlaniu terenu przez gatunki niezaplanowane i w rzeczywistości nie jest oczywiście możliwa [Woźnica 2008]. Nawet na takich terenach istnieje co najmniej stałe i konieczne współzycie roślin z mikroorganizmami, co jest zaczątkowym procesem ekosystemotwórczym. Istnienie związków synekologicznych na terenach zieleni należy uznać za naturalne. Autoregulacja stwarza w nich sytuację korzystną z punktu widzenia higieny środowiska, zrównoważenia komponentów oraz zmniejsza nakłady finansowe na ingerencję zastępującą gospodarkę przyrody. Należy jednak określić dopuszczalny stopień integracji i sukcesji

ekologicznej tych ekosystemów, ponieważ jednak tereny zieleni w mieście muszą pełnić różne funkcje użytkowe. Ich budowa i struktura muszą z tych racji znacznie różnić się od znanych ekosystemów pozamiejskich. Jak pokazują badania, także człowiek wcale nie oczekuje w mieście naturalnych zbiorowisk leśnych, bardziej odpowiadają mu tereny kształtowane ręką człowieka, nad którymi panuje (parki, rabaty, zieleńce), a te jednocześnie zachowują znamiona naturalności [Wilson 2003, Jorgensen 2008]. Różnorodność bezpośrednio przekłada się również na estetykę. Jest to co prawda złożone zagadnienie, bo różny jest odbiór zbiorowisk przez różne grupy wiekowe, prezentowane doświadczenia, a nawet wykształcenie i zamieszkanie. Złożoność jest jednak jednym z czterech kluczowych czynników, które zidentyfikował Kaplan, wywołujących pozytywny odbiór naturalnych krajobrazów [Bell i in. 2004, Jorgensen 2008]. A jak wskazują Danks i Schofield [2005], mogą także wpływać na rozwój dzieci i samopoczucie mieszkańców miast.

Na cenność naturalnie tworzących się zbiorowisk na trawnikach zwraca uwagę Psonka [2003], Woźniak i Kompała [2000], podkreślając wyższość procesów spontanicznych, gdyż wykształcone zbiorowiska charakteryzują się swoistością dla danego obiektu, są trwałe, najlepiej przystosowane. Poza tym rośliny motylkowe pojawiające się na trawnikach wpływają na oczyszczanie gleb [Stawicka 1997]. Obecność gatunków spontanicznych ogranicza występowanie chorób traw [Prończuk 2000] i zwiększa produkcję tlenu [Janecki 1983, Wysocki i Zimny 1983].

Na możliwość wykorzystania powstających spontanicznie łąk kwiatnych, jak je nazywa Gawłowska [2002], wskazują Bogdanowski [2001] i Haber [2005]. Dlatego w miejscach nienarażonych na nadmierne deptanie warto zastąpić tradycyjny trawnik ukwieconą łąką. Przyciągnie ona wiele owadów, m.in. pszczoły, trzmiele, motyle, chrząszcze oraz odżywiający się nimi większe zwierzęta takie jak płazy, gady, ptaki czy ssaki [Öckinger i in. 2009]. W Polsce, jak pokazały badania wykonane w Lublinie, nie ma problemu z tworzeniem trawników ekologicznych – nie są co prawda efektem świadomego działania, lecz braku dostatecznej liczby zabiegów pielęgnacyjnych, problemem jest raczej zachowanie istniejących.

Przez wieki kształtowała się w społeczeństwie niechęć i stereotypy wrażliwości na piękno krajobrazu kulturowego, nakazując niszczenie spontanicznie rozwijającej się roślinności. Jak pokazują doświadczenia innych państw, np. Finlandii i Anglii, ważna jest edukacja [Lyytimäki i Sipilä 2009] oraz wprowadzanie różnych stopni pielęgnacji [Jorgensen 2008]. Jeśli teren stanowi częste miejsce zabaw i wypoczynku, lepiej utrzymać tam krótką, gęstą trawę odporną na deptanie, pozostawiając jednak na obrzeżach i w sąsiedztwie fragmenty rzadziej koszone. Takie różne strefy pielęgnacji można wprowadzać także przy drogach, w parkach, na osiedlach.

PODSUMOWANIE

Jak wskazano w badaniach prowadzonych na terenie Lublina, trawniki ekstensywne charakteryzują się dużą różnorodnością. Najbogatsze pod względem gatunkowym i ze względu na zróżnicowanie fitosocjologicznego są trawniki przyuliczne koszone pięć lub sześć razy, występuje tam aż 196 gatunków, spotkać tam można również dużą grupę

gatunków, bo aż 104 cennych dla zwierząt (owadów). Mimo tego że występują one na terenach najbardziej zanieczyszczonych i przez to mają najmniejsze znaczenie dla zwierząt, to warto stosowane tam zasady pielęgnacji przenieść na tereny zieleni osiedlowej i intensywnie pielęgnowane trawniki parkowe. Przedstawione zróżnicowanie powinno być podstawą do pielęgnacji trawników i opracowania składu gatunkowego mieszanek stosowanych na trawniki ekstensywne w miastach lub na łąki kwietne. W przypadku trawników ekstensywnych nie chodzi o wykształcenie czy zachowanie konkretnych zbiorowisk, ale o zmniejszenie liczby zabiegów pielęgnacyjnych, co prowadzi do zwiększenia zróżnicowania występujących roślin. Rośliny na trawnikach ekstensywnych same dostosowują się do panujących warunków. Wykazują duże zróżnicowanie gatunkowe, a ograniczona pielęgnacja pozwala na zmniejszenie środków finansowych na ich utrzymanie. Nie chodzi oczywiście o to, aby wszystkie trawniki były „ekologiczne”, tj. bogate w gatunki łąkowe czy synantropijne, ale ta forma zieleni towarzysząca np. osiedlom mieszkaniowym, szlakiem komunikacyjnym znacznie lepiej służy poprawie warunków życia mieszkańców.

PIŚMIENNICTWO

- Andrzejewski R., 1985. Ekologia a planowanie przestrzenne. *Wiad. Ekol.* 31(3), 253–273.
- Bell P.A., Greene Th. C., Fisher J. D., Baum A., 2004. Psychologia środowiskowa. Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk, 44–78, 376–389, 423.
- Bogdanowski J., 2001. Trawnik czy „łąka kwietna”? *Aura* 5, 34–35.
- Bożętka B., 2008. Qualities of urban green systems and the issue of multifunctionality. *Teka Kom. Ochr. Przyr. Kształ Środ Przyr OL PAN* 5, 18–26.
- Cornelis J., Hermy M., 2004. Biodiversity relationships in urban and suburban parks in Flanders. *Landscape and Urban Planning* 69, 385–401.
- Danks F., Schofield J., 2005. *Przyrodniczy plac zabaw*. Wyd. KDC, Warszawa.
- Gawłowska A., 2002. Łąki w wielkich miastach – niedocenione przestrzenie trawiaste. *Przyroda i miasto* 4, 214–220.
- Haber Z., 2005. *Kształtowanie terenów zieleni z elementami ekologii*. Akademia Rolnicza, Poznań.
- Jackowiak K., Sikorski P., Szumacher J., 2008. Interdyscyplinarne badania środowiska przyrodniczego podstawą zrównoważonego gospodarowania nimi [W:] *Studia krajobrazowe, jako podstawa właściwego gospodarowania przestrzenią*. Red. A. Zareba, D. Chylińska. Zakład Geografii regionalnej i Turystyki, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, 135–144.
- Janecki J., 1983. Człowiek a roślinność synantropijna na przykładzie Warszawy. Wyd. SGGW-AR, Warszawa.
- Jorgensen A., 2008. The social and cultural context of ecological plantings. [W:] *The Dynamic Landscape*. Dunnett N., Hitchmough J. Taylors & Francis, London and New York, 293–325.
- Lyytimäki J., Sipilä M., 2009. Hopping on one leg. The challenge of ecosystem disservices for urban green management. *Urban Forestry and Urban Greening* 8, 309–315.
- Makomaska-Juchiewicz M., Tworek S., 2002. Ochrona różnorodności biologicznej. [W:] *Mówić o ochronie przyrody. Zintegrowane wizje ochrony przyrody*. Red. M. Grzegorzczak, J. Perzanowska, Z. Kijas. PAN, Kraków, 113–136.
- Matuszkiewicz W., 2004. *Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.

- Maurer U., Peschel T., Schmitz S., 2000. The flora of selected urban land-use types in Berlin and Potsdam with regard to nature conservation in cities. *Landscape and Urban Planning* 46, 209–215.
- Mędrzycki P., 2007. Roślinność ruderalna w mieście. *Przegląd Komunalny* 9, 62–63.
- Mirek Z., Piękoś-Mirkowa H., Zajac A., Zajac M., 2002. Flowering plants and pteridophytes of Poland: a checklist = Krytyczna lista roślin naczyniowych Polski. W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, Kraków.
- Öckinger E., Dannestam A., Smith H.G. 2009. The Importance of fragmentation and habitat quality of urban grasslands for butterfly diversity. *Landscape & Urban Planning* 93, 31–37.
- Prończuk M., 2000. Choroby traw – występowanie i szkodliwość w uprawie na nasiona i użytkowaniu trawnikowym. Instytut Hodowli i Aklimatyzacji Roślin, Radzików.
- Psonka A., 2003. Rekultywacja wyrobiska popiaskowego „Kuźnica Warężyńska” w Dąbrowie Górniczej – użyteczność publiczna a skansen przyrody. [W:] *Kształtowanie krajobrazu terenów poeksploatacyjnych w górnictwie*. Red. J. Środulska-Wielgus, K. Wielgus, R. Panek. Wyd. AGH, PK, Kraków, 187–192.
- Rutkowska B., Pawluśkiewicz M., 1996. *Trawniki. Poradnik zakładania i pielęgnowania*. PWRiL, Warszawa.
- Rutkowski L., 2004. *Klucz do oznaczania roślin naczyniowych Polski niżowej*. PWN, Warszawa.
- Sarul J., Sienkiewicz J., 1999. *Konwencja różnorodności biologicznej – kodeks dobrego postępowania w przyrodzie*. Wyd. Instytut Ochrony Środowiska, Warszawa.
- Sikorski P., Borowski J., Sikorska D., Wierzbę M., 2010. Mało znane parki i zieleńce Warszawy jako rezerwuary dzikiej przyrody. [W:] *Z Mazowsza na Polesie i Wileńszczyznę. Zróżnicowanie i ochrona szaty roślinnej pogranicza Europy Środkowej i Północno-Wschodniej*. Red. A. Obidziński. Wyd. Polskie Towarzystwo Botaniczne, Warszawa, 103–117.
- Snep R., Van Ierland E., Opdam P., 2009. Enhancing biodiversity at business sites: What are the options, and which of these do stakeholders prefer? *Landscape and Urban Planning* 91, 26–35.
- Stawicka J., 1997. Wykorzystanie roślin motylkowych na terenach zieleni miejskiej [W:] *Przyroda i miasto*, 215–217, 221–222.
- Raport o stanie środowiska miasta Lublina. 1993. Red. J. Stochlak. Wyd. Miejski Inspektorat Ochrony Środowiska w Lublinie, Lublin.
- Sukopp H., 2004. Human-caused impact on preserved vegetation. *Landscape and Urban Planning* 68, 347–355.
- Szumacher I., 2005. Funkcje ekologiczne parków miejskich. *Prace i Studia Geograficzne* 36, 107–120.
- Wilson E., 2003. *Przyszłość życia*. Zysk i S-ka, Poznań.
- Woźniak G., Kopała A., 2000. Gatunki chronione i rzadkie na nieużytkach przemysłowych. Problemy środowiska i jej ochrony. Centrum Studiów nad Człowiekiem i Środowiskiem. Uniwersytet Śląski, Katowice 8, 103–109.
- Woźnica Z., 2008. *Herbologia: Podstawy biologii, ekologii i zwalczania chwastów*. PWRiL, Poznań.
- Wysocki C., 1994. *Studia nad funkcjonowaniem trawników na obszarach zurbanizowanych (na przykładzie Warszawy)*. SGGW, Warszawa.
- Wysocki C., Stawicka J., 2000. Ocena zmian florystycznych runi trawników miejskich. *Łąk. Pol.* 3, 169–176.
- Wysocki C., Zimny H., 1983. Biomass production of urban lawns. *Pol. Ekol. Stud.* 9(1–2), 207–223.
- Zaręba A. 2010. Wielofunkcyjna mozaika terenów zieleni w kontekście zrównoważonego rozwoju Dolnego Śląska (południowa Polska). *Problemy Ekorozwoju* 5(1), 45–51
- Zimny H. 2005. *Ekologia miasta*. Agencja Reklamowo-Wydawnicza A. Grzegorzczak, Warszawa.

AREAS GREEN PRINCIPLE MANAGEMENT IN PROTECTION BIODIVERSITY FOR EXAMPLE LAWS

Abstract. In cities the significant percentage of green area takes lawns. They have the decorative function and on burglar yards, in some parks and the places of parties make up for children the house gardens and rest of adapt [Haber 2005]. Usually grasses' monoculture was aimed to creation of ideal being lawn, his maintenance requires frequent hair-cutting, fertilization, watering, rolling. This attracts bring about costs and a lot of time absorbs. The studies were undertaken differentiation of the plants in spontaneously setting-up lawns. Meanwhile with natural point of sight, the green grass, levels the state almost the desert. For insects' majority and it does not represent birds no value, it does not deliver food and animal asylum. Small financial intended on nurturing these terrains in many cities centers cause, that they become terrains about large plants differentiation. Many of them have valuable species for insects (nectariferous, polleniferous). In work author taken attempt at defining management principle the test of qualification of general principles what working to undertake to contribute biodiversity in green areas.

Key words: biodiversity, extensive laws, management green area.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 15.01.2013

SPIS TREŚCI

CONTENTS

Waldemar W. Budner, Kinga Pawlicka

Ocena innowacyjnej architektury Poznania a wzrost atrakcyjności miasta	5
The assessment of the innovative architecture of Poznań and the growth of attractiveness of the city	

Tomasz Dudek

Wyznaczenie obszarów leśnych przydatnych do celów wypoczynkowych w najbliższym sąsiedztwie Rzeszowa	21
Designating forest areas useful for leisure purposes surrounding areas of Rzeszów	

Małgorzata Dudzińska, Katarzyna Kocur-Bera

Ramy instytucjonalne scalenia gruntów – porównanie w Polsce i w wybranych krajach Europy ..	29
Institutional framework of land consolidation – comparative analysis of Poland and selected European countries	

Anna Klimach

Wyciągi narciarskie a pojęcie budowli z art. 1a ust. 1 pkt 2 ustawy o podatkach i opłatach lokalnych z 1991 r. na tle orzecznictwa	41
The ski lifts and the concept of the building from art. 1a, paragraph 1, point 2 of the law on taxes and local charges on a background of cases	

Grzegorz Olejniczak, Józef Hernik

System planowania przestrzennego RFN w aspekcie rozwoju regionalnego	51
Spatial planning system in Germany in terms of regional development	

Maria Osiekowicz, Tomasz Podciborski

Metoda oceny stanu ładu przestrzennego terenów cmentarzy komunalnych	67
Elaboration method of the state of the special harmony of grounds of municipal cemeteries	

Tomasz Podciborski, Magdalena Krukowska

Ocena atrakcyjności przestrzeni parku miejskiego w Ostrołęce	77
Assessment of the attractiveness of the city park's space in Ostrołęka	

Linda Szűcs, Agnieszka Jaszczak

Landscape values and functional changes of suburban areas: A case study of Göttingen (Germany)	89
Wartości krajobrazu oraz przekształcenia funkcjonalne obszarów podmiejskich: Getynga (Niemcy) – studium przypadku	

Ewa Trzaskowska

Ochrona różnorodności biologicznej w kształtowaniu terenów zieleni na przykładzie trawników	101
Areas green principle management in protection biodiversity for example laws	